

উন্নয়ন শ বিয়াল্লিহৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ আলমত লিখা
কাল্পনিক উপন্যাস

বশ্মিৰেখা

শ্রীকৈলাস চক্ৰ গোস্বামী

প্ৰকাশক :

এন. পি. ট্ৰেডাৰ্স

পোঃ চুঙ, যোৰহাট, অসম

প্ৰথম প্ৰকাশ : ১৯৮২

মুদ্ৰক :

সুকমল পাল

অকণোদয় প্ৰেছ

৩৪/১ বি. টি. ৰোড

কলিকতা- ৭০০ ০০২

মূল্য : দহটকা মাত্ৰ

লিখকৰ একাষাৰ

এই উপন্যাসখনি লিখা হৈছিল ভালেমান দিনৰ আগতে। স্বাধীনতা আন্দোলন বিষয়ক কিতাপখনি আগতে প্ৰকাশ কৰাৰ বাবে চিন্তা কৰা হৈছিল কিন্তু জন্মৰূপে আহি নোপোৱাত কিতাপখনিয়ে প্ৰেছে প্ৰেছে ঘূৰি কেইবাটাও বছৰ কটাই দিয়াৰ পিছত বাকচৰ তলিত পৰি বুল। এতিয়া ক্ষণ মিশ্ৰিত ৰাইজৰ আগলৈ ওলাইছে। এই কিতাপখনিৰ লিখনিসমূহ আজৰ পাঠক সকলৰ মনপূতঃ নহবও পাৰে কাৰণ এতিয়া অসমীয়া উপন্যাস যথেষ্ট প্ৰকাশ পাইছে আৰু বহুজন খ্যাতিমন্ত লিখকে ওলাইছে। সেই বিলাকৰ মাজত আমাৰ এই সামান্য কিতাপখনি উলিয়াবলৈকে তৃখ লগা বিধৰ, তথাপি কিতাপখনি প্ৰকাশ কৰা হল। পাঠক সকলে যদি অকণমানো আদৰ কৰে তেন্তে যত্নৰ সৰ্থক হ'ব।

মোৰ এই সৰু উপন্যাসখনি মোৰ চাৰিটি কন্যা, শ্ৰীমতী জয়জ্যোতি গোস্বামী, শ্ৰীমতী কাব্যজ্যোতি গোস্বামী, শ্ৰীমতী দিব্যজ্যোতি গোস্বামী আৰু শ্ৰীমতী বিশ্বজ্যোতি গোস্বামীৰ হাতত অৰ্পণ কৰিলোঁ।

শ্ৰীকৈলাস চন্দ্ৰ গোস্বামী

ধলৰ সত্ৰ

১৯৮১

শ্ৰীটেকলাস চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ আন আন কিতাপসমূহ :

- ১। আলহী ঘৰৰ যাত্ৰী [উপন্যাস]
- ২। জিলিঙ্গনী [সকল'ৰা-ছোৱালীৰ কিতাপ]
- ৩। কণিকা [সকল'ৰা-ছোৱালীৰ কিতাপ]
- ৪। অজান্তিমূসক [সকল'ৰা-ছোৱালীৰ কিতাপ]
- ৫। পঞ্চ সূৰীয়া [পাঁচখন সকল নাটকৰ সমষ্টি]

॥ এক ॥

মা ! তহঁতি মোক বিয়া দিবলৈ মন নকৰিবি। নেউতাক কৈ দিবি, ককাইদেউহঁতকো কৈ দিবি বুলি অকণাই বি. এ. পাহ কৰি মুঠালৈকে কাকো বিয়া নকৰায়। তহঁতৰ অশ্লকথা নাই আৰু—
“বিয়া কৰা—বিয়া কৰা।”

“তিবোতা বুলিলে আৰু সেইটো আছেই, তিবোতা লতা-পুকৰ গছ। গছৰ আশ্ৰয় নল’লে তিবোতাৰ জীৱন বৰ বিপন্নজনক। তইতো এতিয়া সৰু ছোৱালী নহয় যে বুজাব লাগে। তোৰ এতিয়া আমাক বুজাব পৰা অৱস্থা। ভেনেস্থলত তোক আমি কি বুজাম। মানুহ ঘৰো বেছ ভাল। বাগিচাও আছে ছখন, ইকালেও সিয়েই বৰ পুতেক। ভৱিষ্যতে গোটেই সম্পত্তিৰ মালিক হৈ পৰিব সিয়ে। তেনে এঘৰ মানুহ পায়ো তই ইবোৰ-সিবোৰ নকৰিবি অকণা।”

“তহঁতি সেইবোৰ নকৰি। এনে ভাল মানুহ বৰ পালেগৈ চহকী মানুহ হ’লেই তহঁতৰ মনত আৰু আন একো নালাগে। যেনে মানুহক কি কৰিব পাৰে ! মানুহক সিহঁতে মানুহ যেনেই মেদেখে, বাক সেইবোৰ নালাগে মই মুঠতে এতিয়া বিয়া নকৰাওঁ।”

অকণাই কুটি ধোৱা কৰি আৰু আলুখিনি ধুই লৈ মাকে চকত বহাই দি হেঁতাখনেৰে ইলুটি-সিলুটি কৰি দিয়ে।

“তই যদি সম্মত নহৱ দেউতাবে কিন্তু বৰ আঘাট পাব, মই কৈছোঁ। স্বপ্ননৰ ভিতৰত মাখোন এজনী ছোৱালী, পঢ়া-শুনাও অধেষ্ট হ’ল মাইকী ছোৱালীয়ে বি. এ., এম. এ. পাহ কৰিলেনো কি

হ'ব ? কি বোলে মহৰী কেবেনী বা হাকিম হৈ ধন ঘটিবগৈ । হুটা ককায়েবে যি ঘটে সেয়ে হ'ব । নীলই এম. এ.-টো পাছ কৰি আহিলেই, দেউতাবে কোনোমতে কোনো কামত লুয়ুৱাই দিয়াব । তাৰো বিয়াখন সোনকালে পাতিব লাগে । এটা এটাকৈ লেঠা মাৰি নগ'লে বৰ বিপদ চপাই লোৱাহে হ'ব ।”

মাকে কোৱা কথাবোৰ শুনি শুনি অকণাই জাবৰবোৰ চপাই বাটি এটাতে ভৰাই লৈ বাহিৰলৈ ওলাই গ'ল । জাবৰখিনি চুৱা-পাতনীলৈ দলি মাৰি দি বাটিটো ধুই পাকঘৰত জাপি থ'লেহি আক কিবা-কিবিবোৰ ভাবি ভাবি তাই শোৱা কোঠাটোলৈ সোমাই গ'ল ।

“অক ।”

“দেউতা ।”

“এইকালে ডামোল এখন দি পঠিয়া অ' ।”

অনিচ্ছা সত্ত্বেও তাই আকৌ পাকঘৰৰ ভিতৰলৈ সোমাই আহে । অকণমান পানৰটাটোতে কেইখনমান ডামোল কাটি ভায়েকৰ হাতত দিয়ে বাহিৰত দি আহিবলৈ । তাই আকৌ তাইৰ শোৱা কোঠা-টোলৈ সোমাই যায় । অলপ একটিয়া হৈ থকা গাকটো টান মাৰি পোনকৈ থৈ এনেয়ে অলপ কাতি হ'ল ।

“সেইখন অসমীয়া আজিৰ নে কি অ' অকণ” কাগজখন লৈ তাইৰ ওচৰেদি বোৱা ভায়েকক সোধে ।

“ও” বুলি শলগাৰ লগে লগে অকণে “অসমীয়া”খন অকণাক দি যায় । শোৱা পাটিত পৰিয়েই তাই কাগজখন তাইৰ চকুৰ আগত দাঙি ধৰে ।

“চাৰি ঠাইত পুলিচৰ গুলিচালনা দহজন নিহত প্ৰায় এশবোৰ ওপৰ আহত” বুলি ডাঙৰ-ডাঙৰকৈ প্ৰথম পাততে লিখা আখৰ কেইটা তাইৰ চকুত পৰিল । তাইৰ বুকুখন কঁপি উঠে । অলপ খবৰবকৈ তাই খবৰটো গঢ়ি যায়, ডাবপাহত জাপমাৰি শোৱাব-

পৰা উঠি লবনাবি গৈ মাকৰ ওচৰ পাই উধাড় খাই মাকক খবৰটো পঢ়ি শুনায়। মাকে দেওপাৰি উঠে।

কাগজখনৰ প্ৰথম পাতটো লুটিয়াই তাই আকৌ দেখে “পুলিচৰ গুলি চলোৱাৰ প্ৰতিবাদ জনাই অসমৰ প্ৰায়বোৰ নগৰতেই হৰতাল। ল’ৰা-ছোৱালীবিলাকে স্কুল-কলেজ বাদ দি শোভাযাত্ৰা কৰি কুৰিছে। যোৰহাটত, গোলাঘাটত, গুৱাহাটীত ঘট। এনে কথাবোৰ পঢ়ি পঢ়ি তাইবো অসমখন বিজ্ৰোহী হৈ উঠে। অকণাই অনুমান কৰে তাইবো ডেকাবোৰ যেন গৰম হৈ উঠিছে, আৰু যেন বেছি জোৰেৰে চলাচল কৰিছে। নগাঁৱৰ ছোৱালীৰ শাস্তি সেনাবাহিনীয়ে কৰা কামবোৰৰ বিৱৰণবোৰ পঢ়ি তাইৰ চকুৱে পানী বৈ যায়। হঠাতে মাকক কৈ উঠে “অ-মা চাচোন ছোৱালীবোৰে কিমান কাম কৰিছে।”

“সেইবোৰ ওভটগোৰে নহা ছোৱালী। দেশ উদ্ধাৰ কৰিবলৈ-নো ক’ববাত ছোৱালী যায় নে? চালীহঁতৰ ঘৰত কাম-বন নাইকিয়া হ’ল।” মাকে বকিবলৈ ধৰিলে। মাকৰ কথাবোৰ অকণাব সমূলি ভাল নালাগিল। তাই যেন মাকৰ কথাবোৰৰ প্ৰতিবাদ কৰিব। তাইৰ মনতে খং উঠে। মাকে বকিয়েই আছে। তাই উচাত্ মাৰি মাকৰ কামৰপৰা আঁতৰি আকৌ শোৱা কোঠা পালেগৈ। বিছনাত শুই পৰি তাই নানান কথা ভাবিবলৈ ধৰিলে। এইবাৰ তাই খপ্‌কৰে উঠি বহা কোঠা পালেগৈ। ভাত খকা আলমাৰীটোৰ কিতাপবোৰত চকু বুৰাওঁতে স্কুলৰ পকাবন্ধা কিতাপ এখন তাইৰ চকুত পৰিল। তাই আলমাৰীটো মেলি কিতাপখন উলিয়াই আনিলে। ওপৰৰ চামৰাখন মেলি দেখে ভাত লিখা আছে নামটো—“মাদাৰ”। তলত লিখা আছে—“মেক্সিম গৰ্কী”। বহুত দিনৰ আগতে তাই সেই কিতাপখন পাইছিল। পঢ়ি থাকোঁতে নীলই কিতাপখন গুৱাহাটীৰ-পৰা আনিছিল। নীলই খুউৰ খলাগিছিল কিতাপখন। তাই কিন্তু ভাল পোৱা নাছিল কিতাপখন, আজি ছুৰহৰৰ আগতে। আজি যেন তাই কিতাপখন নতুন কিবা এটা দেখিবলৈ পালে। কিতাপ-

খন লৈ তাই আকৌ বিচনালৈ ঘূৰি আহিল। কিতাপখন মেলি লৈ
প্ৰথমে পাতনিখনৰ কেইটামান শাৰী পঢ়িলে। “বৰ সহজ ইংৰাজী”
অকণাই মনতে ভাবিলে। এইবাৰ কিতাপখন পঢ়িবলৈ তাই মূৰ-
পৰা আবন্ত কৰি দিলে।

“অকণা।”

“ওঁ।” কিতাপৰপৰা মূৰ নডঙাকৈ উত্তৰ দিলে তাই।

“ভাত নাখাব জানো?”

“ওঁ।”

কিতাপখন এৰিবলৈ টান পাই তাই আকৌ মনপুতি পঢ়িবলৈ
ধৰে।

“ভইনো আজি কিহত লাগিলি অ’ এইজনী, ভাত খাবলৈ
পাহৰিলি হবলা।”

শোৱা কোঠাত সোমাই অকণাক সেইদৰে শুই-শুই কিতাপ পঢ়া
দেখি মাকে অলপ খং মূৰাকৈ দাৰি দি উঠে।

“এ কিতাপখন বৰ ভাল লাগিছে” বুলি এটা মিচিকিয়া হাঁহি
মাৰি পঢ়া-পাতটোৰ চুক এটা ভাঙি চিন বাধি কিতাপখন জপাই
তাই ভাত খাবলৈ উঠি গ’ল। অকণা যোৱাৰ পিছত মাকে কিতাপ-
খন মেলি চালে। মেস্ৰিম গৰ্কাঁৰ বুঢ়া ছবিটো। মাকে ছবিখন
অলপমান সময় চালে। ছবিটো লুটিয়াই ইটো পাতত কিতাপৰ
নামটো ইংৰাজীত লিখি থোৱা দেখিলে কিন্তু বুজিব নোৱাৰিলে।

অলপ পিছতে ভাত খাই উঠি অহাত মাকে অকণাক লুহিলে,

“এইখন কি কিতাপ অ’ অকণা?”

“এই কিবা নভেল এখন, ‘মাদাৰ’ নামৰ।”

“কি কথানো লিখা আছে?”

“বাহিৰাৰ ঘটনা এটা বৰ্ণনা কৰিছে, পিছত ঘটনাটো ক’ম বাক,
মই এতিয়া পঢ়ি শেষ কৰি লওঁ।”

বিহুনাখনতে পৰি তাই আকৌ পঢ়িবলৈ আবন্ত কৰিলে।

অলপ পিছতে ককায়েক নীল ক'বাবপৰা আহি পায় আৰু অক, অককৈ চিঞৰিবলৈ ধৰে।

“কিহে পায় অ' চিঞৰি থাকিবলৈ” বুলি থেকেচ কৰি কিডাপ-খন বিছনাতে পেলাই থৈ ককায়েকৰ ওচৰ পায়গৈ।

“তই হবলা শুই আছিলি?”

“তোমাক নো কৈছেই, কথা নাই বাৰ্তা নাই খালি চিঞৰি থাকিবা।”

“বাক নিচিঞৰো। কাম এটা কৰি দিচোন।”

“কি কামটো কৰিব লগা হ'ল?”

“ডাঢ়ি খুৰাওঁ, গৰম পানী অকণ আনি দে।”

“বাক ধোৱা আজি শনিবাবে ডাঢ়ি খুৰাবলৈ।”

“অ' মা, চোৱাচোন অকৰে নিদিয়ৈ” চিঞৰ মাৰি নীলই মাকক কয়।

“আজি শনিবাবে ডাঢ়ি খুৰাব খুজিছে মই কৈছেই দিম।” অকণাই ক'লে।

“মৰক দে সিহঁতে কিবা আমাৰ কথা শুনে নে।” মাকে ক'লে।

“এ এতিয়া তেওঁ ক'লেহে।”

“মৰা তুমিহে মৰিবা আমাৰ কি হ'ব” বুলি খেন্ খেন্ কৰি অকণাই গৰম পানী একাপ আনি টেবুলখনৰ ওপৰত থৈ যায়। নীলই ডাঢ়ি খুৰাবলৈ সাজু হৈ ডাঢ়ি খুৰুৱা বস্ত্ৰবোৰ উলিয়াই আনে।

“এ'বা আমাৰ অকণা নে কোন, বৰ ভাল ছোৱালী।” ককায়েক নীলই হাঁহি হাঁহি শলাগিলে।

“বাক আমাক শলাগিব নালাগে নিককে শলাগিবা।” অকণাই ক'লে।

“এসু সেইদৰে নো কৰ কৈছেই? আৰু নো কিমান দিন কৰি দিবি, আজি থাকি কালিলৈ ফুকং কৰে উৰা মাৰিবিয়েই।”

“এসু খোঁরা।”

অকণাই ককায়েকৰ কথাত লাজ পায়। ককায়েকক কুজিম দাবি এটা দিয়ে। তাই যেন মনতে অলপ বেয়া পায়। আকৌ কিবাকিবি ভাববোৰ আহি তাইৰ মনটো আগুৰি ধৰে। তাৰপৰা লাহেকৈ আঁতৰ হৈ তাই আকৌ কিতাপখন পঢ়া আৰম্ভ কৰি দিলে।

কিছুমান সময় পাৰ হৈ গ’ল।

“ইমান মনোযোগে কি পঢ়িছা হে অক?” অনিমা আহি ভিতৰ সোমাই অকণাক তেনেকৈ থকা দেখি সোধে।

“অ’ অনিমা দেখোন। আঠা বহু ইয়াতে। বহুত দিনৰ মূবত —কাহানি আহিলা?”

“কালি পালোহি। বৰ কষ্ট ট্ৰেইনত। মাগুহৰ ইমান ভীৰ।”

“পৰীক্ষা কেনে কৰিলা বাক?”

“পাছ কৰিম যেন লাগিছে, ভাগ্যত কি আছে এতিয়া।”
কিতাপখন জপাই টেবুলৰ ওপৰত থৈ অকণাই ক’লে।

“তোমালোক চোকা ছোৱালী ভাই, পাছ কৰি যাবা, আমাৰ হে এয়ে ঠিক নাই।”

“এনে ঠাট্টা কৰিব জানা তুমি” অনিমাই ক’লে।

“কি ঠাট্টা কৰিছো নো, সঁচা কথা কলেও ঠাট্টা কৰা হয় নে?”

“যোবহাটত এইবাব কিমান ছোৱালী আছে হে?”

“কেলেই পঢ়িব খুজিছা নে কি? তোমালোকৰ নিচিনা মাগুহে কি পঢ়িবা ভাই আমাৰ দুখীয়া কলেজত। আমাৰ এতিয়া কলেজেই নাই। থিয়েটাৰ ঘৰতহে ক্লাছ বহিছে। জখাপি এইবাব কুৰিজনী মানে আই-এ দিছে।”

“অ’ মা” বহি থকাৰপৰাই অকণাই মাতে।

“কি হ’ল” মাকে মাতিলে।

“অনিমা আহিছে চাহ একাপ কৰি দিবলৈ সকললীক কচোন।”

“অনিমানো কাহানি আহিল” বুলি মাকে কোৱাৰ লগে লগে সকললোক চাহ এপিয়লা কৰিবলৈ হুকুম দি অকণাৰ মাক আন এটা কোঠাবপৰা ওলাই আহিল।

“ভোমাৰ ভাল অনিমা” অকণাৰ মাকে সুধিলে।

“হয় কোনো মতে আছে। আক।”

“তুমি এইবাৰ এইৰ লগতে আই-এ দিছা নহয় জানো?”

“হয় দিছোঁ আক।”

“পৰীক্ষা কেনে হ’ল পাছ কৰিবা নে?”

“কেনেকৈনো কম আমি ভো ভাল বুলিয়েই কওঁ। ভাগ্যত কি আছে ভাগ্য নিয়ন্তাইছে জানে” বুলি কৈ অকণা আক অনিমা ছয়োজনীয়ে হাঁহি দিয়ে।

“বাক বহাদেই অনিমা—কথা বতৰা হোৱা” বুলি কৈ অনিমাৰ মাক আকো ভিতৰলৈ গৈ ঘোৰা পঢ়িবলৈ লাগিল।

অলপ পিছতে সকললোকে দি থৈ ঘোৱা চাহ পিয়লা খাই অনিমা যাবলৈ ওলাল। যাওঁ বুলি কোৱাৰ লগে লগে হঠাৎ অকণাই পঢ়ি থকা কিতাপখনৰ ওপৰত চকু পৰিল। কিতাপখন হাতত লৈ ক’লে—

“এইখন ‘মাদাৰ’ নে কি হে, বৰ ধুনিয়া কিতাপ বুলি শুনিছোঁ। ভোমাৰ পঢ়া শেষ হ’লে মোকো দিবাচোন পঢ়ি চাম” এই বুলি কৈ অনিমা আকো বহি পৰে।

“আজিৰ অসমীয়াখন পাইছা?” অকণাই ক’লে।

“ওহোঁ” কিতাপখন লুটিয়াই অনিমাই ক’লে। অকণাই পুলিচৰ অত্যাচাৰৰ বিষয়ে লিখা কথাখিনাক অনিমাক উলিয়াই দেখুৱায়, “এইয়া চোৱাঁ ভোমালোকৰ যোৰহাটত কি হৈছে।”

“চাওঁ চাওঁ ঘটনাটো উঠিছে নে কি?” উত্তৰ হৈ অনিমাই সোধে। খুউব আগ্ৰহেৰে অনিমাই কাগজখন চায়, অকণাই ডাঙৰ ডাঙৰকৈ পঢ়ি যায়।

“উস্ ভাই সেইদিনাৰ ঘটনাটো ভাবিলে চকুৰ পানী ওলায়। আমি নিছেই আগতে বুজিছা নে নাই, আহিল ইফালৰপৰা লাঠি লোৱা পুলিচবোৰ, ইমান ভয় লাগিছিল আমাৰ। ডাঙৰ ডাঙৰ ল’ৰাবোৰ পিছত। বৰ ডাঙৰ গ্ৰেছেচন। সেই ল’ৰা-বিলাকে পুলিচবিলাক অহা দেখিয়েই ছপ্-ছপ্ কৰে জাকেই ল’ৰি আহি আমাক পিছ পেলাই দি আগবাঢ়ি গ’ল। “বন্দে মাতৰম্” বুলি জয়ধ্বনি দিলে। হাজাৰ-হাজাৰ ল’ৰা-ছোৱালীৰ কাণ ভালমৰা শব্দই আকাশ মুখৰিত কৰি তুলিলে। পুলিচে আৰম্ভ কৰি দিলে লাঠি চাৰ্জ। তথাপি আমাৰ ভ্ৰম্ৰপ নাই। “জয় মহাত্মা গান্ধী কি জয়, বন্দে মাতৰম্” আদি ধ্বনি কৰি শ শ স্কুল-কলেজৰ ল’ৰা-বোৰ আগবাঢ়ি গ’ল। পুলিচৰ মাৰ খাই সিহঁত পৰি গ’ল। ছোৱালীবোৰ আৰু অকণ অকণ ল’ৰাবোৰক যেনিয়ে পাৰে তেনিয়ে পৰুই দিলে। পৰাবোৰ পৰি থাকিল ধৰিব পৰাবোৰক পুলিচে ধৰি লৈ গুছি গ’ল।

“আমাৰ এতিয়া লাজ লাগে। আমি কিয় যে পিছ হ’লকি গ’লো। কিয়নে আমিও পুলিচৰ মাৰ খাবৰ বাবে আগবাঢ়ি যাব নোৱাৰিলো। সঁচাকৈয়ে আমাৰ নাবী জাতিটো বৰ পিছপৰা। ইমান ভয় হ’লে সংসাৰত কোনো কামেই নহয়। তাৰপিছত কাছাৰিত পিকেটিং কৰা দৃশ্যবোৰ দেখিলে ভোমাৰ চকুপানী ওলায়। হাজাৰ-হাজাৰ ল’ৰা-ছোৱালী কাছাৰিঘৰৰ ছুৱাৰ মুখত, বাৰাণ্ডাত, আগকালৰ পথাৰত পেটপেলাই পৰি আছে। তথাপি আমি সাহ কৰিব নোৱাৰোঁ। আগবাঢ়ি যাবলৈ ভয় লাগে।”

“ভয় নকৰি কৰিবা কি, আমাৰ ছুৱাৰ চাৰিওফালৰপৰা বন্ধ।” অকণাই ক’লে।

“বাওঁ বাক দেই, বহুত বেৰি হ’ল ভোমাক বৰ দিগদাৰ দিলো নহয়?”

“যোৱা, আহিবাচোন মাজে মাজে।”

“সময় পালে আহিম্ন নাক।”

“যবভনো কিটো কবা?”

“সময়ো নাই আক কাহো নাই। অ’ কিডাপখন মোক দিবলৈ নাপাহৰিবা কিড দেই।”

“দিম দিম পঢ়ি শেষ হলেই দিম—যোৱা।” অনিমা গুছি গ’ল।
অকণাই অকণমান আগবঢ়াই থৈ আকো পঢ়িবলৈ লাগিল।

॥ দুই ॥

“বুলেটিনখন ছাপা হল নে হে?”

“কোনেও নহুপায় আটাইবোৰ প্ৰেছেই ভয় কৰে; যোবহাট, নগাঁও, গুৱাহাটীকে আদিকবি বহুত ঠাইত যত্ন কৰিও ছাপা কৰিব নোৱাৰি ঘূৰি আহিলো। এতিয়ানো কি কবা যায়। মই একো ভাবিবকে পৰা নাই।”

“আন হওক নহওক গাঁৱৰ মানুহখিনিক বুজাই তুলিব পৰা হ’লে বৰ ডাঙৰ কাম হ’লহেঁতেন। এতিয়ানো কি কবা যায়?”

“লিখু মেচিন ক’ববাত পোৱা বাধ নে?”

“লিখু-চিখু বিচাৰি ক’ত মৰিবাগৈ, কাৰ্বন কপিহে কৰিবলগা হ’ল। আমাৰ ইয়াত প্ৰায় পাঁচশমান কাৰ্বন কপি কৰিবলৈ প্ৰতিটাইলৈ মানুহ পঠিয়াই এনে ধৰণেৰে দিব লাগিব যেন যেনে সেই কাগজখন পায় তেনেই আকো দহটা কপি ঠিক সেইদৰেই বিলাই দিয়ে। ডাকত এইবোৰ কাগজ পঠাব পৰা নহয়। চিঠিবোৰ খুলি খুলি চায় নহয়, পালে সেইবোৰ নষ্টকৰি বৰ জুলুম কৰিব পাৰিব।”

“প্রফুল্ল! তুমি যোৱা, আমাৰ বাকীকেইজন সহকৰ্মীক মাতি আনা। মই ইয়াৰপৰা চাৰিমাইল দূৰত থকা ঠগীৰামৰ ঘৰতে এই লকলোবোৰ কাম কৰিবৰ বাবে এটা সূ-ব্যৱস্থা কৰিব পাৰোঁ নে কি চাই আছোঁ। তুমি কেই-দিন্তামান কাগজ কাৰ্বন আদি লকলোবোৰ যোগাৰ ৰাখিবা, যাতে মই আহি পোৱা মাত্ৰকে এজন এজনকৈ বেলেগ বেলেগ বাটেদি গৈ তেওঁৰ ঘৰত ওলাবগৈ পাৰোঁ।”

এইবুলি কৈয়েই হৰেখৰ বৰাই ভগা চাইকেলখনত উঠি ঠগীৰামৰ ঘৰৰফালে চাইকেল চলাই দিলে। প্রফুল্লও অলপ পিছতে আটাই-কেইজন কৰ্মীক গোটাই আনি তেওঁৰ ঘৰতে সাজুহৈ থাকিল। প্ৰায় দু-ঘণ্টাৰ পিছত হৰেখৰে ঘূৰি আহি সংবাদ দিলে যে তেওঁ তাত এটা অস্থায়ী অফিচৰো যোগাৰ কৰি থৈ আহিছে। তাৰ কিছু পৰা গ্ৰাছত আগৰ বুদ্ধিমতে বিভিন্ন বাটেদি গৈ আটাইকেইজন কৰ্মী ঠগীৰামৰ ঘৰত গোটখালেগৈ। ঠগীৰামৰ পাছফালে থকা ছাগলী-নাইকিয়া ছাগলীৰ গৰালটোকে অফিচ কৰিলে কামত লাগি গ'ল। প্ৰায় তিনিঘণ্টা কাম কৰাৰ পিছত পাঁচশতকৈও অধিক কাৰ্বনকপি হৈ উঠিল। সেইবোৰ হোৱামাত্ৰকে বিশিষ্ট কৰ্মীৰ হাতে হাতে দি বেলেগ বেলেগ ঠাইলৈ পঠিয়াই দিলে। সেই কামটো সমাধা কৰি হৰেখৰ আৰু প্রফুল্লৰ মূখলৈ অলপ পানী আছিল। কামৰ অলপ সকাহ পায় হৰেখৰে আৰু প্রফুল্লই আলোচনটো পৰিচালনা কৰি থকাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবৰ বাবে আকৌ গৈ হৰেখৰৰ ঘৰতে বহিলগৈ।

“ককাইদেউ! ডোমালোকে নো সদায় সদায় কিহৰ আলোচনা কৰি থাকে?”

হৰেখৰৰ কোঠাত সৰু সৰুকে কথাপাতি থাকোভেই অনিমা সোমাই আহি তেওঁবিলাকক দাবি দি উঠে।

“ভই নো এইবোৰৰ কি মৌল বুদ্ধিবি—মচোন বাক চাহ দু-পিয়লা কৰি আনগৈ।”

“মই বাক চাহ আনিম গৈ, তাৰ আগতে তোমালোকৰ কথাৰ অলপ ভাগ দিয়াচোন।”

“আমাৰ কথাৰ ভাগ ল'বৰ তোমাৰ সময় হোৱা নাই হে অনিমা” প্ৰফুল্লই ক'লে।

“এইবোৰ নো আকৌ কি?”

টেবুলত লুবিয়াই ধোৱা কাৰ্বন কপিবোৰ দেখি অনিমাই তাৰে এখন কথা কোৱাৰ লগে লগে ধাপমাৰি আনে। হৰেখৰে সেই কাগজখন নিনিবৰ বাবে তাইক দঢ়াই দঢ়াই কয়। তাই কিন্তু নুশুনে। তাৰে কাগজ এখন লৈ তাই চাহ কৰিবলৈ ভিডৰ সোমাল। প্ৰফুল্লই অলপমান ভয় কৰিলে কিজানি তাই কাগজখন ক'বাত উলিয়াই দিয়ে ওলালেতো মহাবিপদ হ'ব। প্ৰফুল্লৰ মনৰ ভাৱটো হৰেখৰে বুজিব পাৰিলে যদিও একো নকলে কাৰণ। জমীয়েকৰ বিষয়ে সকলো ভাৱ জনা আছে। প্ৰফুল্লই কিন্তু মনৰ উচ্চপিচনি গুচাব নোৱাৰি ক'লে—

“হে'ৰা তাই যদি কাগজখন ক'বাত উলিয়াই দিয়ে।”

“তুমি ভয় কৰিছা নে কি? ভয় নাই তাই পুলিচৰ লগত যুদ্ধ দিয়া ছোৱালী।”

হৰেখৰৰ কথা শুনি প্ৰফুল্লই হাঁহি ক'লে, “হয় নে কি?”

ভাৰপাহত ডেওঁবিলাকৰ মাজত আকৌ আগৰ কথা আবদ্ধ হ'ল। কেনেকৈ আন্দোলনটো চলাই যাব পৰা হয় তাৰ বিষয়ে। এনেতে হাতত ছপিয়লা চাহলৈ অনিমা কোঠাত সোমাল।

“তই কাগজখন নিয়া দেখি এওঁ ভয় কৰিছে, কাগজখন দি দে অ' অনিমা।

“তুমি হবলা ভয় কৰিছা প্ৰফুল্ল ককাইদেউ? এজনী মাইকী ছোৱালীলৈ যদি ইমান ভয়, তুমি এইবোৰ কাম এৰি দিয়া। পাৰিলে পুলিচ-চুলিচ এটাকে হৈ আহাঁগৈ প্ৰমোচন পাবৰ এইটোৱেই বৰ উপযুক্ত সময় হৈছে গম পাইছা।”

“তুমি বোলে পুলিচৰ লগত বুদ্ধদিয়া ছোৱালী মই পুলিচ হৈ আহিলে তুমি আৰু মোক নুখেৰে এৰিবা নে? আনৰ হাতৰপৰা সাবিত পাৰিলেও তোমাৰ হাততে পৈত্ৰিক সম্পত্তিটো এৰিব লাগিব। যোবহাটৰ পুলিচক যিকেইটা বামটাঙোন দিলা তেনে এটি আমাৰ ফালে পৰিবলৈ হ’লে আৰু কেতেপৰ। সেইবোৰ বাক যি কি নহওক তুমি কাগজখন য’তে-ত’তে নেৰিবা আকৌ দেই নাজানিছা দেশৰ গতি কোনফালে ঢাল লৈছে।”

“ইমান যদি ভয়েই ইমান দৰ্কাৰী কাগজবোৰ এনেদৰে থৈছিল কিয়? মাইকী মানুহবোৰ কাউৰী বুলি নাজানা হবলা। বাক সিমান ভয় কৰিব নালাগে কাগজখন বাক মই বেয়া মানুহৰ হাতত নেপেলাওঁ।”

হৰেশ্বৰ আৰু প্ৰফুল্লই চাহ খাই কেনিবা আঁতৰি গ’ল, তাৰ জ্বলপ পাছতে অনিমা আহি অকণাৰ ঘৰ পালেহি। অকণাহঁত তেতিয়া খাই বৈ উঠি শুবৰ কাষেৰে যো-জা কৰিছিল, বাকীবোৰ শুলেই মাথোন অকণাই বাতৰি কাগজখন লৈ শুই শুই পাতপাতকৈ খবৰবোৰ পঢ়িব লাগিছে।

অনিমা লাহে লাহে অকণা শুই থকাৰ কাষৰ খিৰিকিখনৰ ওচৰ চাপি গ’ল। তাৰপিছত অলপ বৈ মাত দিলে।

“অক! অ’ অক সাব পাইছা নে?”

“কোন?” অকণাই সুধিলে।

“মই অনিমা!” অনিমাই উত্তৰ দিলে।

“অনিমা! ইমান বাস্তি কিয়?” আচৰিত হৈ অকণাই সুধিলে।

“ছৱাবখন মেলাছোন বাক সকলো ক’ম” অনিমাই ক’লে।

অকণাই ছৱাবখন খুলি দিলে, অনিমা ভিতৰ সোমাই আহি লাহেকৈ ক’লে—

“ছৱাবখন বন্ধ কৰি দিয়া।”

“বন্ধৰ আজ্ঞাৰ কৰি আনিছে অলপ পিছতে ভীষণ বৰষুণ

আহিব তুমি কিয় আহিলা? কিবা বিপদ হৈছে নে কি অনিমা?”

অনিমাই মুখেৰে একো নামাঙিলে। কাষলতি তলবপৰা চোপোলা এটা উলিয়াই টেবুলত থৈ লাহে লাহে খুলিলে। কেইডালমান পেলিল কেইখনমান কাৰ্বন আৰু কেইদিক্কামান কাগজ উলিয়াই অনিমাই অকণাব হাড়ত দিলে। ইয়াৰ পাছত আচল কাগজখন অনিমাই অকণাক দিলে। কাগজখন পঢ়ি অকণাব বুকখন চিপ্‌চিপাই উঠিল।

“মই আজি কিছুদিনবপৰা এনে কিছুমান কাম কৰিবলৈ শ্ৰুতিধা পোৱাৰ কথা খুউব ভাবি আছোঁ অনিমা। (মই ভাবোঁ মই নিজকে যেন দেশসেৱাত নিযুক্ত কৰিম, কিন্তু কোনো শ্ৰুতিধা পোৱা নাছিলোঁ। তুমি এই বিষয়ে কোনো আলোচনা নকৰাকৈ ইমান দায়িত্বপূৰ্ণ কাম এটাত মোক বপকৰে নিযুক্ত কৰিবলৈ কেনেকৈ সাহ কৰিলা অনিমা?”

“তুমি মোক একো ক’বৰ আৱশ্যক নকৰে, তোমাৰ-মোৰতো আজিৰ চিনাকি নহয়, তুমিয়ে-ময়ে কিমান দিনৰ বন্ধু। সিদিনা তোমালোকৰ ঘৰলৈ আহিছিলোঁ তুমি ঘৰত নাছিল। তোমাৰ মা আৰু মই বহুত কথা পাতিছিলোঁ। তোমাৰ বিয়াৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলোঁ কত কি। সেইদিনাই তোমাৰ মাই মোক তোমাৰ কথা সবিশেষ কৈছিল। ময়ো আজি বহুত দিনবপৰাই এজনী বান্ধৱী বিচাৰিছিলোঁ যাৰ সহায়ত সকলোৰে আঁৰত থাকি দেশৰ সেৱাত নিজকে লগাব পাৰোঁ, কিন্তু সংসাবত মানুহক বিশ্বাস কৰা বৰ টান। আজি কিন্তু তোমাক পাইছোঁ। মোৰ ভাল লাগিছে। মোৰ বিশ্বাস তোমাৰ সহায় পালে মই বহুত কাম কৰি তুলিব পাৰিম। তুমি মোৰ আগত প্ৰতিজ্ঞা কৰা যাতে তোমাৰ প্ৰাণ দেশৰ বাবে বলি দিব পাৰা।”

অনিমাৰ কথা শুনি অকণাই কোনো কথা ভাবিবলৈ নো পাওঁতেই মুখবপৰা ওলাই আহিল—

“এই বাতি মই সহস্ৰ গাঠিৰ মাজত থাকি প্ৰভিজ্ঞা কৰিছো— মোৰ প্ৰাণ দেশৰ বাবে আহতি দিবলৈ কুণ্ঠিত নহওঁ।” অনিমাই অকণাৰ ডিঙিত গবামাৰি ধৰিলে তাৰপিছত অনিমাই নিজৰ শৰীৰৰ কেইটুকুৰামান ঘাৰ গভীৰ দাগ দেখুৱাই ক’লে—

“এই চোৱা অক যোৰহাটত হোৱা ঘটনাৰ এটা মুচিব নোৱাৰা চিন, কিন্তু এতিয়া আক আমাৰ কথাপাতি থাকিবৰ সময় নাই। এই চিঠিখিনি আজিৰ ভিতৰতে নকল কৰি মোৰ অন্ত কেই গৰাকী-মান বন্ধুক দি আহিব লাগিব।”

“এই কোঠাত এনে কাম কৰা সুবিধা নহ’ব অনিমা ব’লা আমাৰ পাক ঘৰলৈ যাওঁ। তাত সুবিধা হ’ব। বস্তাহ-বৰষুণ আহিছে মা-হঁতে বেগেতে সাৰ নাপায় আক পালেও মই টোপনিতে আছো বুলি ভাবিব। তুমি বাক ইমান আন্ধাৰত কেনেকৈ আহিলা ভয়-লগ নাছিল নে? তোমাক যদি ঘৰত এতিয়া বিচাৰে?”

“ভাৰবাবে ভয় কৰিলেতো নচলিব।”

“তুমি সঁচাকৈয়ে ধন্যবাদৰ পাত্ৰী অনিমা।”

এই বুলি কৈয়েই ছয়ো পাকঘৰৰ ভিতৰলৈ সোমাই গ’ল। তেওঁ থকা লাইটটো জ্বলাই লৈ ছয়ো একান্ত মনেৰে কাগজখন কপি কৰাত লাগি যায়। কিছু সময় কাম কৰাৰ পিছত তেওঁবিলাকৰ কামৰ সামৰণি পৰে। ইতিমধ্যে বৰষুণজাকো এৰিলে। কাগজ-পত্ৰবোৰ সামৰি-সুতৰি লৈ অনিমাই অকণাক ক’লে—

“অকণা তুমি এতিয়া মোৰ লগত যাব পাৰিব। নে?”

“ক’লৈ?”

“মই যে কৈছিলোঁ মোৰ বন্ধুৰ ঘৰলৈ।”

“অলপ সন্দেহ হয় অনিমা।”

“কিহৰ বাবে?”

“ক’ববাত যদি কিবা বিপদে বেৰি ধৰে আমিডো মাইকী মানুহ।”

“ভেনেকুৱা খড়-সহস্ৰ বিপদ আহিব পাৰে ভেনেকুৱা বিপদলৈ ভয় কৰিলেভো নচলিব অকণা।”

“তুমি যদি সাহ কৰা।”

“মইভো অকণো ভয় নকৰোঁ। মোৰ জীৱনৰ মমতা আঁতৰি গৈছে।”

“ভেসে ময়ো নিশ্চয় নকৰোঁ। যি হয় হ’ব ব’লা।” বৰষুণ-জাক আকৌ হো-হোকৈ আহিবলৈ ধৰিলে।

“আকৌ বৰষুণ আহিলো।” অনিমাই বিৰক্তিবে ক’লে।

“এতিয়া কি কৰোঁ অকণা?”

“মোৰ কোঠাত ছটা পানীকোট আৰু টুপি আছে সেয়ে নহ’ব নে?”

“হ’ব ঠিক হ’ব।”

এনেতে কামলতিৰ তলবপৰা দীঘল ছুৰি এখন উলিয়াই অনিমাই ক’লে—

“এইখন দেখিছা অকণা।” অকণাৰ যেন ভয় লাগিল তাই ভয়ে ভয়ে মাথো সলাগিলে—“ওঁ!”

অকণাৰ মনত সন্দেহ হ’ল জানোছা অনিমাই কিবা বেলেগ মূৰ্তি ধাৰণ কৰে। অনিমাৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰৰ বিষয়ে অকণাই সকলো জানিও নজনাৰ দৰে হৈ পৰিছে।

“তোমাৰ ভয় লাগিছে নে কি অকণা?”

“ভয় নাই কৰা।” সন্দেহৰ ভাৱে খেলিমেলি লগাই অকণাই উত্তৰ দিলে।

“ভেসে তুমি যাব পৰা হ’লা?”

“ওঁ।”

“তোমাৰ এনেকুৱা কিবা বস্তু আছে নে যাব দাৰা তোমাৰ জীৱন বন্ধা কৰাত সহায় হ’ব পাৰে।”

“নাই, কি-বস্তু।”

“কিস্ত মানে?”

“দেউতাব শিডানড এটা পিস্তল আছে নিব পাৰিলে নিশ্চয় খুব কামড আহিব।”

“আনিব পাৰিবা?”

“কি জানি দেউতাই সাব পায় নে কি?”

“খুব সারধানে আনিব লাগিব।”

“বৰষুণ দিছে দেউতা নিশ্চয় খুউব টোপনীত আছে ববা এবাব যত্ন কৰি চাওঁ।”

“তুমি যদি নোৱাৰা ময়ে যাওঁ অকণা তুমি মোক দেখুৱাই দিয়া।”

“নালাগে তুমি ময়ে পাবিম।” কথাষাৰ কৈয়েই অকণা খুব সন্তুৰ্ণে দেউতাকৰ শোৱা কোঠাটোলৈ গ’ল। বিশেষ যত্ন নকৰাকৈয়ে শিডানড হাত দিয়েই পিস্তলটো পাই লৈ আহিল।

“পালা?” অকণা ওলাই অহা দেখি—অনিমাই স্নুধিলে।

“ওঁ পালোঁ” ফুচ্-ফুচাই অকণাই ক’লে।

“গুলি আছে নে নাই।” অনিমাই স্নুধিলে।

“আছে।” দেউতাই সদায় খাজি ৰাখে চাবই নালাগে। তাৰ-পাহড ছয়ো দোজোৰ জোডা আক পানীকোট পিন্ধি ল’লে। তাৰ-পিহড টুপীছটা মূবড ভালকৈ পিন্ধিলে ছয়ো ঘববপবা ওলাই গ’ল। ছো-ছোকৈ বৰষুণ আহি থকা সত্ত্বেও ভালৈ পৰোৱাই নকৰি ছয়ো আৰা মাইল ছবৈড থকা মালতীৰ শোৱনি কোঠাৰ কামড থিয় হৈ মাত লগালে। মালতী ওলাই নাছিল যদিও খিৰিকিখন খুলি সকলো আৱশ্যকীয় কথাবাৰ্তা হ’ল। কপি কৰা কাগজবোৰ গাঁৱড বিলাই দিবৰ বাবে মালতীক তাৰ দি নিজৰ ঘবলৈ স্নুধিল। মালতীক কাগজবোৰ দিয়াৰ পাহড ডেওঁবিলাকৰ উদ্ভেজনাই কিছু সাম কাটিলে। ইমান বতাহবৰষুণ বিজুলী চেবেকনিৰ মাজড ছজনী গাডক ছোৱালী জনহীন পথড অকলে আহি থকাটো এটা বিপদ-

জনক কথা বুজি ভেড়িয়াহে মনত খেলাবলৈ সুবিধা পালে, তথাপিও খুউব গহীনভাৱে ছয়ো আহি থাকিল। মাজে মাজে চাত্ৰাৰি কথা বিজুলীবোৰে সিহঁতৰ মুখ ছখন পোহৰ কৰি তোলে।

“অকণা।” মাজতে অনিমাৰি মাত দিলে।

“ওঁ।”

“সেইটো কোনোবা মানুহহে।”

“কেনি গৈছে? এই কাললৈকে আহিছে।” অনিমাৰি ক’লে,
“ভয় নকৰিবা আহিবলৈ দিয়া নিনো কোনকালে যাব চাওঁ।”

ছয়ো খোজত খোজ মিলাই গৰণ গৰণ আহিবলৈ ধৰে।

“ইমান বাজি এইটো বাক ক’ব মানুহ অনিমা?”

“কি জানি আমাৰ নিচিনাই কোনোবা। যিয়েই নহওক আমাৰ ভাবকালে চাবৰ আৱশ্যক নকৰে সেই খুব গহীন হৈ গৈ থাকিবা।”

ছয়ো যাবলৈ ধৰে। মানুহটোৱেও যেন সিহঁতক অনুসৰণ কৰে। অকণাৰ অন্তৰখন ভয়তে কঁপি উঠে। গাটো ঘামি যায়। গাঁৱ নোমবোৰ ডাল ডাল হয়।

“ব’বাহে অকণা ই নো কোন চাওঁ।”

“নালাগেহে বেগদি যাওঁ সি আমাক লগ ৰখিব নোৱাৰে।”

“চাওঁ—বেগদি গুটি গ’লে মজিল আছে, তুমি বুজা নাই অকণা ভোমাৰ পিতুলটো মোৰ হাতত দিয়া, তুমি এই ছুবিখন লোৱা। ভয় নকৰাভো?”

“ওঁহো নকৰোঁ” অকণাই তৰে তৰে ক’লে। মানুহটোৰ গতি কিছু কমি যায়। অকণা আৰু অনিমাৰি বস্তুক বৈ যায়। ডেওঁ-বিলাক বোৱা দেখি মানুহটো অলপ একলীয়া কাটি বাবৰ বন্ধ কৰে। অকণাইড আকৌ আগবাঢ়ি এটা বেকা বাটৰ আৰলৈ লুকাই পৰে। কুকু-চানাককৈ মানুহটোৱে ইকালে-সিকালে চাই অকণাইডক এৰি পাব হৈ যায়। মানুহটোক অনুসৰণ কৰি অকণা আৰু অনিমাৰি আগবাঢ়ি গৈ ভাব পিছকালে এটা পিতুলৰ আৱাজ কৰে, মানুহটো

ধড়মড় খাই বৈ যায়। অকণা আক অনিমাই নির্ভর মনরে ডাক
বুজুলৈ পিন্ডল টোরাই বাখে।

“এই তই কোন?” গুরুগভীর স্ববে অনিমাই ডাক প্রশ্ন কবে।
মানুহটো কঁপিবলৈ ধবে। ধোকা-ধোকি মাডেবে সি অনিমাইডক
ওচবড কমা ধোজে। অনিমাই ডাক আকো প্রশ্ন কবে।

“তই কোন নকর? যদি নকর এই ডোব জীরন শেষ।”

“মই, মই এজন কংগ্রেছ কর্মী।”

“ডোব কাম?”

“মই এটা বিশেষ কামত এফালে গৈছিলো বাডি হ’ল।”

“কি কামত গৈছিল। সত্য ক’বা, নহলে দেখিছা?” অনিমাই
পিন্ডলটো দেখুৱালে।

“ডোমাব নাম?”

“মোব নাম মো-ব না-ম……।”

“সঁচাকথা ক’বা আক নকলে……।”

“মোব নাম বন্ধেখব ববা।”

“ডোমাব ঘব?”

“আমোলাপাটিল।”

“ডোমাব মুখৰ এই ডাটি খোলা।” বুলি কোৱাৰ লগে লগে
অনিমাই ডাক ডাটিকোচা টান মাৰি দিলে, ডাটি মূলকি পবিল
অনিমা আচৰিত হ’ল। মুখখন ডেওঁৰ চিনাকি অনিমাই ডাক চিনাকি
দিবলৈ ইচ্ছা নকৰি ক’লে।

“এইবোৰ কংগ্রেছ-চংগ্রেছ কাম ভাল নহয় বুজিছা নে নাই।
এবি দিবা। আজিৰপৰা এনেকৈ পালে কিছু ভাল নহ’ব।”

কথাৰাৰ কোৱাৰ লগে লগে মানুহটো কঁপি উঠিল। ডাক মনত
ডাক হ’ল সি আজি মিলিটেৰীৰ হাতত পবিল। ডাক হাতত থকা
নকলোবোৰ কাগজপত্ৰ আজি ওলাই পবিল। ভয়ত সি মনে মনে
কঁধৰ নাম কঁপিবলৈ ধবিলে। ডাক অলপ শিহুতে অনিমাই ক’লে—

“বাক তুমি বোকা, আজিওপবা কিছু সারধান হ’বা। এইদখে বাড়ি আকো কেডিয়াবা লগ পালে কিছু ভাল মহ’ব।”

“ভাল নহ’তু খাটাং” লগতে অকণাই ক’লে। তার লগে লগে অনিমাৰ কামবোৰ দেখি অকণাৰ পেটে-পেটে হাঁহিও উঠিল। মাহুহটো ভাবপবা আন এটা বাটেদি আতৰি গুচি গ’ল, দীঘল বাট-টোৰ মাজত অনিমা আৰু অকণা আকো অকলমবীয়া হৈ পৰিল।

“তুমি জানো অকলে যাবগৈ পাবিবা অকণা?” অলপ দূৰ আহি অনিমাই অকণাক সোধে।

“ভয় লাগিছে দেখোন হে। এতিয়া বাক কেইটামান বাজিল?”

“প্রায় আঠেটা মানব সময় হ’ল।” অনুমান কৰিয়েই ক’লে অনিমাই।

“সেইয়া তিনিটা বাজিল, কাছাবিত কীহ নবা শুনিহা?” অকণাই ক’লে। অনিমাই মাথোন “ও” বুলি শলাগিলে। তার পিছত আকো ছয়ো আহিবলৈ ধৰে। কিবা এটা বলকু কৰে সিহঁতৰ আগতে সৰি পৰে, সিহঁতে ভয় খাই উঠে। এটা গছৰ ডাল বড়াহত তানি সৰি পৰে।

“তুমি যাবগৈ পাবিবা অনিমা?”

“নিশ্চয় পাবিম এই ছুবিখনেই মোৰ সহায়।” ছয়ো আহি অকণাহঁতৰ ঘৰৰ কাম পালেহি, অনিমাই অকণাৰপবা বিদায় ল’লে। গেটখন মেলি অকণা সোমাই আহি নিজে নিজে কৈ উঠিল—“বৰ আন্ধাৰ” লাহে লাহে তাই ভিতৰ সোমাই যায়। ধুপি ধুপি বাওঁতে হঠাৎ ছয়াবখনত থুন্দা খাই এটা শব্দ হয় তাইৰ বুকখন কঁপি উঠে।

“কোন?” শব্দটো শুনি মাব পাই বাপেকে সোধে। অকণাৰ চুলিৰ আগে জীৱ যায় যেন লাগে।

“মই হে বাজিবলৈ আহিছিলো” কৈবে জামিবা বুকিটো দিলে অকণাই ভাবিলে।

“টুট এটানো লৈ নগলি কেলেই আন্ধাৰে-মুন্ধাৰে যে গৈছ”
বাপেকে কয়।

“জানো বোজনীয়ে ক’ত থ’লে বিচাৰিকে নাপালো।” এইবাবো
ডাই নিজকে ধন্যবাদ দিলে। নিজে নিজে ওলাই অহা বুদ্ধিটোৰ
বাবে। ডাই বিছনাখনৰ ওপৰত বহি লাহে লাহে আঠুৱাখন টানি
লোৱাৰ লগতে ক’লে “দেউতা! টোপনি নাই অহা নে কি?”

“আহিছিল এনেয়েহে সাৰ পালো।”

ঘৰৰ আটাইবোৰ লালকাল টোপনিভ। বাপেকেও বাগৰ এটা
মাৰি টোপনি যায়। বিছনাখনতে শুই অকণাই খুব যত্ন কৰে টোপনি
যাবলৈ। মনটো কিন্তু কেনিবা উৰি যায়। বৰ সাহিয়াল অনিমাৰাজনী
ডাই মনতে ভাৰে। অলপ পৰৰ পিছতে ডাঙৰ ঘড়ীটো বাজি উঠে
টং টং টং টং।

বাগৰ মাৰি তললৈ পেট পেলাই গাক এটাৰ ওপৰত ভৰিটো
তুলি ডাই আৰামত টোপনি যাবলৈ যত্ন কৰে।

বাতিপুৱা ডাই দেখে ঘড়ীটোত সাতটা বাজিছে।

॥ তিনি ॥

চাওঁতে চাওঁতে ডিব্ৰুগড় বেল ষ্টেচনটো মাতুহেৰে ভৰি পৰিল।
মিলিটেৰীৰ দিন। নানা ঠিকা লোৱা ঠিকাকৰা মাতুহৰ ভিৰ। তাৰ
মাজত জাক জাক মিলিটেৰীৰ অহা-যোৱা। অকণাব অলপ ভয়
লাগে। ডাইৰ লগত মাতুহ সহায় হিচাপে আহে মাথো বাববহবীয়া
জায়েকটো। আহিলে যেতিয়া মাৰই লাগিব পড়িকে চিকট চুটী
কিনি, এটা মকচাই কোঠাত অকণাহঁত উঠি পৰিল। তাৰ অলপ

পৰ পিছতে আৰু ৬৭ গৰাকীমান মাইকী মানুহ আৰু ডেকা ল'ৰাও
গাড়ীখনত উঠি বহিল। অলপ পৰৰ পিছতে গাড়ীখন মানুহৰে
ভৰি পৰিল। মিলিটেৰীৰ বাবে বিজাৰ্ড কৰি দোৱা গাড়ী কেইখনো
ভৰি পৰিল। বেল এৰিবলৈ আৰু অলপ সময় বাকী এনেতে এটা
মিলিটেৰী অকণাইডৰ কোঠাটোলৈ আগবাঢ়ি আহিল। তাৰ মুখত
মদৰ গোল। জেপত ২৩ টা মান মদৰ বটল। সি আহি ট্ৰেনত
থিয় হৈ ওচৰত থকা ডেকাকমৰ ওচৰত দাঁত পাতি ক'লে "Match"।
ডেও নাই বোলাত ইজনকে খুজিলে ডেও নাই বুলি কোৱাত সি
কোঠাটোৰ ভিতৰ সোমাই আহিল। মাইকী মানুহবোৰে ঐমান
গণিলে। এটা আমেৰিকান মিলিটেৰী ডাক এই অৱস্থাত দেখিলে
বুকু কঁপাটো খাটাং কথা। মাইকী মানুহবোৰৰ ওচৰতো ঠিক
সেইদৰেই জুইখলাই বিচুৰিলে। "কি হ'লগৈ" ক'বো হ'লত এটা
কাঠিও নাছিল। মিলিটেৰীটোৱে ধৰ লাজ পালে। সি লাহেকৈ
তাবপৰা নামি গ'ল। গাড়ীখনৰ মানুহবোৰে যেন বন্ধা পালে।
অকণাবে সকলোতকৈ ভাল লাগিল, কিয়নো তাত থকা প্ৰতি গৰাকী
মাইকীমানুহৰ লগত একমকৈ ডাঙৰ মানুহ আছে কিন্তু অকণাব
লগত কোনো নাই মাত্ৰ ভায়েকটো। বেলৰ বটল পৰিল। লাহে
লাহে বেলখন চলিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। মানুহবিলাকে স্বস্তিৰ নিশ্বাস
পেলালে। এনেতে সেই আগৰ মিলিটেৰীটো ছুৱাবমুখত ব'লহি।
তাৰ লগতে আৰু তিনিটা উঠি আহিল। কোঠাটোত থকা সকলো
মানুহৰে মুখ কেহেবাক বন্ধা যেন হ'ল। গাড়ী অলপ জোৰত
চলিবলৈ আৰম্ভ কৰোতেই সিহঁত ছুৱাব খুলি ভিতৰ সোমাই আহিল।
বাৰা দিয়ে কোনে? ভিতৰ সোমাই সিহঁতে এটা ইংলিচ মান জুৰি
দি মাইকী মানুহবোৰলৈ চাই কিচিঙা-কিচিঙা কৰিবলৈ ধৰিলে।
ডবলত আৰু লাজত সকলোদোৰ মাইকী মানুহে মূৰত কাপোৰ লৈ
ওকৰী টানিলে। কিন্তু অকণাই কবে কি? তাই বে কুমাৰী।
তাহিডো মূৰত কাপোৰ ল'ব নোৱাৰে। এনেতে চানে একজন যুৱক

আগবাটি গৈ অকণাব লগত কোন আহিছে শুবিলে। চকুত চকু-পানী লৈ অকণাই উত্তৰ দিলে “এই ল’ৰাটো।”

ইকালে বিমানেই বেল চলিছে আৰু সিমানেই মাইকী মাহুহ-বোৰে মূৰত ওৰণী বেছিকৈ লৈছে সিমানেই সিহঁতৰ কোব বেছিকৈ চৰিছেহে। সিহঁতেও মূৰত সিহঁতৰ চোলাটোকে টানি ওৰণী লৈ ইজনী-সিজনীৰ ওচৰত বহিবলৈ মন্তলব কৰিলে। এনেতে সেই ডেকাজন স্থিৰ হৈ থকা মিলিটেৰীটোৰ ওচৰলৈ আগবাটি আহিল। ডেকাজনে দেখিলে সি যেন মাতাল নহয়। তাক অলপ কাষৰীয়াকৈ মাতি নি তেনে নকৰিব বাবে বাকী কেইজন মিলিটেৰীক ক’বলৈ ক’লে। তাৰ কথা শুনি সি ক’লে “সিহঁতে নো কিয় আমাক দেখি তেনেকৈ মুখখন ঢাকি লৈছে? সিহঁতে আমাক নাচাও বুলি অপমান কৰিছে সেইবাবে তাৰ লগৰ কেইটাৰ খং উঠিছে” ভেতিয়া ডেকাজনে তাক বুজাই দিলে যে সেইটো আমাৰ ভাৰতীয়ৰ অপমানৰ চিন নহয় সন্মানৰ চিন হে। ডেকাজনে মিলিটেৰীজনক বুজাই ক’লে যে আমাৰ ভাৰতীয় হিন্দুসকলৰ মতে মানীসকলে অমানী ভিৰোদ্ধাৰ

চোৱা নিয়মৰ বাহিৰ সেইবাবে মাইকী মাহুহবোৰে কোনো সন্মানীয় লোক দেখিলে তেনেকৈ ওৰণী লয় আৰু সেইটো আমাৰ অসমৰো নিয়ম।

ডেওৰ কথাষাৰ শুনি সি যেন ভাল পালে। সি তাৰ লগৰ কেইটাক মাতি আনি এখন বেঞ্চত বহুৱাই দিলে। কিবা-কিবি কিছুমান ক’লেও। সিহঁত বহিল হয় কিন্তু মূৰৰ চুপতি ক’ম নহ’ল। ডেকাজনে আগৰ মিলিটেৰীটোৰ লগত কিছুমান বকুৱা কথা আৰম্ভ কৰি দিলে। বৰ ক’ত, কোন কোন আছে, ক’ত আছে, ক’লৈ যাব ইত্যাদি। ডেকাজনৰ লগত কথাপাতি মিলিটেৰীটোৱে বৰ ভাল পালে। এনেতে বেল আহি টেচনত ব’লহি। সি লগৰ কেইটাক মাতি নামি গুচি গ’ল। ইহঁত কিছু নগ’ল। বেল আকৌ চলিল। কোনো মাহুহবে মূৰত পানী নাই। কোনোৱে মাত্ৰ এবাৰ মাতিছিল।

সাহ কৰা নাই। সাধোন সেই ডেকাজনে সিহঁতৰ লগত কথা পাতিবলৈ আবদ্ধ কৰিছে। আগবটো মিলিটেৰী থাকোতেই ভাব অলপ সাহ বাঢ়িছিল কাৰণ ভাব লগত বহুত ভাৱ গঢ়ি উঠিছিল, ভাতে ভাব পাত নিচা নাছিল। এতিয়া ইহঁত কিন্তু একেবাৰেই বিপৰিৎ। সি আকৌ মহা সমস্তাত পৰিল। বেলৰ গাৰ্ডক মাতি আনি কথাখাব ক'লে। তেওঁৰো কৰিবলৈ কোনো উপায় নাছিল। এটা পুলিচ তাত দিলে। তাক দেখিয়েই মিলিটেৰী তিনিটাই তালৈ চোচা ল'লে। সি ভয়ত স্তম্ভপৰা গুচি গ'ল।

বেল আকৌ চলিবলৈ আবদ্ধ কৰিলে। এইবাৰ মিলিটেৰী-কেইটাক লগা হ'ল মাইকী মাহুৰবোৰৰ লগত কথা পাতিবলৈ। ইজনী-মিজনীক প্ৰশ্ন কৰে কিন্তু কোনেও উত্তৰ দিব নোৱাৰে। ভাব পাহত পাল পৰিল অকথাৰ গাত। মিহঁতি অকণাক ইংৰাজীতে কথা ছটামান পুৰিলে। সিহঁতৰ লগত কথা পাতিলে দিগ্‌দাৰ হোৱাৰ বেছি ভয় কৰি ডেকাজনে অকণাক ইংৰাজী নাজানো বুলি ক'বলৈ ক'লে। অকণাৰো তাকে ইংৰাজীতে ক'লে। ডেকাজনে হোৱালী-জনীক কিবা নিকাই দিছে বুলি অসুমান কৰি মিলিটেৰী এটাই দল্দপাই উঠিল। ডেকাজনৰ মুখু কঁপি গ'ল। কেতিয়াবা ভাৱ হয় তিনিওটাকে গতিয়াই বেলবন্দৰ বাহিৰ কৰি দিছে কিন্তু ততৰ মিলিটেৰী থকা ডবা ছটাৰ কথা মনত পৰি তেওঁৰ মন কোচ খাই যায়।

এইবাৰ মিলিটেৰী তিনিটাৰ দৰ্কাৰ হ'ল কোন কাৰ বৈশীয়েক। প্ৰত্যেকেই প্ৰত্যেকৰ কথা ক'লে, কিন্তু অকণা মহা সমস্তাত পৰিল। কেনেকৈ অবিবাহিতা বুলি জানিলে কি কৰিব ভাবো ঠিক নাই। অকণালৈ চাই এটাই পুৰিলে "you?" অকণাৰ মুখ ক'লা পৰিল। ডেকাজনো এইবাৰ বিমোহত পৰিল। ইফালে সি সন্মত হুঁচিৰ লাগিছে। লাভ-কাৰু কাতি কৰি থৈ ডেকাজনে ক'লে "নাই"। অকণা ক'লা পৰি গ'ল। ডেকাজনৰ মুখখনো চল্‌চলাই গ'ল।

এনেতে আক এটা সমস্তাই দেখা দিলে মিলিটেবীটোৱে নুখিলে “সকলো মাইকী মানুহৰ মূৰত ওৰণী আছে এইব নাই কিয় ?” ডেকাজনে এইবাব আকৌ বিমোহিত পৰিল। তেওঁ মাথোন উত্তৰ দিলে “খহি গৈছে” তাৰ লগে লগে অকণাৰ কাষত তেওঁ আহি বহিল। অকণাই বাধ্য হৈ ঠাই অকণমান তেওঁৰ কাষে এৰি দিলে। বহিয়েই ডেকাজনে ক’লে “অপমান বোধ নকৰিব, আপোনালোকৰ মানসজ্ঞান বচাই নিব পাৰিলে নিজকে ধন্য মানিম। আপুনি বিপদ দেখিছেই অশুগ্রহ কৰি কাপোৰখন মূৰত তুলি লওক।” লগত থকা আন আন মানুহবোৰেও অকণাক ভেনে কৰিবলৈ ক’লে। উপায় নাপায় অকণায়ো তাকে কৰিলে। অকণাই ওৰণী টনাদেখি মিলিটেবী কেইটাই ঢেক্‌ঢেক্‌কৈ হাঁহি দিলে।

বেলখন আহি ব’ল। এজাক মিলিটেবী বেলত উঠিবলৈ সাজু হৈ আছে। ইতিমধ্যে আক হুটামান মিলিটেবী আহি অকণাইঁতৰ কোঠাত সোমালেই। ডেকাজন মহাসমস্তাত পৰিল। এনেতে গাৰ্ভজন সেইফালেদি যোৱাত ডেকাজনে ঘটনাৰ কথা কৈ মানুহখিনিক ডাবপৰা আঁতৰাবলৈ কিছু সময় বেলখন বখাবলৈ ক’লে। সৰুও সময় দিলে। কোনোমতে মানুহখিনি নামিবলৈ পালেহে কোঠাটো মিলিটেবীৰে ভৰি পৰিল। এগৰাকী মাইকী মানুহক ডেকাজনে খিবিকীৰে টানিহে কোনোমতে উলিয়ালে। জাবপাহত সকলো গৈ লবালবিকৈ মানুহেৰে খাহ খাই থকা গাড়ীখনত উঠিলগৈ। ডেকাজনে স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালে। বেল চলি গ’ল। এইবাব পালেহি ডিনিচুকীয়া।

সকলোবোৰ বেলৰপৰা নামিল। ডেকাজনে অকণাক নুখিলে “আপুনি ইখন বেলত উঠিব নে নাই ইয়াতে নামিব ?” মূৰৰ কাপোৰখন টানমাৰি লৈ অকণাই ক’লে “উঠিম।”

অকণাৰ কামবোৰ দেখি ডেকাজনৰ হাঁহি উঠিল। মিচিকীয়া হাঁহি এটা মাৰি তেওঁ ক’লে “মিলিটেবী নাই আক।” অকণাই

কথাটো বুঝিব পাৰি খপ্টকৈ যুবক কাপোৰখন খহাই দিলে। তাই লাজতে বঙা-চঙা পৰি গ'ল। তায়েকেও হাঁহি এটা মাৰিলে। তাৰপিছত তিনিও তিনিচুকীয়া-পাণ্ডু বেলৰ সৰু ডবা এটাত উঠি পৰিল।

“আজি আপুনি নথকা হ'লে মোৰ যে কি গতি হ'লহেঁতেন একমাত্ৰ ঈশ্বৰেহে জানে। কেতিয়াও তথা নাছিলো এনে বিপদৰ সন্মুখীন হ'ম বুলি। মোৰ গাৰ কঁপনি এতিয়াও মৰা নাই।” অকণাই ক'লে।

“সঁচাকৈয়ে বৰ বিপদত পৰা হৈছিল, ঈশ্বৰে বচা কৰিলে। বাক ব'ব মই কেইটামান আশ্বাস কিনি আনো। খাই ভাল লাগিব নহয়?” ডেকাজনে ক'লে।

“আপুনিৱেই আনি খাওক বাক আশ্বাস কাৰণে পুঁজি খৰচ কৰিব নালাগে। এতিয়ালৈকে যি কৰিলে সেয়েই পাইছেগৈ” অকণাই ক'লে।

বেলৰ চিৰিটোত ভৰি দি ডেকাজনে অকণাৰ কথাবোৰ শুনি এবাৰ অকণালৈ চালে। অকণাৰ জনটো বেয়া লাগি গ'ল। ডেওঁ কোৱা কথাৰ বাবে যেন বেয়া হ'ল। তাইবো চকুপানী ওলাব খুজিলে, কথাটো তল পেলাবৰ বাবেই অকণাই ক'লে “যক আনকগৈ আকৌ ব'ল কিয়?”

ডেকাজন নামি গ'ল। কেইটামান আশ্বাস আনি ছুবিচটাৰীখনৰ সৈতে ডেওঁ অকণালৈ আগবঢ়াই দিলে। অকণাই কাটিলে।

“আপোনাক মই ককাইদেউ বুলিয়েই মাতিম। সঁচাকৈয়ে কোনোবা জনসহ আপুনি মোৰ সন্মুখীয়া আছিল, নহলেমো আজি এই বিপদত সহায় কৰিবলৈ কেনেকৈ পালে।”

“সোধনাই পোছনাই বাঢ়িছে জনী একজনী পালোঁ। মই অকল-সন্মুখীয়া, মোৰ নিজা জনী নাই তেজাক পালোঁ খুব ভাল লাগিল। তেজাৰ নামটো কি বাক? সোধাই নাই নহয়।

“অকণা” অকণাই মাত্ৰ দিবলৈ নাপাওঁতেই ভায়েকে ক’লে।

“অকণা, খুউব ভাল নাম নহয় ?” ডেকাজনে ক’লে। অকণাই মাথোঁ মিচিকীয়াই হাঁহি এটা মাৰি আম এচকল ডেকাজনৰ কালে আগবঢ়াই দিলে। অকণাবো মন আছিল ডেকাজনৰ চিনা পৰিচয় লবলৈ কিন্তু সম্ভৱপৰ নহ’ল। কিবা এটা লাজে ভাইক যেন হেচা-মাৰি ধৰিলে। বেলখন চলি গ’ল। আক কেইগৰাকীমান মানুহ তাৰ আগে আগে তেওঁবিলাক উঠি থকা কোঠাটোত উঠিল।

আক কেইটামান কথা ডেকাজনে অকণাৰ মুখৰপৰা শুনিবলৈ ইচ্ছা কৰিছিল কিন্তু সুবিধা আক নোলাল। ইটোৰ পিছত সিটো টেচনত বৈ বেলখন আহি এটা টেচনত ব’ল। অকণা তাতে ভায়েকৰ সৈতে নামি গ’ল। ডেকাজনে বিদায় দিলে। এটি “হুন্নুয়াহ তেওঁৰ অজ্ঞানিতে ওলাই আহিল। অকণাই মাথোঁ আকোঁ এবাৰ তেওঁলৈ চালে।

॥ চাৰি ॥

সন্ধিয়া সময়ত কঠ এটা পাবি মালতীৰ জ্বলন্ত পৰমত ৩৭ নাপাই শুই পৰে। মাকক সি তাৰ পিঠিটো খজুৱাই দিবলৈ টানিটলৈ আহিব খোজে। মাকে বায়েকক মাতি লগাই দিয়ে। ভায়েকৰ অজুৰোৰ পেলাব নোৱাৰি মালতীয়ে কঠটোত বহি ভায়েকৰ গাত হাতটো বুলাই দিবলৈ ধৰে। তাৰ পিঠি খজুৱাই খজুৱাই কুলাম আকাশখনৰ তৰাবোৰ চাই চাই মালতীয়ে কিবাবোৰ ভাবিবলৈ ধৰে।

“বাইটি! তইনো কি জাবিহ ইমানকৈ? মোৰ পিঠিটো খজুৱাই দিচোন।”

“কিটোনো ‘তবা’ দেখিছ পিঠি খজুরাই খজুরাই মোব হাত বিবাই গৈছে। মই আক নোৱাৰোঁ পাই।”

“আক নালাগে তেনে কৈ।”

সি যেন বায়েকক আক কষ্ট দিবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে। ওপৰলৈ সুখকৰি ভৰিকেইটো মেলি শুই পৰি সি আকাশখনলৈ চাই থাকে।

“অ’ বাইটি।”

“ও।”

“মেঘত সেইটো বগা কি অ’?”

“হাতীপটি।”

“কি হাতীপটি?”

“ইন্দ্রৰ হাতীবোৰ সেইপিনেদি পানীখাবলৈ যাওঁতে খোজত খুলিযোৱা বনাইহে জিৰিকি উঠে।”

“স্বৰ্গত হাতীবোৰ ঢেব আছে নে কি?”

“ও।”

“মেঘত বাক কিমান তবা আছে?”

“জানো মই ক’ব নোৱাৰোঁ।”

“বোৱে ক’ব পাবিব নে?”

“নোৱাৰে।”

“ঈশ্বৰে ক’ব পাবিব নহয়?”

“ঈশ্বৰে পাবিবভো,—ঈশ্বৰে নজনা কথা ক’ত আছে?”

“মাধৱ” মাকে ভিত্তবৰণবা মাত দিয়ে। তাত থাবৰ হ’ল অজ্ঞান কৰি মাধৱ লব মাৰে। মালতীয়ে কঠটো জুৰিয়াই লৈ ভিত্তৰ সোমাই যায়। তাত থাই উঠা মালকে মাধৱৰ টোপনি আহিব ধোকে। মালতীয়ে তাক নি বৰ দৰৰ ছোব-চাংখনতে গুৱাই থৈ আকোঁ মাকৰ ওচৰ পায়হি। মালতীৰ বাপেকেও তেতিয়া তাতপানী থাই শুই পৰিছে।

হুখৰ কাহিনী তাত আক আজা লৈ মাকে মজিয়াত থয়।

মালভীয়ে লোটা এটাত পানী এলোটা, অকণমান নিমখ আক
জলকীয়া এটা আনি ধাবলৈ ধৰে।

“মালভী” ভাঙ খাই থাকোভেই মাকে কথাষাৰ উলিয়াই
মুখলৈ নিয়া ভাঙৰ গবাহটো মুখৰ আগত বখাই মালভীয়ে মাকৰ
মুখলৈ চায়। কথাষাৰ, যেন মাকৰ মুখৰপৰা কেনিবা আঁতৰি
যায়। জলকীয়াটোত কামোৰ মাৰি পানী কেইধোকমান খাই ভাই
বাতিটো আঁতৰাই থয়।

“মাইকী ছোৱালীয়ে নো কি দেশৰ কামত লাগিবি হয় নে”
মাকে কণ্ঠ-নকণ্ঠকৈ মালভীক কয়।

“তাতে আমি হৈছোঁ হুখীয়া মানুহ, কি বোলে এগাল আছে যে
তাকে ভাঙি সুনাম আৰ্জিবি। মোৰ মনেৰে তই এইবোৰ কাম
বাদ দিয়াই ভাল। কলেজত পঢ়িব পৰা হলেও এক কথা আছিল।
ভোৰ সমনীয়া সেয়া অকণাইতে আই-এ বি-এ পাছ কৰি আহিব।
সেইবোৰ মানুহ এনেবোৰ কামত লাগিলেহে গুৱায়। আমাৰ
নিচিনা হুখীয়া মানুহৰ আক কি স্বাধীন পৰাধীন খন আছে।”

মাকে ভাইক আক কিছুমান বুজনি দিব খোজে। মালভীয়ে
ধাৰা দি উঠে। বাজনীতি নাজানে যদিও হুই-চাৰি আষাৰ কিবা-
কিবি কয়। জাপান কছীয়া আক চীনৰ ছোৱালীবোৰৰ উদাহৰণ
দিয়ে।

“চাচোন বোঁ মিলিটেৰীৰ লগত অহা সেই ছোৱালীবোৰো
জানো আমাৰ নিচিনাই নহয়? সিহঁতে যদি সাত সাগৰ ভেৰ নদী
পাৰ হৈ আহি আমাৰ ইয়াত বুকু কৰিবলৈ সাহ কৰি আহিব
পাৰে আমি নো তেনে নোৱাৰিম কিয়? নিজৰ দেশৰকাৰ বাবে
চীনৰ ছোৱালীবোৰৰ কতই প্ৰাণ এবিধে কতই শত্ৰুৰ হাতত যাতনা
ভুগিছে, ক’তা সিহঁতে জানো ভয় খাইছে? জাপানত অকণ অকণ
ল’ৰা-ছোৱালীবোৰেও স্কুল-কলেজ এবি দি বুকুত যোগ দিছে।
পাঁচ বছৰীয়া ল’ৰাই বুকু শিক্ষা কৰিছে। চীনৰ ছোৱালী সৈন্যকলে

জাপানৰ প্ৰচণ্ড আক্ৰমণ প্ৰতিৰোধ কৰিছে। উপায় বাণায় জাপানী সৈন্য পিছ হোঁহকি গৈছে। ছোৱালীবোৰেই উৰা জাহাজ চলাইছে। ডাঙৰ ডাঙৰ কাছান চলাইছে। যুদ্ধৰ সবজাৰ জৈয়াৰ কৰাত লাগি গৈছে তেনেহলে আনিনো নোৱাৰিম কিয় বো? নাম আমাক নালাগে। এদিন নহয় এদিন ছোৱাৰিমেই ঠিক কথা, কিন্তু যাব আগতে জীয়াই থকা দিন কেইটাত দেশৰ কাৰণে কিবা এটা কৰি যাব পাৰিলে অন্ততঃ মোৰ প্ৰাণটোৱে শান্তি পাব। হ'ব পাৰে মোৰ কামটো নিচেই নগণ্য। কিন্তু তথাপিও নিয়ো হয়তো বহুত কাম দিব পাৰে কেতিয়াবা। তাই নাজান বোৱা কহীয়াৰ চুজনী ছোৱালীৰ যুদ্ধৰ ফলতেই গোটেই দেশ বিজোৱা হৈ বজাৰ বিপক্ষে থিয় দিছিল।”

কথা কৈ কৈ তাই কীৰী-বাটিবোৰ লাহে লাহে চপাবলৈ ধৰে। মাকে খাই-বৈ উঠি অলপ আভৰত বহি ডাৰ্মেল খায়। মালতীৰ ভাৱ হয় তাই যেন মাকক আক কিছুমান কথাৰে বুজাই দিব যে ছোৱালী হলেও দেশ বন্ধা কৰাৰ ভাৱ কেতিয়াবা সিহঁতৰ ওপৰতে পৰিব পাৰে। কাম বনবোৰ শেষ কৰি ঠাই হুচি ভবিষ্যত খুই তাই বিছনালৈ যায়। লেমটো নিডানত থকা পেৰাটোৰ ওপৰত থৈ এখন আলোচনী উলিয়াই আনে।

“বিপ্লৱী নাবী” গল্পটো তাইৰ খুব ভাল লাগে। কেইবাবাৰো পঢ়ে। মনত পৰে অসমৰ মূল্যগাভৰু। মাইকী মাহুৰ জানো ইমান সাহীয়াল আৰু ইমান নিষ্ঠুৰ হ'ব পাৰে তাই ভাবে।

“ইমান শান্তি দিছে মাহুৰটোক” তাইৰ যেন চকুৰ আগতেই ঘটনাটো ঘটিব লাগিছে। তাইৰ বুকুখনত কিবা বুজিব নোৱাৰা বেদনা অনুভৱ কৰে। বুকুখন গধুৰ গধুৰ লাগি যায়। মাহুৰটোৰ বৈৰীয়েকে বোৱেনীক ইমান কানুতি কৰিছে তাইৰ সবমৰ স্তিমিতকক প্ৰাণমান দিবলৈ।

“বব নিষ্ঠুৰ” গল্পটো পঢ়ি যাওঁতে ডাইব মুখেদি কথাটো ওলাই যায়। অলপ ওচৰতে থকা মাকে কথাটো শুনি সোধে।

“কি হ’ল অ’ মালতী।”

“এ গল্প এটা। এনে বেয়া লাগে পাই” মালতীয়ে ক’লে।

“কি আছে নো?” মাকেও যেন নিষ্ঠুৰ বোলাৰ কাৰণটো জানিব খুজিছে।

“বোৱেলীন নামৰ এজনী কুঁৱৰীয়ে দেশত্ৰোহ আচৰণ কৰা দোষত এটা মানুহক খুচি খুচি মাৰিছে। বৈদীৱেকে ইমান কান্দিছে ইমান কাকুতি মিনতি কৰিছে গিৰিয়েকৰ প্ৰাণদান দিবলৈ তথাপি কুঁৱৰীৰ হিয়া অকনো কোমলা নাই। ইমান নিষ্ঠুৰ হিয়া পাই।”

মাকে কথাবোৰ শুনি কয় “এবা বব বেয়া লাগে।”

“মাইকী মানুহৰ হিয়া, ইমান কঠোৰ হ’ব নোৱাৰে পাই” মালতীয়ে ক’লে।

মাকৰ অন্তৰতো ঘটনাটো বব জয়াবহ যেন অনুমান হ’ল। মালতীয়ে বাকী থকা কণ মনে মনে পঢ়ি শেষ কৰে। তাৰপিছত ডাই পঢ়ে আন এটা প্ৰেমৰ গল্প।

“মানুহবোৰে যে কিবোৰ লিখে। অকণো মাথা-মুণ্ড নাই। ক’ব কলেজীয়া ছোৱালী এজনী পাব ডাইক লগত লীলা-খেলা সেয়ে হ’ব গল্প। কাগজবোৰে এইবোৰ প্ৰকাশ কৰেও আক পাই।”

ডাই পাণ্ডবোৰ ইটো-সিটো কৰি লুটিয়াই যায়। “অন্ধ মানৱ” বোলা কবিতাটো সূচীপত্ৰত চাই ডাই মেলি লয়। কণা মানুহৰ ককণ আৰ্জনাৱটো ডাইব বব ভাল লাগে।

“আঁঠৈ দেহি” কথাষাৰ ডাইব বুধবপৰা অজানিতে ওলাই আহে। মাকে ডাইব বুধবপৰা ওলোৱা কথাষাৰ শুনে যদিও একো নামাঙে। ডাই মোটেই কবিতাটো পঢ়ি শেষ কৰি পেলায়। তাৰ লগে লগে ডাইব চকু ছটা বুল খাই যায়। লেখটো সুবুৱাই আঁঠুৱা-

খন টানি ডাই বিহনাখনত শুই পবে। বাতি জাহে জাহে গছাই
হৈ আছে, গোটেই জনতখন নিজাল যাবে। যাকইত হয়তো
টোপনিও লাক-কাল মালতীয়ে ভাবিলে। অকস্মিৎ গিয়ে ডায়ো
টোপনি যায়।

“মালতী!” কোনোবাই যেন ডাইক মাতে। চিলমিলকৈ অহা
টোপনিব মাজত মাজটো ডাইব সপোন যেন লাগে। ডাই আকৌ
টোপনি যাব খোজে।

“মালতী অ’ মালতী!” আকৌ ডাইব কাণত মাজটো বাজি
উঠে। ডাই চক্‌মক্‌কৈ মাঝ পায়ে। চক্‌ হুটা বহলকৈ মেদি দি
কাণ ছখন সজাগ কবি তোলে। লগে লগে ডাইব পাটো কঁপি
উঠে। আকৌ মাজটো জ্বলে। সেই একেই মাজ। টোপনিও
মতাব দবেই ডাই ডাও ধকি মাতে “ও”

“উঠাচোন।”

“ও” ডাই আকৌ মাতে।

“উঠাচোন উঠা মই বিমল আহিছো।”

“ইমান বাতি কিয় আহিল? বিমল ককাইদেউ?”

“ও নাই” ককণ শ্রবত বিমলে কয়।

“বাক বাও দেই মালতী” বুনি কৈ সি যাবলৈ উপক্রম কবে।

“জনা” মালতীয়ে ক’লে।

“কি?” বিমল আকৌ গিহলৈ আছে।

“কালিলৈ ছপবীয়া তুমি আহিবা দেই, জকল, জকল মোকে
লপত আহিবা কিন্তু দেই।”

“কেলোই?”

“আহিবা মে নাহা বাক ডাক কোরা।”

“বাক যদি সময় পাও।”

“সময় পাও নহয় আহিবই লাগিব।”

“বাক কোথা যাব কি কবির পারো।” বুনি হুতুমীয়ায় এটা

পেলাই বিমল আকৌ যাব খোজে । কিন্তু যেন কিবা এটাই ভাব
গতিত বাধা দিয়ে সি আকৌ খন্তেক স্থিৰ হৈ বয় ।

“মই কিয় আহিছিলোঁ জানা মালতী ?”

মালতীয়ে একো নামাডে । একো বুজিব নোৱাৰি মালতীয়ে
বিমলৰ মুখলৈ চাই থাকে । বিমলৰ মুখৰপৰা কথাষাৰ আকৌ
সোমাই যাব খোজে ।

“বাক নালাগে ।” বিমলে ক’লে ।

“নহয় বিমল ককাইদেউ মই বৰ বেয়া পাম যদি নোকোৱা ।
কোৱা ।”

বুকুখন খুন্দামাৰি ধৰে । থিৰিকিখনৰপৰা আঁতৰি ছুৱাবখন
মেলি ভাই লাহে লাহে কান্দি কান্দি ওলাই আহে । বিমল এটা
প্ৰস্তাব মুক্তিৰ দৰে হৈ থাকে । ভাই উচুপি উচুপি বিমলৰ কামত
থিয় হয় ।

“বিদায় মালতী । আমাক এনেদৰে দেখিলে মাজুহে বেয়া
বুলিব । যদিও তোমাৰ আক মোৰ মাজত কোনো পাপ নাই
কথাপি এই মাজৰাতি আমি এনেকৈ থকা দেখিলে জগতৰ মাজুহে
ইতিকিং কৰিব । যোৱা মালতী ভিতৰ সোমাই যোৱা । তোমাক
মই ভাল পাইছিলোঁ কোনো স্বাৰ্থৰ বশৱৰ্তী হৈ নহয় । এনেয়ে ।
সকলৰপৰা একেলগে খেলা, একেলগে ডাঙৰ হোৱা তুমি আক মই ।
এতিয়া দেশমাতৃৰ মুক্তিৰ বাবেও আমি একেলগে কাম কৰিছোঁ ।
জীৱনত মোৰ যদি কিবা প্ৰিয় বস্তু আছিল তেন্তে সি হৈছে তুমি ।
ঈশ্বৰে তোমাক মজল কৰক ।

বিমলৰ কথাবোৰ শুনি মালতীয়ে উচুপি উচুপি কান্দি উঠে ।

“বিমল ককাইদেউ !” বিমলৰ কথাৰ শেষত মালতীয়ে ফেকুৰি
ফেকুৰি এবাৰ সন্মোহন কৰিলে ।

“মালতী !”

“তুমিও মোৰ বৰ আপোনা আছিল । ভাবিছিলোঁ তোমাৰ

জীৱন মুখময় হ'ব—লগতে হয়তো মোৰো, কিন্তু কথাবিহতাই ভাল লাগিলে। কি কবিবা।”

“কি কৈছা মালতী? মই যে একো বুজা নাই। এই বিদায় বেলাত কিয় মোৰি অন্তৰত বেছিকৈ আঘাত দিবখোজা মালতী।”

“বেজাৰ বা ভালৰি বোলোৱা কথা নহয় বিমল ককাইদেউ ই অন্তৰত সোণালী আখৰেৰে লিখিখোৱা কথা। তুমি হয়তো ভবা নাছিল। তুমিয়েই কিন্তু মোৰ আঘাত দেৱতা আছিল। উসু মই আক একো কৰিব নোৱাৰোঁ মোৰ বুকুখনত কিবা এটা হৈছে। তুমি মোক পাহৰি নাযাবা বিমল ককাইদেউ। মোৰ জীৱন যে তোমাৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰিছে।”

“বিদায় মালতী!” বুলি বিমল লাহে লাহে তাৰপৰা আঁতৰি যায়।

“মোৱা বিমল ককাইদেউ, ঈশ্বৰে যেন আমাক পুনৰ লগা-লগি কৰে।”

এটা গভীৰ বেজাৰৰ ভাবলৈ মালতী লাহে লাহে ভিতৰ সোমাই গ'ল। বিছনাখনৰ ওপৰতে বহি তাই কিবাকিবি কথাবোৰ ভাবিলে—বিদেশখন বা কেনেকুৱা। তাত হয়তো চিনাকি মানুহ কোনো নাই। তাত বাক বিমল ককাইদেউ কেনেকৈ থাকিব। নহয় পাৰিব। দেশসেৱা আছিল তেওঁৰ জীৱনৰ ভিত্ত। তাৰ বাবেই তেওঁৰ আত্মা এই শান্তি। দেশৰ হকে শান্তি খাইছে। চোৰ-ডকাইতি কৰি নহয়। খক একো বেয়া নহয়। কথাবোৰ ভাবি ভাবি তাই বিছনাতো শুই পৰে।

“কুকুৰটোৱে খুউব ঢুকিছে বহুত দূৰত। বিমল ককাইদেউ খব পাৰেগৈ নে বাক?”

বহুত সময় পাৰ হ'ল। মালতীৰ চোপনি নাই। “লম্বাপুৰ ক'ত” প্ৰথম কুকুৰাই ডাক দিলে। তাই ভালকৈ বাগৰ এটা মাৰি শুই পৰে। সপোনত বিমল তাইৰ কাষ চাপি আহে।

“ইমান কুৎসিত মপোন।”

বাতিপুয়া ব’দৰ জিলিঙনি পৰি গোটেই পৃথিৱীখন সাবপোৱাব
পিছত তাই সাৰ পাই উঠে।

॥ পাঁচ ॥

“তুমি ইয়ালৈ কাহানি আহিলা?”

তাহানিৰ এজন কলেজীয়া অন্তৰঙ্গ বন্ধুক হঠাতে লগ পাই নীল
চাইকেলৰপৰা নামি পৰে। বন্ধুজনেও নীলক আচৰিত ধৰণে লগ
পাই কৈ উঠে, আবে।

“মোৰ ইয়ালৈ অহা আজি এসপ্তাহ মান হৈছে কিন্তু তোমাৰ
ধৰ যে ইয়াতে সেই কথা মই একেবাবেই পাহৰি গৈছিলোঁ। আজি
কিমান দিন দেখা দেখি নাই। তাহানি কলেজত পঢ়াবপৰাই।”

“আহা আমাৰ ঘৰলৈ যাও। আজি গধূলিকৈ কিন্তু তুমি আমাৰ
ঘৰত ভাত খাব লাগিব।” নীলই ক’লে।

“গধূলিকৈ যায় বাক। এতিয়া কিন্তু নাৰাওঁ দেই। নেদেখিছা।
দেশত কি গুণগোল। অকণো আজৰি নাই। এতিয়া বিশেষ এটা
কামত মই পুলিচ চাহাবক লগ ধৰি ভাবপিছত কিবা এটা কেচ
বিচাৰ কৰিবলৈ যাব লাগিব। ‘তামোল খাও আহা’ বুলি বন্ধুজনে
নীলক ওচৰৰ তামোল পানৰ দোকানখনলৈ নি চাবি পইছাব তামোল
কিনি এখন নীললৈ আগবঢ়াই দিলে। তামোলখন ভেঙবলৰা লোৱাৰ
লগে লগে নীলই ক’লে—“আজিকালি ল’ৰাবোৰ লগ পাবলৈকে
নাইকিয়া হ’ল দেখেহে। সকলোবোৰ কাষে কাজে ব্যস্ত। অ’ তোমাৰ
বিয়া পাতিলা নে নাইহে?” হাঁহি, হাঁহি নীলই ভেঙক সোধে।

নাই পতা হে, তোমাৰ পাতিলা হবলা ?” বন্ধুজনে ধোঁধে।

“ময়ো বিয়া-চিয়া নাই পতা।” নীলই ক’লে।

“ভাল ছোৱালী পাবলৈকে টান দেখোন। ক’ৰবাত ওলালেও
কত কি।” বন্ধুজনে ক’লে।

“পাতা পাতা সোনকালে পাতা। জলপান এটা ওলাব।”

“তেওঁ এতিয়া জলপান নোখোৱাকৈহে আছে। পিছে তাই
মই যাওঁ। এই এটা বাজিলেই। নহলে মোৰ দেবি হ’ব। নাজানিছা
পুলিচৰ চাকৰি চেলাম খোকোডেই যায়।”

“ও যোৱা, গধূলিকৈ কিন্তু আহিবলে নাপাহৰিবা।”

“আহিম আহিম। তুমি মাথোন খোৱাৰ যোগাৰ কৰিবা। দৰনি
পিতি খাম।”

“বাক কোনো কথা নাই।” বুলি কোৱাৰ লগে লগে দুয়ো
হুকালে চাইকেলত উঠি গুচি যায়।

সন্ধিয়া লাগি ভাগিল। আন্ধাৰ হ’ল। আগফালে “কলিং
বেল” বজোৱা শুনি নীল ওলাই আহি দেখিলে তেওঁৰ বন্ধু দাস।
তেওঁৰ নিমন্ত্ৰণ বন্ধা কৰিবলৈ আহিছে। তেওঁক দেখা মাত্ৰকে হাঁহি
এটা মাৰি নীলই ক’লে—“আহা আহা তোমাৰ কাৰণে মই বাট চাই
আছোঁ। মই বোলে নাহিবই নে কি আকোঁ।”

“খোৱা দেওহে নাহিম কেলেই আকোঁ। খাবলৈহে মাতিছা,
কাম কৰিবলৈ মতা নাই নহয়।”

“অ’ খাবলেহে আহিছা কাম কৰিবলৈ অহা নাই ?”

এই বুলি কোৱাৰ লগে লগে দুয়ো হাঁহি দিয়ে।

দাসক ভিতৰলৈ নি বহিবলৈ দি নীলই অকণক চিঞৰে “অকণ !”

“গৈছোঁ ককাইদেউ” বুলি অকণ আহি ককায়েকৰ কাষ পোৱাত
বেগেতে ভামোল চাহ আনিবলৈ ক’লে। অকণে ততালিকে ভামোল
আক চাহ আনি টেবুলখনত থৈ আলহীলৈ চালে। আলহীজনেও
অকণক দেবি একপ্ৰকাৰ আচৰিত হৈ পৰিল। চাহৰ কাপটো

তুমি নিয়াব লগে লগে দাসে নীলক শুধিলে—“এওঁ তোমাৰ ভায়েক?”

“অ” নীলই চাহ ক’পত সোহা মাৰি ক’লে।

অকণ ভিত্তবলৈ গ’ল।

“তুমি ইয়াক দেখাই নাই নহয়। মোৰ ভনীজমীক দেখিছা নে নাই?” নীলই দাসক শুধিলে।

“ওহো ক’ও দেখিম—মাতাচোন।”

নীলই আকৌ অকণক মাতি অকণাক মাতি পঠিয়ালে। অকণে অকণাক খবৰ দিলে। অলপ লাজকুৰীয়া ভাৱত অকণাই পৰ্দাখন দাঙি সোমাই আহিল। তাৰ লগে লগে দাসৰ চকু অকণাৰ ওপৰত পৰাত আচৰিত হৈ কৈ উঠিল—

“এওঁ তোমাৰ ভনী!”

কথাষাৰৰ লগে লগে অকণাও আচৰিত হৈ কৈ উঠিল—

“আপুনি!”

নীল আচৰিত হ’ল। অকণা আৰু দাসো আচৰিত হ’ল।
কথাটো কি জানিবৰ বাবে নীলই দাসক শুধিলে—

“কিয় তুমি দেখোন আচৰিত হোৱা যেন হ’ল। মোৰ ভনী এই নহয় যেন লাগিছেনেকি?”

কথাৰ ধাৰ সলনি কৰি দাসে ক’লে—“এওঁক মই ক’ববাত দেখিছোঁ আৰু কথাও হৈছোঁ। বিমান দূৰ সন্তৰ ডিব্ৰুগড়ৰপৰা আহোতে।”

দাসৰ কথা শুনি অকণাই ক’লে, “আপুনি পাহৰি গৈছে মই যে সেই উপকাৰৰ কথা পাহৰিব কেতিয়াও নোৱাৰোঁ আৰু আপুনি যে কেতিয়াবা এইদৰে আমাৰ ঘৰত ভাত খোৱাকৈ আহিব লাগিব সেই কথা ভাবিবলৈ পৰা নাছিলো।

“ভইতি কিহৰ কথা কৈছ মই যে আচৰিত হৈছোঁ। হয় নে

অকণা ভাই বাক এওঁক ক'ত দেখিছিলি ?” নীলৰ কথাষাৰৰ লগে লগে দাসে হাঁহি মাৰি ক'লে—“সপোনত।”

অকণাও হাঁহি দিলে, ভাবপিহত ক'লে—

“এবা সপোনতে। বাক ককাইদেউ বহক। আজি আক এৰণ নাই। প্ৰথমতে চাহ এটোপা, ভাবপিহত জলপান, ভাবপিহত ভাত এমুঠি সুদাৰ-নিকাই আক ভাবপিহত বিছনা এখন, ভাবপিহত বাতিপুৰা চাহ-জলপান, ভাবপিহত ছপবীয়া ভাত এমুঠি, ভাবপিহত আপোনাৰ চাইকেলখন।” আঙুলিৰ মূৰত লেখ দি দি অকণাই ক'লে।

অকণাৰ কথা শেষ হোৱাৰ লগে লগে দাসে ক'লে—“ভাবপিহত চাহ, চাহৰ পিহত জলপান আক ভাবপিহত ভাত খায়....”

“আমি সিমানকৈ ভোমাক খুৱাব নোৱাৰোঁ। পুলিচ মানুহ ইমানকৈ খাই বৈ থাকিও কাহানিবা আকোঁ আমাকো কলেপ্ কৰি ধৰি লৈ যাবাহি। ভোমালোকৰ বিশ্বাস নাই।”

কথাবোৰ শুনি আটাইবোৰে হাঁহি দিলে। ইতিমধ্যে অকণা ভিতৰলৈ গ'ল। দাসে নীলক ক'লে—অকণাৰ লগত চিনাকি হোৱা ঘটনাটোৰ বিষয়ে। নীলই কথাবোৰ শুনি আচৰিত হ'ল, লগতে ক'লে ভাগ্যে যে তুমি লগ পালো নহলে তাইৰ গতি কি হ'লহেঁতেন তাবিবকে নোৱাৰি। তাই যে আজিও সেইবোৰ কথা কোৱা নাই।

অকণা আক মাক ভিতৰবৰণা ওলাই আহিল। জলপানৰ ট্ৰেখন আগবঢ়াই ক'লে অকণাই—

“ঘূৰি ঘূৰি পেট চাটগৈ কলমলাইছে ছটামান গিলি লক! লাজ কৰিছেনেকি আকোঁ ? অ'-বোঁ—এখেতক চিনি পাইছ ? এখেত হ'ল ককাইদেউৰ পঢ়া দিনৰ বন্ধু আক মোৰ হ'ল বিপদৰ বন্ধু।”

কথাষাৰ কৈ অকণাই কোনেও নকনাকৈ জিতাখন কাৰোৰ মাৰি ধৰিলে। দাসৰ বুকুতো কিবা এটাই যেন খুৱ জোৰেৰে খুন্দা এটা মাৰিলে। অকণাই ভাবিলে যেন তাই নকবলসীয়া কথা এযাব কৈ পেলালে।

দাসে জলপান খালে। অকণাই ইটো-সিটোটক আগবঢ়াই দিলে।

“নাই নোৱাৰোঁ, আক নিদিবা। ভাত হুখুৱাও বুলিছা নে কি?” দাসে ক’লে।

“পেট হুফুটে এই দৈ কণ খাওকচোন কিমান ধুনিয়া আপোনাৰ কাৰণে ‘স্পেচিয়েল’ অৰ্ডাৰ দি অনা হৈছে। লগতে নীলয়ো কৈ উঠে “খোৱা খোৱা।”

কেইঘণ্টামান পাৰ হৈ যায়। নীল উঠি যায় গা ধুবলৈ। অকণা আহি দাসৰ ওচৰতে বহে।

“ককাইদেউ! আপুনি পুলিচত কিয় সোমাল বাক?”

“কি ক’বা অকণা একেবাবেই মন নাছিল। কিন্তু কি সমস্তাও পৰি পুলিচত সোমালোঁ কেনেকৈ জানিবা।”

“পুলিচবোৰ বৰ নিষ্ঠুৰ নহয় নে বাক?”

“এৰা নিষ্ঠুৰেই।” অতীতৰ কথা কিছুমান দাসৰ মনত খেলাই যায়।

“আজিৰ এই আলোচনাত আপুনি বাক আমাৰ দেশৰ মানুহৰ ওপৰত কিমান অভিযাচাৰ কৰিছে?”

“ভোমক হবলা এতিয়া মোৰ ডায়েৰী দেখুৱাব লগা হ’ল।” কথাৰ কৈ দাসে হাঁহিলে। তথাপি দাসৰ মনত কিবা এটাই খুন্দামাৰি ধৰিলে।

“আপুনি:পুলিচৰ কামটো এবি দিয়ক। চকচোন আজি এই স্বাধীনতাৰ বাবে গোটেই ভাৰতে উঠি পৰি লাগিছে। কত মানুহে আপোনাৰ নিচিনা পুলিচৰ হাতত প্ৰাণ এৰিছে। আপোনালোকৰ বাক নিজৰ মানুহৰ ওপৰত অভিযাচাৰ কৰিবলৈ বেয়া নালাগে নে?”

অকণাৰ কথাবোৰ দাসে শুনি গ’ল। অকণাই আক বহুত কিবা-কিবি ক’লে। সকলোৰে শেষত দাসে এটা হুমুণীয়াৰ কাঢ়িলে কেই-টোপালমান চকুলো তেওঁৰ চকুৰপৰা ৰাগৰি পৰিল।

“এবা অকণা তুমি হয়তো মোব জীৱনৰ গতি পথটো বদলাই দিবা।”

এনেতে নীল সোমাই আহি ক’লে “অক! বোৱে ভাত হ’ল বুলিছে, এওঁক কাপোৰ-কানি সলাবলৈ ঠিক কৰি দি আকো।

“অ’ দিম। আমি কথা পাতিছোঁ। এখেতক মই কৈছোঁ বোলো পুলিচৰ কামটো এৰি পেলাওঁক।”

“ভই হবলা ভাব চাউলবুঠি মাৰিবৰ কাৰবাৰ কৰিলি” নীলই ক’লে। ভাবপিছত তিনিও হাঁহি দিলে। অকণা উঠি গ’ল।

ভাতৰ পাচত নীল আৰু দাস বহিল। নীলৰ মাকে ইটো-সিটো আনি দিলে। অকণায়ে আচাৰ অকণ চাইনি অকণ কথাৰ লগে লগে আগবঢ়াই দিলে। এবাৰ কথাৰ লগতে অকণাৰ মাকে কৈ পেলালে “বোপাৰ বিয়া বাক হ’ল জাৰো?” দাসে ক’বলৈ নো পাওঁতেই নীলই ক’লে—

“নাই হোৱা নাই হোৱা তুমি আকো ইয়াক জোৱাইকে পাতিব খুজিছানেকি?”

কথামাৰে অকণাৰ বুকুত চপংটক মাৰিলে। দাসৰ মনটোও উত্তল-খুত্তল লাগি পৰিল। নীলয়ো এবাৰ ভাবিলে “কোৱা বেয়া হ’ল নে কি।” এনেতে মাকে ক’লে “পাতিব পাবিলেতো ভালৈই পাওঁ।” ভাব লগে লগে আটাইবোৰে হাঁহি দিলে। কাপোৰখনৰ আগটো কামোৰ মাৰি লৈ অকণা নিষিৰতে ভাবপৰা আঁতৰি গ’ল।

বাতি বহুত হ’ল। ভাত-পানী খাই সকলো শুই পৰিল। দাসৰ মনলৈ আহিবলৈ ধৰিলে “ককাইদেউ আপুনি পুলিচৰ কামটো এৰি পেলাওঁক।” কিন্তু কেনেকৈ? দাসে ভাবিলে। অকণায়ে ভাবিলে দাসে যদি পুলিচৰ চাকৰিটো এৰি দিলেহেঁতেন।

॥ ছয় ॥

মাহুহ হাল্ আহি বাছখনত উঠি কিছুপৰ বহিল। তাবপিহত সুখিলে—

“হেবা দাইবৰ! বাছ যাবৰ হ’ল নে?”

“আঠ বজাত যাব, এতিয়া সাতটা বাজিছে, আৰু এঘণ্টা আছে বহি থাক।” ড্ৰাইভাৰে ক’লে।

“হেবা অলপ সোনকালে এবাৰে, মোৰ জৰুৰী কাম এটা আছে” বুঢ়াই ড্ৰাইভাৰজনক ক’লে। সি একো নামাভিলে। লগৰীয়া হেল্মিয়েন এটা আহি তাৰ ওচৰতে বহাত সি তাৰ লগত কথা পঢ়াত লাগিল। আৰু ছজনমান মাহুহ আহি বাছখনত উঠিল। বুঢ়াই এটা জেপৰপৰা বিৰি চুবট এমুঠি আৰু জুইশলা এটা উলিয়াই আনিলে। চুবট এটা মুখত দি জুইশলাটো মাৰি কেইটামান টান হোঁপা দি বিৰিটো লগালে।

“হোৱা খোৱা” চুবটটো বুঢ়াই বুঢ়ীৰ কালে আগবঢ়াই দিলে। কোনো সন্ধোচ নকৰাকৈ বুঢ়ীয়ে বিৰিটো হাতত লৈ মাহুহৰ কালে পিঠি দি ছপিবলৈ ধৰিলে। অলপ পিছতে বিৰি শেষ হৈ গ’ল। বুঢ়াই এইবাৰ নিজৰ জেপতে আকৌ হাত তৰাই এপেটি বিলাতী চুবট উলিয়াই আনি তাৰে এটা মুখত দি ছপিবলৈ ধৰিলে। অলপ পৰৰ পিছত কেইবাজনো মাহুহ আহি বাছখনত উঠিল। হেল্মিয়েনে হেল্মেল সুবালে। গোৰ্গোবাই বাছখন চলি গ’ল। আৱ এঘণ্টাৰ পিছত এটা টেচনৰ ওচৰত বাছ ব’লগৈ। বিভিন্ন ধৰণৰ মাহুহ অহাযোৱা কৰিছে। কাবো কোনেও খবৰ লওঁতা নাই। বাছৰপৰা মাহুহবোৰ নামিল। গাড়ী টুপি পিন্ধা মাহুহজনো নামি মাহুহ-

বোবৰ মাজলৈ সোমাই গ'ল। ডেওঁৰ পিছে পিছে বজা টুপী পিন্ধা ছটা পুলিচো নাছিল।

“বিমল!” কোনোবাই যেন গাভী টুপী পিন্ধা মাহুহজনক মাড দিয়ে। ডেওঁ এবাৰ ঘূৰি চালে। ইমান মাহুহৰ মাজত এবাৰ মুখ ঘূৰাই ডেওঁ সেই মাহুহজনৰ মুখখন দেখা নাপালে। সি আকৌ জাঁতৰি যায়। আকৌ যেন জাক কোনোবাই মাডিলে। সি আকৌ ঘূৰি চাই দেখে তাৰ বন্ধু হৰেশ্বৰ।

“তোমাৰ আজি বিদায় বেলা বন্ধু!”

অলপ একতীয়া হৈ ছয়ো কথা পাতে।

“যদিও হয় তাৰ বাবে মোৰ অলপো বেজাৰ নাই হৰেশ্বৰ।”

“বেজাৰ নাই। থাকিবও নালাগে। পৰাধীন মাহুক স্বাধীন কৰিবলৈ এইকেবা স্বার্থত্যাগ নিশ্চয় কৰিব লাগিব বিমল।”

“আলীৰাদ কৰিবা।”

বেলৰ ঘণ্টা বাজি উঠে টং টং টং।

“হৰেশ্বৰ যোৱাগৈ, বেজাৰ নকৰিবা। সেই মালতীজনীকো ক'বা ডাই, বুলি খুউব কৈ গৈছে বেজাৰ কৰিবলৈ মানা কৰিছে। আজলী ছোৱালীজনী। ডাইলৈ বেয়া লাগে।”

“মই খুব ক'ম। তুমি একো চিন্তা নকৰিবা। তোমাক ক'ত এবিটগৈ ক'ব পাবা জানো?”

“নাই একো নাজানো।”

কথাৰ মাজতে ওচৰৰ দোকানবপৰা কিনি অনা খিলিপান ছখনৰ এখন হৰেশ্বৰে বিমললৈ আগবঢ়াই দিলে।

দীঘল বেলখন অলপ পৰৰ পিছতেই আহি টেচনত ব'লহি। খেলা-হেঁচাৰ মাজতে বহুত মাহুহ নাছিল, বহুত উঠিল। তৃতীয় শ্ৰেণীৰ কোঠা এটাৰ ছত্ৰাবন্ধন টান মাৰি মেলি বিমল জিডৰ সোমাই গ'ল। বেছি মাহুহ নাছিল। জেগা অলপ পাই বিহুনা পাৰি ডাঙেই বহি পৰিল। লগে লগে ডাঙিয়ে নোঁকে ডাঙি পাঁজাৰীএজনে শ্বৰিলে—

“আপ কীহা য়ায়েগা বাবুজী ?”

ভাব প্রস্তুটোৰ উত্তৰ দিবলৈ বিমলৰ ভাল নালাগিল। জেপৰ-পৰা কমাল এখন উলিয়াই ডিঙিটো মোহাৰি মোহাৰি বিমলে অৱজ্ঞাৰ স্মৃতি ক’লে—

“যায়েগা বহুত দূৰ।”

“আপোনাক চিনি পাওঁ যেন লাগিছে।” অসমীয়াতে অন্য এজন মানুহে বিমলক স্মৃতিলে।

“পাব পাৰে মোৰ ঘৰ ইয়াতে” বিমলে ক’লে।

“হয় সেইদিনা আপোনাক নগৰত লগ পাইছিলোঁ। আমি বেপাৰী মানুহ ঘূৰি কুৰোঁ। সেইদিনা আপুনি মোক হাকিমৰ ঘৰলৈ বাটটো দেখুৱাই দিছিল।”

“হ’ব পাৰে মই পাহৰিলোঁ।”

“আপুনি এতিয়া কোনকালে যাব ?” বেপাৰীটোৱে আকৌ স্মৃতিলে।

“কিছুদূৰ যাম। আজি বেজখন ইয়াত বহুত দেৰি বৈছে। শীতকাল ইমান দেৰি নৰয়।”

কথামাৰ ওৰ পেলাবৰ বাবে বিমলে কথা কেইটা কয়। বিমলে সেইবাবেই বোধকৰোঁ অলাগনিমূচক কথা এম্বাৰো কাষোপৰা জুতুনিলে। অৱশ্যে শুনিবলৈ সি ইচ্ছাও কৰা নাছিল। অলপ পিছতে এটা দীঘল উকি মাৰি বেজখন চলি গ’ল। গান্ধী টুপীটো সুৰপৰা খুলি খিৰিকিখনেদি চালে বিমলে। বেজখন বৰ বেগেৰে গতি কৰিছে। গান্ধীখনত থকা মানুহ এজনে জেপৰপৰা বিৰি চুৰটক মুঠি এটা উলিয়াই নিজে এটা মুখত দি আনবিলাক মানুহলৈয়ো বিৰি মুঠি আগবঢ়াই দিয়ে। সকলোকে দিৱাৰ পিছত বিমলে বিৰি লোৱাৰ কোনো সঙ্কেত নাপায় বিৰি মুঠি ভাবকালে আগবঢ়াই দি ক’লে “ধৰক।”

“মই বিৰি নাখাওঁ” বিমলে ক’লে।

“ডেনে চুবট খাবনেকি ?”

“নাই মই বিবি ধপাত একোকে নাখাওঁ।”

“বৰ ভাল কথা বোপা, আমি আক এবিষ মোৱাবা হওঁ। সকবেপৰা খোৱা—বোপা, এতিয়া আক ঘৰিবলৈ চাৰিটা দিন আছে তথাপি ইয়াক এবিষ নোৱাৰোঁ।” বিবিটো ছপি ছপি বুঢ়াজনে কয়।

কথাবোৰ বিমলৰ ভাল নালাগে। সি বাহিৰৰ কালে মূৰটো উলিয়াই কিবাকিবিবোৰ একান্তমনে ভাবি গৈছে। তাৰ হয়তো মনত পৰিছে তাৰ চেনেহী মালভীজনীলৈ। হয়তো বেয়া লাগিছে অনিৰ্দিষ্ট কাললৈ চেনেহী জগন্মুকিক এবি পৈ যাব লগা হোৱাৰ বাবে। বেলগাড়ীখন টেচন এটাত থামিলগৈ। মূৰত গান্ধীটুপীটো পিন্ধি বিমল এনেয়ে নামি গ’ল। ডাঢ়িৱালা পাজাৰীটো আৰু বেপাৰীজন তাতে নামি পৰিল। বেলৰ ঘৰ্টা দিয়াত বিমল আকৌ উঠি আহিল। আৰু এজন নতুন মানুহ গাড়ীখনত উঠিল। তেওঁৰ চকুত বিড়চকু। হাতত এটা চামৰাৰ বেগ, ভৰিত কাৰেলি জোতা। গাত এটা খদ্দৰৰ পাজাৰী। তেওঁ উঠি বিমলৰ কাষতে বহিল। বিমলে জেগা অলপ তেওঁলৈ এবি দিলে।

“আপুনি ক’ত যাব ?” অচিনাকি মানুহজনে তেওঁক সুধিলে।

“আপুনি ?” বিমলেহে তেওঁক ওলোটাই প্ৰশ্ন কৰিলে।

“মই গুৱাহাটীলৈ যাম, আমাৰ পাৰ্টিৰ কিবা মিটিং আছে।”

“আপোনালোকৰ পাৰ্টি” বিমলে সোধে।

“হয় আমাৰ পাৰ্টি।”

বিমলে আক বিশেষ কথা হ’বৰ ইচ্ছা নকৰিলে।

মানুহজনে সক বেগটোৰপৰা এখন হালধিয়া চামৰাৰ কিডাপ উলিয়াই আনিলে। তেওঁৰ ওপৰত তেঁ তুলি অলপ আৰাম কৰি বহি তেওঁ কিডাপখন পঢ়িবলৈ বহিলে। আকৌ কেইটামান টেচন পাৰ হৈ বেলখন আন এটা টেচনত ব’লহি। তাতে কেইজনমান বুঢ়ামানুহ সেই গাড়ীখনত উঠিল।

“চোরাচোন বাক সি এনেকুৱা হ’ব পায় নে।” নতুনকৈ উঠা বুঢ়ামাহুহ এজন ক’লে।

“এবা আমি আকৌ মাহুহটো ভেনেকুৱা বুলি ভৱা নাছিলো, ডাঙৰ মাহুহৰ ঘৰৰ ল’ৰাও এনে কাম কৰে।”

“বুজিছা দেশৰ গতিয়েই এনেধৰণৰ হ’ল।” বুঢ়ামাহুহজনে ক’লে।

“কি হ’ল?” কিভাপ পঢ়ি থকাৰপৰা মূৰদাঙি বিতচকু জোৰৰ ভলেদি চাই মাহুহজনে শ্রুধিলে।

“এ কিনো ক’ব বোপা, লোকৰ বদনাম এটা নোকোৱাই ভাল। পিছে বোপা ক’বপৰা আহিছে নো?”

বেলখন আকৌ চলিল।

“মই আগৰটো ষ্টেচনৰপৰা আহিছো।”

“যাব লাগে বা কোনফালে?”

“গুৱাহাটীলৈ।”

“কিবা সকাম আছে হবলা?” কথাষাৰ কোৱাৰ লগে লগে বুঢ়াজনে পাণ্ডুৰিটোত খোচ মাৰি খোৱা আধাখোৱা বিবিডোখৰ উলিয়াই লগবীয়া জনৰপৰা জুইললা এটা খুজি বিবিডোখৰ জ্বলাই হপিবলৈ ধৰিলে।

“আমাৰ পাৰ্টিৰ মিটিং আছে” বুঢ়াৰ কথাৰ উত্তৰত মাহুহজনে ক’লে।

“কংগ্ৰেছৰ?”

“নহয় আমি বেলেগ পাৰ্টিৰ হে।”

“কি পাৰ্টি জানো বোপা।”

“আমাৰটোক কমিউনিষ্ট পাৰ্টি বোলে।”

“সেইটোনো আকৌ কি?” লগত অহা ইজন বুঢ়াই প্ৰশ্ন কৰিলে। কমিউনিষ্টজনে বুঢ়াৰ প্ৰশ্নটো শুনি ভালেই পালে।

“বাক বব বুজাই ক’ও” বুলি কিতাপখন জপাই মোনাটোত।
ভবাই থৈ ক’বলৈ ধৰিলে।

“বুজিছে আমাৰ পাৰ্টিৰ মতে সংসারত থকা সকলো মাজুহ সমান।
আমাৰ মাজুত ছুখীয়া-চহকী থাকিব নালাগে। বাহিৰাৰ নাম বোধ-
কৰোঁ আপোনালোকে শুনিছে, সেইখন দেশত সাম্যবাদ নীতি
প্ৰচলিত, তাত কোনো ধনী নাই কোনো ছুখীয়া নাই। বাইজেই
বজা। আমাৰ ইয়াৰ দৰে তাত তাত যুঁঠিব কাৰণে মাসি ফুৰিব
নালাগে। সকলোৱে কাম কৰে সকলোৱে খাব সুখত।

“সেইটো হলেতো ভাল কথা বোপা! পিছে বেগেতে যে হ’ব
আশা কম। মহাস্বাৰ নিচিনা ঈশ্বৰ এজনেও স্বাধীনতা আনিব পৰা
নাই আৰু স্বাধীনতা নাছিলে বোপা লোক বৰত আমাক সেইখন
কৰিবলৈ নিদিয়। আমি এতিয়া ইংৰাজৰ চাকৰি নহয় জানো বোপা?
অনুকটো কব বুলিলে কৰিবই লাগিব নকৰোঁ বুলিবৰ সাধ্য নাই।”

“দিব দিব নিদিব কিয়? আজি আমাৰ দেশত খাবলৈ নাই।
সিদিনা সেয়া বঙ্গদেশত খাবলৈ নাপায় লাখে লাখে মাজুহ মৰিল,
তাত আমাৰ পাৰ্টিয়ে ক’ত কাম নকৰিলে। এনেকৈয়ে যদি মাজুহ
মৰিবলৈ হয় তেন্তে সিহঁতে আমাক কেনেকৈ শাসন কৰিব।”

“বোপা বুঢ়াগাজীয়ে দেখোন সদায়েই বা বা কৰি আছে ক’ত।
সিহঁতে জানো সেইবোৰ শুনিছে? আটাইবোৰকে নি দেখোন বৰ
বৰত হে সুমুৱাই থ’লেগৈ! ইকালে কত ঠাইত গুলি চলাইছে।
আমাৰ মইনাইতে খবৰ কাগজবোৰ পঢ়ি শুনাৱ। আমাৰ গাৰ নোম
শিয়ৰি উঠে।”

“এতিয়া আপোনালোক সজাগ হ’ব লাগিব। খেতিয়কৰ ওপৰতহে
সকলো ভৰসা। আপোনালোকে কৰিব নোৱাৰা কাম একো নাই।”

বেল আকৌ থাকিল।

“বোপা আমি যাওঁহে আৰু—আপোনাৰ কথাবোৰ শুনি ভাল
লাগিল কিন্তু বোপা সেইবোৰ কৰিবলৈ টান হৈছে।”

বুঢ়ামানুহ হুজ্জন নামিল। অল্ল মানুহো বহুত নামিল বহুত উঠিল। বেল যাবলৈ বহিলে। ছয়োকালে ওখ গড়া ডাঠ হাবি। ইকালে ঘোপমৰা আন্ধাৰ। হঠাতে বেলখন মাজবাটতে বৈ গ'ল, গাৰ্ড নামিল। বেলবিভাগৰ চিপাহী নামিল। কাৰণ কি! জানিবলৈ ২।৪ জন যাত্ৰীও নামিল। বঙানীলা চাকিবোৰ লৈ গাড়ী থানাভালাচ কৰিলে। ক'তো একো বিপদৰ শুং-সুত্ৰ নাপালে, মাত্ৰ এটা ডবাৰত এটা মানুহ নামি যোৱা গম পালে। ইকালে-সিকালে হাবি সোমায় পুলিচে অহুসন্ধান কৰিলে। বন্দুকত গুলি ভৰাই এনেয়ে কেইটামান আৱাজ কৰিলে। একো নোপোৱাত বেল আকৌ চলিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। পুলিচ হুজ্জনে জানিলে ঘটনা কি হ'ল। কিন্তু একোকে প্ৰকাশ নকৰি মনে মনে থাকিল।

সাত ॥

দোৰ্ঘোৰ আন্ধাৰ বাতি। আকালত ঘোপমৰা ক'লা ডাৱৰ। মাজে মাজে মৰা ধেবেকনিৰ আকাশ-পাতল কঁপি উঠা শব্দ। বাতি প্ৰায় বাৰটা বাজিছে। পুলিচ চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট মি: ববাৰ্ট পোৱাৰপৰা হঠাতে উঠি বহিল। মি: ববাৰ্ট এজন মাত্ৰাজী খৃষ্টিয়ানধৰ্মী লোক, তেওঁ যেন বাহিৰত কাৰবাৰ পদশব্দ শুনিলে। তাৰপিছত এনেয়ে সকলৈ মাতিলে কোন? বহিম নে কি?

“হয় চাব” বাহিৰবপৰা উত্তৰ শুনা গ'ল।

ববাৰ্ট চাহাব লাহেকৈ বিহুনাৰপৰা উঠি দুৱাৰখন সম্ভৰ্ণণে খুলি ওলাই গ'ল।

“কিবা খবৰ পাইছা।”

“হয় চাব” বুলি কৈয়েই চুপাবিন্টেন্ডেণ্টৰ লগত কথাপাতি
হুয়ো বাহিবলৈ ওলাই আহিল। অলপ দেবি খুব মনে মনে আক
সারথানে কথা হোৱাৰ পিছত ডেও আকো লাহে লাহে বঙলাৰ
ভিতৰলৈ সোমাই নিজৰ কোঠালৈ আগবাঢ়িল। লাইটৰ চুইচ-টো
টিপি দি কাপোৰৰ দাঁৰডালৰ কাৰ চাপি গ’ল। দাঁৰৰ খুটাটোত
আবিখোৱা কোটটো পিন্ধি গাকৰ ডলবপৰা পিন্ধলটো উলিয়াই গুলি
কেইটামান তাত খাজি ল’লে। তাৰপাছত ববৰৰ খুৰা লগোৱা
জোডাযোৰ, পানীকোটটো আৰু চুপীটো পিন্ধি চুইচ-টো আকো টিপি
দি খুব গহীনভাৱে এথোজ-দোথোজ কৰি সহকাৰী পুলিচ চুপাবিন্-
টেন্ডেণ্টে মিঃ ববীৰ বকৱাৰ বঙলাৰ কালে আগবাঢ়িল।

হুৱাৰড খটখট কৰি যুহু লক্ষ হোৱাত ডেপুটি চুপাবিন্টেন্ডেণ্টে
নাৰ পালে। অলপ ভলকা মাৰি থাকি লাহে লাহে উঠি আহি
হুৱাৰডন খুলি চুপাবিন্টেন্ডেণ্টক দেখি নমস্কাৰ জনালে। চুপাবিন্-
টেন্ডেণ্টেও প্ৰতিনমস্কাৰ জনাই অলপ আগবাঢ়ি আহিল। ডেপুটি
চুপাবিন্টেন্ডেণ্টে বহিবলৈ দিয়া চকিখনতে বহি ক’লে—“আপুনি
এতিয়াই দুই ডজন চিপাহী লৈ গেলেকালৈ খোজ লওক।”

“কাৰণ?” অলপ আচৰিত হৈ বকৱাই পুৰিলে।

ডেওৰ কথা শুনি মিঃ ববাৰ্ট আগবাঢ়ি আহি বকৱাৰ কাণে কাণে
কিবা কিবি ক’লে। তাৰপিছত অলপ আঁতৰ হৈ আহি ডেও ক’লে—

“দেবি নকৰিব, বব জৰুৰী কাম। গম পাইছে তো?”

“জকল, গম পাইছোঁ, মই কেতিয়াও দেবি নকৰোঁ চাব।”

“মই ভেনেবলে দাব পাৰোঁ?”

“নিশ্চয়।”

চুপাবিন্টেন্ডেণ্ট ওলাই আহিল। দপ্-দপ্ কৈ অহা ববফুল
জাককো আঙকাৰ কৰি ডেও বঙলাৰ কালে আগবাঢ়িল। বঙলা পায়েই
কোনটো হাতত লৈ পুলিচ বিজাৰ্ডলৈ হুকুম পঠালে ততালিকে দুই
ডজন সজ্জিত চিপাহী ডেপুটি চুপাবিন্টেন্ডেণ্ট মিঃ বকৱাৰ কামলৈ

পঠাব লাগে। ইফালে চাকৰ এটা পঠাই ইনচাৰ্জ মিঃ দাসক ততালিকে মডাই আনিলে আৰু কোনেও গম নোপোৱাকৈ বেগেতে ওলাই আহিবলৈ ক'লে। ইনচাৰ্জ দাস ঘৰলৈ গৈ ততালিকে অন্ত্ৰে-বন্ত্ৰে সজ্জিত হৈ ওলাই আহিল। ইতিমধ্যে বিজাৰ্ভবপৰা চিপাহীও আহিল। ভাবপিছত সকলোৱে আট্টে মাইল দূৰৈত থকা গেলেকীলৈ বুলি যাত্ৰা কৰিলে।

অলপ সময়ৰ পিছতে ডেওঁলোকে নগৰৰ সীমা অতিক্ৰম কৰিলে। চিপ্‌চিপ্‌কৈ অহা বৰষুণ জাকত কেতিয়াবা চিপাহী-বিলাকৰ জোতাবোৰ পিচলি যায়। বাটতো যথেষ্ট বোকা হোৱা সত্ত্বেও ডেওঁলোক খোপনি পুতি পুতি যাবলৈ ধৰিলে। আন্ধাৰত এহাতমান জিলিকি থকা বাহনিৰ তলৰ বাটটোৱেদি ডেওঁলোকে অনুমান কৰি আগবাঢ়িল। বতাহত বাঁহৰপৰা টোপটোপকৈ সৰা পানীবোৰ ডেওঁলোকৰ গাত পৰিল। হাতত লৈ থকা চৰ্ট লাইটটো জ্বলাই সহকাৰী চুপাৰিন্টেন্ডেণ্ট মিঃ বৰুৱাই চাৰিওফালে চালে। ডেওঁ মাথোন দেখিলে বাঁহৰ সৰু সৰু মুঢ়াবোৰ আৰু বোকা পানীৰে লেপ লৈ থকা অকণমানি বাটটো।

“মিঃ দাস! কথাটো কিন্তু বৰ গুৰুতৰ।” বাটত গৈ থাকোতে সহকাৰী চুপাৰিন্টেন্ডেণ্ট মিঃ বৰুৱাই ক'লে।

“মইতো একোকে ক'ব নোৱাৰোঁ চাব, আহিবলৈ কৈছে আহিছোঁ মাত্ৰ।”

“ভোমাক কোৱা নাছিলোঁ কিন্তু এতিয়া কওঁ—কেইটামান কংগ্ৰেছ ভলন্তিয়াৰে এই গাঁওখনৰ সিমূৰত থকা বমাই সৈধিৰ ঘৰত খাব বাকদ তৈয়াৰ কৰিছে। চোৰাংচোৰাই আমাৰ চুপাৰিন্টেন্ডেণ্টক কথাটো গুপ্তভাৱে জনাইছে।

“তেনেহলে আমাৰ কৰ্ত্তব্য চাব?” দাসে সুধিলে।

“আমাৰ কৰ্ত্তব্য সিহঁতক ধৰা, যদি সম্ভৱপৰ মইয়া তেন্তে সিহঁতক গুলিকৰি বধ কৰা।”

“ভুলিকবি বধ কৰা! ভাৰমানে চাব” কথাবাব গুলি মিঃ দাস যেন কিবা ভাৱত বিভোৰ হৈ পৰিল।

“কি! আচৰিত হৈছা দাস, সিহঁত গৱৰ্ণমেন্টৰ শত্ৰু ভাব মানে আমাৰো শত্ৰু। বিহেতু আনিৱেইডো গৱৰ্ণমেন্ট চলাইছো।”

“সেইটো বুজিছো কিছ চাব।”

“কিয়? সিহঁতৰ ওপৰত গুলি চলাবলৈ অশ্ৰুত হৈছা নে কি? বাক ভয় নাই, মই হকুম দিম, ইহঁতে গুলি চলাব। তুমি খাবৰ কোনো কাৰণ নাই মিঃ দাস।”

“বেয়া কামবিলাক বাতি কৰাই দূত বুলিয়েই হয়কে? আপুনি আগবাঢ়ি আহিছে—সিহঁতক বিশ্বাসঘাতকতা কৰি বধ কৰিবলৈ মহম জানো চাব?”

“দাস ভূমি দেখোন কিয়া কথাবোৰ কৈছা।”

“হয় চাব মই অসহায় গ্ৰামী কেইটাব ওপৰত গুলি চলাবলৈ অপাৰগ।”

দাসৰ কথা গুলি বক্ৰাব মনত কৰ হ’ল, জানোহা চিপাহী-বোৰেও দাসৰ কথাত হতভম্ব দিয়ে।

“জব্বান সিং!” গুৰু গম্ভীৰ মাতে মিঃ বক্ৰাই মাতিলে।

“হজুব” জব্বান সিং আগবাঢ়ি আহিল।

“মই যেতিয়া ঘোৰা কৰিবলৈ আদেশ দিম তেতিয়া তহঁতে সাজুহ কেইটাক ধৰিবলৈ বন্ধ কৰিবি বুজিছ?”

“হয় হজুব।”

“ও এতিয়া তহঁত খুব সন্তৰ্পণে আহি থাক। সাৱধান হবি আক বেছি দূৰ নাই।

আকৌ সকলোবোৰ মনে মনে আগবাঢ়িল। দুই এটা শিয়ালৰ বিকৃত মাত সিহঁতৰ কাণত পৰিল। কোনেও বিশেষ একো সাজাবিলে। মিঃ দাসে মাথোন জাবিবলৈ ধৰিলে অকপাই কোৱা কথাবাব “পুলিচবোৰ বধ নিৰ্ভূৰ মহম নে?” সঁচাকৈয়ে পুলিচবোৰ

বব নিষ্ঠুর। নহলেনো এই মাজবাতি অসহায় প্রাণীকেইটাক হত্যা কৰিবলৈ আগবাঢ়ি আহে নে? সঁচাকৈয়ে অকণাই ঠিকেই কৈছিল। মই পুলিচৰ কামটো এৰি দিব লাগিব। নাই—পুলিচৰ জীৱনত শাস্তি নাই। দাসে কথাবোৰ ভাবিবলৈ ধৰিলে। বিমিক ধামাককৈ জ্বলি থকা এটা চাকিৰ পোহৰলৈ আঙুলিয়াই মিঃ বকরাই চিপাহীবোৰক লাহেকৈ কিন্তু জোৰেৰে হুকুম দিলে “ষোণ কৰ”। চিপাহীবোৰ ঘৰটোৰ চাৰিওফালে থিয় হ’ল। মনে মনে মিঃ বকরাই বাঁহৰ বেৰৰ জলঙাই দি চাই দেখিলে কেইজনমান গান্ধীটুপী পিন্ধা মানুহে কিবাকিবি লেখিব লাগিছে। এইবাৰ বকরাই সোহাতেৰে পিন্ডলটো মাজুকৰি লৈ আৱশ্যক হ’লেই গুলিয়াব পৰাকৈ ল’লে আৰু বাওঁহাতেৰে ছুৱাবত টোকৰ মাৰিলে। ছুৱাবত শব্দশুনি ভিতৰত সোমাই থকা মানুহ কেইজনে এবাৰ মূৰ তুলি চালে। খন্তেকৰ পিছত শব্দ বন্ধ হৈ যোৱাত ডেওঁবিলাকে আকৌ কামত লাগিল। হাতত জিলিকি থকা ঘড়ীটোলৈ চাই বকরাই দেখিলে বাতি ছুটা বাজিছে। দেৰি কৰাব সকাম নাইবুলি ভাবি বকরাই কৈ উঠিল “এই ছুৱাব খোল।”

ডেডিয়া চিপা-চিপকৈ আহি থকা বৰষুণ জাক এৰিছে। সো-সো কৰি বলা টেঁচা বতাহ জাক কিন্তু ডেডিয়াও বলি আছে। তাৰ মাজত হঠাত মানুহৰ ছুৱাবখোল বোলা শব্দটো শুনি ডেওঁলোক আচৰিত হ’ল।

কোন বুলি সোধাৰ লগে লগে ভাবে এজন বুকুৰ ছুৱাবখনক ফালে আগবাঢ়ি আহিল।

“জলদি দৰজা খোল।”

“পু-লি-চ” বুকুৰজনে চিঞৰি উঠিল। ভাব লগে লগে ঘৰটোত জলজ্বল লাগি পৰিল। ইটোৱে সিটোৰ মুখলৈ চাই কি কৰা হ’ব ভাবি বিমোহ হ’ল। জীৱন আগ কৰি দি হাতত কেইডালমান লাঠি লৈ ডেকা কেইজনমানে ছুৱাব খুলি দিলে। বকরাই গতি বেয়া যেন দেখি উত্তালিকে আদেশ দিলে “কা-য়া-ব”। কথাবাবৰ লগে লগেই

বকরাব শিল্পে গজি উঠিল। শুকম শুকম কবি চাৰিটা গুণি
উকবি গ'ল। ছজন ডেকা ডেকেবে লুতুবি পুতুবি হৈ মাটিত পবিল।

মি: দাসে অলপ আঁতৰত থাকি বকরাব কাৰ্যবিলাক লক্ষ্য কবি
আছিল। ছজন ডেকা বকরাব গুণিত লুতুবি পুতুবি হৈ পৰা
দৃশ্যটো ডেওঁ চাই থাকিব নোৱাৰিলে। কোনোবা ডলকড দাসৰ
বন্দুকৰ ঘোঁৰা দাং খালে শুকম শুকম হুটী শব্দ হ'ল। বকরা
ডেকেবে বাঙলি হৈ মাটিত পৰি কৈ উঠিল “ইচকো পাকবাও” জাব
লগে লগে বকরাব প্ৰাণপথী উৰি গ'ল। ডেউয়াহে দাসৰ গালৈ
চেতনা আছিল। ডেওঁ ডেউয়াহে বুজি পালে কনিক উত্তেজনাৰ
বশৱৰ্তী হৈ কি কবি পেলালে। বকরাৰ শেষ কথাৰ লগে লগে
কেইজনমান চিপাহী দাসৰ কালে আগবাঢ়ি আছিল। দাসে এথোজো
লবচৰ নকৰি শিলৰ মুৰ্তিৰ দৰে ডেকেবে বাঙলি বকরাৰ প্ৰাণহীন
শৰীৰটোলৈ চাই থাকিল। ইফালে বন্দুকৰ গুলিৰ শব্দ শুনি গোটেই
গাঁও হলমূল লাগি পবিল। ব'ব মাজুৰ ব'ত আছিল ভাবপৰাই
ঘটনাস্থলিলৈ দৌৰি আহিল। খেজাসেৱক দলো ব'বেত'বেপৰা
ল'বিচাপৰি আহি পুলিচৰ গুলিত আহত হোৱা ডলটিয়াৰ কেইজনক
ভাবপৰা নি শুক্ৰয়া কৰাত লাগি গ'ল।

লাহে লাহে বাতি পুৱাল। মি: বকরাব প্ৰাণহীন দেহটো
একাকৈ লৈ আনহাতে মি: দাসক বাতি যোৱা বহিডাল ধৰি চিপাহী-
কেইটা নগৰৰ ফালে খোজ দিলে। আহত হোৱা ডলটিয়াৰ কেইজনৰ
চেতনাহীন দেহকেইটা ভৱিষ্ণুত বিপন্ন ভাৰি ভতালিকে এখন নগৰৰ
পৰা দুৰৰ গাঁৱলৈ লৈ যোৱা হ'ল।

“জয়সিং” বাটত ঢেলেংপেলেংকৈ আহি থাকোঁতে মি: দাসে
চিপাহীদলৰ হাৱলদাৰটোক মাতিিলে।

“হজুৰ” বাতি লৈ অহা মি: দাসৰকালে অতি বেজাৰ মনেৰে চাই
হজুৰৰ কাৰণে অপেক্ষা কৰিলে জয়সিং।

“দইডো এতিয়া হজুৰ নহয় জয়সিং। দই এতিয়া তইতৰ হাতত

এটা বন্দী। তহঁতে বিহকে কবিবলৈ ইচ্ছা কৰ ভাকেই এতিয়া কবিব পাৰ, ভেনেবুলত তহঁতে মোক হজুৰ বুলি মাতি কিয় অপমান কৰিছ ?”

ভেজ্জেৰে লুভুৰিপুভুৰি হোৱা বকৱাৰ প্ৰাণহীন দেহটোৰ কালে দাসে এবাৰ চালে। ডেওঁৰ খুব বেয়া লাগিল। কি কুৰুণত যে ডেওঁ ওলাই আহিছিল। “ভূমি সংকোচ কৰিছা দাস” বকৱাৰ কথাষাৰ দাসৰ মনত এতিয়াও জাগি আছে। “মুখৰ নিপোটল দেহটি আজি শেষ হৈ গৈছে।” দাসে ভাবিলে।

“হয় হজুৰ, তথাপিও আপুনি আমাৰ প্ৰভুৰ নিচিনা। নিজ দেশৰ ভাই-ভনীৰ ওপৰত নিজে অভ্যাচাৰ কবিবলৈ কিমান বেয়া লাগে আমি বুজিছোঁ, কিন্তু আমি বাধ্য হওঁ হজুৰ! পেটৰ দায়ত পৰি নিজৰ জীৱিকা বজাই ৰাখিবৰ বাবে”—“এই অলপ বহো ন-টো নমাই থ” কথাবোৰৰ মাজতে জয়সিঙে তাৰ ঠিপাহী কেইটাক আদেশ দিয়ে। সিহঁতে বকৱাৰ দেহটো লৈ অহা চাঙিখনৰ সৈতে নমাই থয়।

“হজুৰ!” সি আকৌ আৰম্ভ কৰে। “এই বকৱা সঁচাকৈয়ে নিষ্ঠুৰ। সেই ভলটিয়াৰ কেইটাক—সিহঁতক বাক গুলি কবিবলৈ কিয় কৈছিল? হজুৰ আমিও বিচাৰোঁ স্বাধীনতা, আমাৰো শিবে-শিবে বৈ যায় স্বাধীন ভেজ্জৰ ওপত সোত, কিন্তু আমি দমাই ৰাখোঁ কেৱল সেয়ে ময়ৰ আমি লোকক দমন কৰোঁ। গুলিয়াই মৰিয়াই সজীনেৰে থুচি। সিহঁতৰ ওপত ভেজ হৈ উঠে আমাৰ হেঁপাহৰ বস্ত্ৰ। আমি যে কিমান নিষ্ঠুৰ হজুৰ। সিদিনা ময়ে গুলি কৰি পেলাই দিছিলোঁ। হাতত ত্ৰিভঙ্গ পডাকা লৈ আগুৱাই অহা সেই সক ছোৱালীজনীক। তাৰ বাবেই আজি মই বৈছোঁ তিনিভাল কিটাব পৰাকী। এটা দলৰ হাৱলদাৰ। বুজিছোঁ চৰকাৰৰ বিভেদনীতি কিমান স্থগনীয়। আগতে পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈ থকাৰ বাবেই মোক আজি আপোনালোকে আগশাৰীলোকৰ লগত লৈ আহিছে। ঠিক

আগব দবেই এখন নাটকত অভিনয় কৰিবলৈ। কিন্তু হজুব সেই নাটকতে আজি অভিনীত হোৱা নাটক অতি উন্নয়ন, অতি কৰণ অতি কঠোৰ। আজিও মোৰ চকুত জিলিকি উঠে মোৰ বন্ধুকৰ গুলিত বাগবিপৰা ছোৱালীজনীৰ দিপ্‌দিপ্‌ ৰূপটি। উস্! কি ভীষণ সেই দৃশ্য! বুজিছো হজুব আজি আপুনি তাৰ প্ৰতিকাৰ কৰিবলৈ গৈছিল তাৰ বাবেই এনে অৱস্থা হজুব। কিয় আপুনি এটা গুলি মোলৈকো নামাবিলে?”

“দৈৰ্ঘ্য ধৰা জয়সিং!” মিঃ দাসে হঠাতে কৈ দিলে। জয়সিং বৈ গ’ল। মুখৰ মাত বন্ধ হ’ল।

“জয়সিং!” দাসে ক’বলৈ ধৰিলে। “বিদিনা মই পুলিচত সোমাই সেইদিনা মই বি. এ পাছ কৰি অহা এটা কলেজৰ ল’ৰা। দেহাত অসীম বল, বুকুত অদম্য উৎসাহ। আজি কামত সোমোৱা মোৰ তিনি বছৰ হৈ গ’ল—এই তিনি বছৰৰ ভিতৰতে কত কি যে কৰিব নলগীয়া কাম কৰিলোঁ। এতিয়া ঘূণা উপজিছে নিজৰ জীৱনৰ ওপৰতে। এদিন ভাবিছিলোঁ কেনেকৈ ওপৰৰ পদলৈ প্ৰমোচন পাওঁ। কিন্তু জয়সিং! মোৰ অন্তৰৰ সেই পিৰাহ আজি আঁতৰি গৈছে। এই বৃটিছ জাতিটোৰ ভেদনীতি দমননীতি আদিৰ বিৰুদ্ধে মোৰ মনটো জাগি উঠিছে। আজি মোৰ মনে বিচাৰিছে স্বাধীনতা। লোকৰ মাত্ত শুনিবৰ, বগা ওপৰৱাল্লাৰ হুকুম শুনিবৰ ইচ্ছা আক মোৰ নাইকিয়া হৈছে। হিঃ হিঃ কি কামবোৰ যে নকৰিছিলোঁ আগতে” কথাবোৰ কৈ কিবাকিবি ভাবে মিঃ দাসে।

“আজি সেই জীৱনৰ শেষ হ’ল।” দাসে আকৌ আৰম্ভ কৰিলে “জয়সিং! আজি মোৰ হ’ব প্ৰাণদণ্ড। জীৱনৰ শেষ পাতনি। মোক শুইতে সৰুৱাবৰ বাবে বন্ধ নকৰিবি জয়সিং। মোৰ স্থিতি জীৱনটো শেষ হ’বলৈ এবি দিবি। মই শুইতক কেতিয়াও বেয়া নাপাওঁ।”

“হজুব! জানিও তো মাথুহ। যদিও মই অমনীয়া নহওঁ, আজি

একেশ বছৰ অসমত কাম কৰিছোঁ। মই অসমীয়া হৈ পৰিছোঁ, অসমীয়াৰ বীড়ি-নীড়ি অনুকৰণ কৰিছোঁ। মোৰো ল'ৰা-ছোৱালীক অসমীয়া শিক্ষা দিয়াইছোঁ। এই অসম ভূমি মোৰ আই। অসমীয়া ভাষা মোৰো ভাষা। অসমীয়া মাতৃহৰোৰ মোৰ ভাই ককাই। হজুৰ মই যদি এটা কাম কৰোঁ।”

“কি কাম?” দাসে প্ৰশ্ন কৰিলে।

“আপোনাক আমি খুলি দিওঁ আপুনি ক'ববালৈ পলাই যক।”

“কি ক'লা জয়সিং মোক খুলি দিবা? মই পলাই যাম ক'ববালৈ? কিন্তু তোমাৰ যে বিপদ হ'ব জয়সিং।”

“মোৰ বিপদলৈ আপুনি ভাবিব নালাগে হজুৰ, মই তাৰ উপায় কৰিম। আপুনি যক। বুটিছৰ কবাল গ্ৰাসৰপৰা ভাৰত মাতৃক অসম মাতৃক বন্ধা কৰক।”

“জননীক উদ্ধাৰ কৰাৰ অদম্য ইচ্ছা, কিন্তু বুটিছৰ ইমান পালি-প্ৰহৰীয়াৰ মাজত মোৰ জীৱন জানো বন্ধা পৰিব?”

“আপোনাৰ দেশৰ গদাপানিলৈ মনত পেলাওক হজুৰ ডেওঁৰ টপায় অৱলম্বন কৰক। দেবি হৈ গৈছে। এই হজুৰক খুলি দে। তইতি সকলোৱে শুনিছ তইতি অসমীয়া তইতি ভাৰতীয়। দেশৰ স্বাধীনতা অকল হজুৰ সকললৈকে নহয়, আমালৈকে আহিব। হজুৰক মুক্তি দে। হজুৰ পলাই যক। পাবিলে দেশ বন্ধা কৰক। আক তইতি বৰ চাহাবক কৈ দিবি গুলি কবিয়েই ডেখেত ক'ত পলাল বা ক'ত থাকি গুলি কৰিলে আমি একো ক'ব নোৱাৰোঁ। ছোট চাহাবৰ হুকুম মানি আমি আমাৰ কাম কৰি আহিলোঁ। হঠাৎ ছোট চাহাবৰ উস্ বোলা মাত শুনি লবি আহিলোঁ। ওচৰ পায় দেখিলোঁ ছোট চাহাব আক কেইজনমান ভল্‌টিয়াৰ পৰি আছে। দাসৰাবুক বিচাৰি ক'তো নাপায় নিকপায় হৈ আমি গুচি আহিলোঁ। বচ্ হৈ যাব। পিছত যি কৰিব লাগে আমি কৰিম।”

টিপাহী কেইটা সৈমান হ'ল। সিহঁতৰ শিবে শিবেও বৈ গ'ল

ভগত ডেকৰ সোত। সিহঁতে মিঃ দাসক খুলি দিলে। তেওঁ মুকলি হ'ল।

“হজুৰ এই বন্দুকটো আৰু গুলিখিনি লগত লৈ যাওক। বহুত কামত আহিব।” জয়সিংহে বন্দুকটো আগবঢ়াই দিলে।

“নালাগে জয়সিং, বন্দুক নিলে বিপদ আছে।”

“ভেঙে এই পিন্ডলটোকে নিয়ক।” জয়সিংহে তেওঁৰ পিন্ডলটো কঁকালবগৰা খুলি মিঃ দাসলৈ আগবঢ়াই দিলে। দাসে তেওঁৰ হাতত থকা সকলোবোৰ গুলিসহ পিন্ডলটো লৈ লাহে লাহে বিয় হ'ল। বকরাৰ যুতদেহৰ ওচৰলৈ গৈ ঢাকি থোৱা কাপোৰখন ওচাই মুখখন শেষ বাবৰ বাবে এবাৰ চাই ললে।

“জয়সিং আৰু চিপাহীসকল! তোমালোকৰ কৃপাত মোৰ প্ৰাণৰক্ষা পৰিছে, কিন্তু তাৰ লগে লগে তোমালোকৰ আগতে মৰুত খাই কৈছে। এই জীৱন দেশ-স্বাত্ব চৰণত বলি দিবৰ কাৰণে আগবঢ়াই দিছে। যোৱা, বন্ধুসকল! তোমালোক যোৱা! জুব বুঢ়িহক মোৰ কথা বিমান পাৰা লগাবাগৈ। তোমালোকৰ হাতে একো অনিষ্ট নহয় তাৰবাবে চেষ্টাৰ ক্ৰটি নকৰিব।”

মিঃ দাসে লাহে লাহে খোজ ল'লে। বাজআলি এবি তেওঁ হাবি সোমাল। জয়সিং আৰু চিপাহী কেইটাই আগৰ দৰেই মিঃ বকরাৰ খ'টো কাছত লৈ আগবাঢ়িল লগৰৰ কোলাহলৰ মাজলৈ।

॥ আঠ ॥

বিলাতী ধৰণৰ সাজ পিন্ধা এটা মানুহ আহি অনিয়ার্হতৰ হুৱাব মুখত উপস্থিত হ'ল। অনিয়া সেই সময়ত ব্যস্ত আছিল কিবা বকৰা কামত।

“ঘবত কোন আছে ?” মানুষজনে মাত দিলে। কামত ব্যস্ত হৈ থকা অনিমা কাম এৰি ওলাই আহিল।

“আপুনি ! ক’বপৰা আহিল বহক।”

“নবহৌ অনিমা বৰ বিপদ। ভোমালোকক ঘবৰ দিবলৈ ল’ৰি আহিহৌ, ভোমালোক বেগেতে যাব লাগে।”

“বেগেতে যাব লাগে ! ক’লৈ নইকীয়া ?”

“ভোমালোকে বোধকৰৌ। গমপোৱা নাই, ঘোৱাৰাতি আমি মেধিব ঘবত আমাৰ কামত ব্যস্ত হৈ থাকোঁতেই বাতি প্ৰায় ছুটী বজাত এদল চিপাহী লৈ পুলিচৰ ডেপুটি চুপাৰিন্টেন্ডেণ্ট নিজেই উপস্থিত। বাহিবৰপৰা মাত দিলে আমি ছৱাৰ খুলিদিবৰ ইচ্ছা কৰা নাছিলোঁ। অলপ দপ্‌দপনি মৰাত ছৱাৰ মেলি দি খেদি দিবৰ ইচ্ছা কৰি ছৱাৰ খুলি দিলোঁ। হঠাতেই গুৰু গুৰু শব্দ হ’ল। ভোমাৰ ককাইদেউ আৰু প্ৰকুল্ল পৰি গ’ল। তেওঁ মোলৈ লিভল টোৱাৰ খোজোতেই আকৌ গুৰু গুৰু শব্দ হ’ল ডেপুটি চুপাৰিন্টেন্ডেণ্ট পৰি গ’ল। তাৰপিছত আমি ভোমাৰ ককাইদেউ আৰু প্ৰকুল্লক ততালিকে বহুত দূৰত থকা নীলধৰ মিকিবৰ ঘবত থৈ আহিহৌ। শুভ্ৰায়া কৰিবৰ বাবে মানুহৰ আৱশ্যক কিন্তু আমাৰ হাতত সময় বৰ কম গতিকে ভোমালোক এতিয়াই যাব লাগে। মই এখন ধোঁৱাবাগী বন্দোৱস্ত কৰি আনিহৌ। ডাকেই উঠি ভোমালোক ধোঁৱা। কিন্তু সাৱধান হ’বা যাতে ভোমালোক ক’লৈ গৈছা সেইকথা কোনেও নাজানে।”

“আপুনি এতিয়া কোনকালে যাব নইকীয়া ?”

“মই এতিয়া কেনি যাওঁ একোকে ঠিক কৰিব পৰা নাই। চাৰিও কালৰপৰা বিপদে আগুৰি ধৰিছে। কোনোকালেও ওলাবৰ উপায় নাই। কামকৰা মানুহৰ সংখ্যা অতি কম। মই এতিয়া চাইকেল লৈ আৰু কেইজনমান কৰ্মীৰ জৰুৰীমানত যাওঁ। ভোমালোক সোনকালে ঘোৱা অনিমা দেখি নকৰিবা।”

“অকণা আক মই এইমাত্ৰ গৈছোঁ আপুনি নিশ্চিত হৈ থাকক নইকীয়া।”

নইকীয়াই বিদায় লৈ ততালিকে চাইকেল এখনত উঠি গুচি গ’ল। অনিমাই ভিতৰলৈ গৈ জীৱনৰ সম্বল দীঘল ছুৰিকটাখীখন ভালকৈ কাপোৰৰ আঁৰত লুকুৱাই লৈছে। তাৰপাছত ঘোঁৰাবাসীখনত উঠি অকণাৰ ঘৰবফালে আগবাঢ়িল। অকণাই বাহিৰতে কিবা হাতৰ কাম কৰি আছিল। অনিমা উম্বাছুখাই অকণাৰ ওচৰ গ’ল। মনে মনে ছয়ো কিবাকথা পাতিলে। অকণা ভিতৰ সোমাই গ’ল। লগে লগে অনিমাও গ’ল। পাকৰ তলবগৰা চাৰিকোঁচা লৈ অকণাই আলমাখিটো খুলিলে। তাৰপৰা সক-ডাঙৰ কেইটামান দৰৱৰ বটল, কিছুমান কপাহ, কেইখনমান চাক, কটাকানি লৈ এটা সক টোপোলা বান্ধিলে। তাৰপিছত পিন্ধলটো লৈ আকৌ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। ছয়ো ঘোঁৰাবাসীত উঠাব পিছত বান্ধি চলি গ’ল।

“ঘটনাটো কেতিয়া ঘটিল অনিমা?” বাটত গৈ থাকোতেই অকণাই সুবিলে।

“কথাটো মই বিশেষ একো নাজানো। নইকীয়াই বোৱা বাতি বুলি ক’লে। আক ক’লে ককাইদেউ আক প্ৰকৃত ছয়ো লক্ষ্যপত্নী। শুভ্ৰাৰ অভাৱ।”

“আজি শুনিলো বোলে পুলিচ ইন্সপেক্টৰ মি: দাসে কাৰবাক গুলিয়াই পলাই গৈছে।”

“মি: দাস কোন হে?”

“কিয় তুমি চিনি নোপোৱা? তেওঁ আমাৰ ককাইদেউৰ বন্ধু প্ৰিয় বন্ধু। আমাৰ ঘৰলৈ প্ৰায়ে আহে। তুমি দেখিছা পাহ-বিছা হে।”

“অ—হয় হয় মনত পৰিছে। কাক গুলি কৰিলে মো?”
পাহোৱাকটোৱে কথাবোৰ কাপসি শুনে। অকণা আক অনিমাই কথোটা বিশেষ লক্ষ্য নকৰে।

“ক’ব নোৱাৰোঁ। সবিশেষ খবৰ এতিয়াও বাহিৰ হোৱা নাই। পুলিচৰ জোৰ তদন্ত চলি আছে।”

“এই! বাথ!” অনিমাই গাৰোৱানটোক হুকুম দিলে। ধোবা-বাগী বুল। অকণা আৰু অনিমা নামি পৰিল বাগীবপৰা।

“ভাড়া কিমান লাগে?”

“এক টকা বাবুৱানী।”

চামৰাৰ সৰু বেগটো খুলি অকণাই টকা এটা তাৰ হাতত দিলে। তাৰপিছত তাক যাবলৈ হুকুম দি ছয়ো খোজকাঢ়ি গাঁৱৰ মাজলৈ আগবাঢ়ি গ’ল। জঙ্গলী মিকিৰ গাঁওখনৰ ওখ ওখ গছবোৰ ডাঙৰ ডাঙৰ শিলবোৰ দেখি অকণাৰ মনত ভাল লাগে। এজনী মিকিৰখী ছোৱালীয়ে কুলু-কুলুকে বৈ অহা নিজৰাটোবপৰা পানী ভৰাই থকা ডেওঁলোকৰ চকুত পৰে। ছয়ো তাইৰ ওচৰ চাপি যায়। স্নানৰ গঠন তাইৰ দেহৰ। যোৱনৰ পূৰ্ণতা তাইৰ শৰীৰত সম্পূৰ্ণৰূপে বিৰাজ কৰিছে। ডেওঁলোক ওচৰচাপি যোৱা দেখি এটা মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি তাই থিয় হ’ল। আঠুৰ ওপৰত থকা বসনখন, গাত লৈ থকা ক্ৰিপোবখন, ডিঙিত পিন্ধা ডাঙৰ ডাঙৰ মণিৰে সৈতে জোনবিবিটো ডেওঁলোকৰ খুব ভাল লাগিল।

“তোৰ নাম কি?” ওচৰচাপি গৈ অনিমাই তাইক সুধিলে।

“কাচেং, ডোমালোক বাক ক’লৈ মাৰা?”

“আমি ভহঁতৰ গাঁৱলৈকে যাম।” অকণাই ক’লে।

“ক’বপৰা আহিছা?”

“নগৰবপৰা। নীলধৰ মিকিৰৰ ঘৰ কোনটো অ’?”

“অ’ মোৰ ককাৰ?”

“ওঁ।”

“কেলেই? ডোমালোক চৰকাৰৰ ঘৰৰ মানুহ মে কি?”

“নহয়, আমি কংগ্ৰেছী মানুহ হে। তেওঁৰ ঘৰত আমাৰ কেইজনমান মানুহ আছে।” অনিমাই ক’লে।

“ও ছুটা মাতুহ আছে। মোৰ ককাই সিহঁতক খুব প্ৰতি-পাল কৰিছে। সিহঁতৰ ভৰিত যা লাগিছে হাততটো জাগি গৈছে।”

“ব’ল কাচেং আমাক লৈ। ব’ল।”

“ভোমালোক চৰকাৰৰ ঘৰৰ মাতুহ নহয় ঠিক?”

“ঠিক” ছয়ো একে লগে উত্তৰ দিলে।

“ভেনেহলে আহাঁ মোৰ পিছে পিছে।”

“আক কিমান দূৰ আছে কাচেং?”

“সোৱা অলপমান।”

পৰ্বতটোত উঠি-নামি ডেওলোক আগবাঢ়ে। কিছুদূৰ গৈয়ে ডেও-লোক নীলধৰ মিকিৰৰ ঘৰত উপস্থিত হ’লগৈ। আদৰ-সাদৰ কৰি মিকিৰে ডেওলোকক বহিবলৈ দিলে। ডেওবিলাক বহাতকৈ আহত বোগী ছফনৰ কাষ চাপিল। বান্ধিখোৱা বা কেইটুকুৰাবপৰা ডেও বিবিঙি আছিল ডেতিয়াও। ডেওলোক সেই সময়ত চিলমিলকৈ চোপনি গৈছিল। অনিমাই কাষচাপি লাহে লাহে বা কেইডোখৰ চালে। হৰেশ আৰু প্ৰফুল্ল ছয়ো চক্ৰমককৈ সাবপাই উঠিল। ওচৰতে অকণা আৰু অনিমাৰ দিয় হৈ থকা দেখি ডেওলোকৰ মনত ভাল লাগিল।

“আমাক বচোৱাঁ।” আকৰাইঁতৰ কালে চাই হৰেশে সেহাই-সেহাই ক’লে। অকণা ওচৰ চাপি গ’ল। কাচেঙো ডেওবিলাকৰ লগতে ওচৰ চাপি গ’ল। আঘাত পোৱা ঠাই কেইডোখৰৰ বাত খুলি ডেওলোকে খুব লাহে লাহে বা কেইডোখৰ খুলে। ঘৰবগৰা লৈ যোৱা দৰৱদি অতি ধুনিয়াকৈ বা কেইডোখৰ বান্ধি দিলে। সেই কামত কাচেঙো ডেওলোকক বিমান পাৰে সহায় কৰিলে। কাচেঙৰ কামবিলাক দেখি ডেওলোকৰ কাচেঙলৈ বৰ মৰম লাগিল।

ঘোঁৰাবান্ধিব বাবোৱানটোক অনিমাৰহঁতে বেচ দি বিদায় দিলে কিন্তু সি নগ’ল। অনিমাৰহঁত অহাৰ পিছত সি ঘোঁৰাটো একোপা গছত বান্ধি থ’লে। ঘোঁৰাবান্ধিবন ঠৈনি নি হাবিৰ মাজতে বাহুহে

নেদেখাকৈ লুকুৱাই, লগত লৈ অহা কংগ্ৰেছী পোছাকটো মূলতকৈ
পিছি লাহে লাহে যাবলৈ ধৰিলে। অকণাহঁতে কাচেঙৰ লগত
কথাপতা, কাচেঙে ডেওঁবিলাকক কৰা প্ৰশ্ন আৰু ডেওঁলোকৰ উত্তৰ
সৰিশেষ লিখি ল'লে। তাৰপিছত কাচেঙে যেনিয়েই অকণাহঁতক
লৈ গ'ল, তেনিয়ে সিও খুব সন্তুৰ্ণে আগবাঢ়িল। অলপ আঁতৰত
বৈ থাকি অকণাহঁতৰ সকলোবোৰ কামৰ সি অনুসন্ধান চলালে। তাৰ-
পিছত বেগাবেগীকৈ আহি তাৰ পোছাকটো সলাই লৈ ঘোঁৰাবাগী
চলাই দিলে। পোনে পোনে সি নগৰৰ থানালৈ আগবাঢ়িল। থানাৰ
দাৰোগাক সৰিশেষ জনালে। কাৰ কাৰ ঘৰৰপৰা ছোৱালী তুজনী
গ'ল, ক'লৈ গ'ল, গৈ কি কৰিলে সৰিশেষকৈ সি ঘৰৰফালে গুচি গ'ল।

থানাৰ দাৰোগাই ততালিকে চুপাৰিন্টেন্ডেণ্টক খবৰ দিলে।
খঙত একোনাই হৈ থকা পুলিচ চুপাৰিন্টেন্ডেণ্টে ততালিকে চাৰি
ডজন বগুৱা চিপাহীসহ জয়সিংক মাতি পঠালে। লগত এজন
দাৰোগা দিলে। জয়সিংয়ে কিন্তু যাবলৈ অসম্মতি প্ৰকাশ কৰিলে।

“হজুৰ! নিজ ভাইভনীৰ ওপৰত গুলি চলাবলৈ মই অসমৰ্থ।
আন কোনোবা হাৱলদাৰক পঠিয়াই দিয়ক। চাহাব! তুকুৰি টকা
পেটৰ খোৰাকীৰ বাবেই দেশজোহী নাম লবলৈ মই অপাবগ।
ইচ্ছা হ'লে হজুৰে মোক বিদায় দিব পাৰে।”

বগা চামৰাৰ পুলিচৰ চাহাবে সেইকথা শুনি বৈ থাকিব
নোৱাৰিলে। ডেওঁ পোনেই আহি জয়সিংৰ গালত ঠাচ্ঠাচ্ কৈ ছু-
চৰ শোবাই দিলে। দেশপ্ৰেমিক জয়সিংয়ে সেই সকলোবোৰ কথা
নিবৰে সহ্য কৰিলে। তাৰ হুচকুৱেদি হুথাৰি চকুলো বৈ গ'ল।
চকুপানীখিনি মোহাৰি পেলাবলৈকে তাৰ হাত এখন ওপৰলৈ উঠি
নাখালে। পুলিচৰ চাহাব সিমানতো কান্ধ নাখাকিল। ডেওঁ ততালিকে
তাৰ নাম বৰ্খাস্ত কৰি দিলে। চাই থাকোতেই সুসজ্জিত জয়সিং
সামান্ত মাহুৰ হৈ থানাৰ সীমা অতিক্ৰম কৰি বাহিৰ ওলাই আহিল।
তাৰ লগতে তাৰ ছই ডজন চিপাহীসহও সিহঁতৰ অসম্মতিৰ বাবে

কবিলে। পুলিশ চাহাবৰ খবৰ জুইত দিউ পবিল। নিইতক বন্দী
কৰি সুকুৰাই থ'বৰ কাৰণে আন এটা চিপাহীক হুকুম দিলে।
কোনো বাকুবিভণা নোহোৱাকৈয়ে দুই ডজন চিপাহী থানাব
বন্দীশালত আৱদ্ধ হ'ল। পুলিশৰ চাহাবে গতি বিহীন দেখি নিজেই
দুই ডজন চিপাহী লৈ দোবাবানী অনা চোবাংচোৱাক লগত লৈ
নীলধৰ মিকিবৰ ঘৰ পালেগৈ। আহত দুজন অনিমা অকণা আৰু
নীলধৰ মিকিবৰ বন্দীকৰি ডেওলোক গুচি আহিল। হঠাৎ এনে
হোৱাৰ কাৰণ কোনেও বুজিব নোৱাৰিলে। চকলনেয়ে দুগবাকী
দেশপ্ৰেমিকাই মাত্ৰ ইগবাকীয়ে সিগবাকীৰ মুখলৈ চালে এদৰে।
পুলিচৰ কঠোৰ পহৰাত ডলত বাধি আহত প্ৰকুল আৰু হৰেধৰক
চিকিৎসাৰ কাৰণে পঠিয়াই দিলে হাস্পতাললৈ। অকণা আৰু
অনিমাক থানাত আটক কবিলে।

কাচাবীত বিচাৰ আৰম্ভ হ'ল। অকণা আৰু অনিমাৰ নিজৰ
জিলাবপৰা বহিষ্কৃত কৰাৰ আদেশ হ'ল। চৌবিশ বন্দীৰ ভিতৰত
নিজৰ জিলা এৰি যাবলৈ ডেওলোকক হুকুম দিলে। চিপাহী-
খিনিক সাতদিন জেলত বাধি কামৰপৰা বৰ্খাস্ত কৰাৰ হুকুম দিয়া
হ'ল। দাসক ধৰি দিব পৰা মাত্ৰহজনক পাঁচশ টকা দিয়াৰ
ঘোষণাৰ উপৰিও দাসৰ খবৰ বাখিবৰ কাৰণে চাৰিওকালে নতুন
চোবাংচোৱা নিযুক্ত কৰা হ'ল।

॥ ন ॥

হাজৰদাৰ জয়সিঙে সহকাৰী বব চাহাবৰ হুকুম অমান্য কৰি
শি: দাসক বন্দী কৰাবপৰা যুক্তি দিলে। দাসে নিজৰ ভীৰন
বন্ধা কৰা দ্বিতীয়তে দেশবন্ধা কৰাৰ আকাজকা যুক্তি লৈ

এখোজ দোখোজকৈ যাবলৈ হবিলে। জয়সিঙে দিয়া শিল্পলটো হ'ল হাতৰ সজল। জেপত যোৱা দহ টকাৰ নোট কেইখনেই হ'ল আহাৰৰ যোগাৰ। একো নভবাকৈয়েই মিঃ দাস আগবাঢ়ি গৈ থাকিল। অন্তৰত গধুৰ ভাৱ, মুখত বিষাদৰ কালিমা। কোনো লগ নাই, কোনো বন্ধু নাই। পুলিচৰ পোছাক পিন্ধি তেনেকৈ যোৱাটো যে ভুল হৈছে সেই কথা হঠাৎ দাসৰ মনত খেলালে। চৰকাৰী বাট এৰি তেওঁ এইবাৰ হাবিৰ বাটেৰে খোজ পেলালে। বেছি দূৰ হ'ল। পেটত আহাৰ নাই। খুব ভোক লাগিছে। ঠিক সেই সময়তে এজন গাঁৱলীয়া মানুহে কেই আখিমান কল এখন দোকানত দিবলৈ লৈ আহিছিল। মিঃ দাসে তেওঁক দেখি ওচৰলৈ গৈ মাতিলে। পুলিচ দেখি মানুহজনে লৰাৰপৰাকৈ ওচৰ চাপি আহিল।

“হজুৰ নমস্কাৰ।”

“নমস্কাৰ” দাসে প্ৰতি নমস্কাৰ জনাই বুঢ়াক সুধিলে কলৰ কিমান দাম কৰিছা?”

“দেউতা! দোকানত দিয়া হলে আখিত তিনি অনাকৈ পালো-হেঁতেন, এতিয়া আপুনি যি দিয়ে দিয়ক আক।”

“বাক তিনি অনাকৈয়ে লবা। ধোৱাচোজ এই টকা দহটা ভঙাই আনা, মই বহুত দূৰৰপৰা খোজকাঢ়ি আহিছোঁ। যাবও লাগিব বহুত দূৰ বিশেষ চৰকাৰী লেঠা এটাত। বৰ ভাগব লাগিছে।”

মানুহজনে দহ টকাৰ নোটখন হাত পাতি লৈ দোকানৰপৰা অলপ পিছতে ভঙাই ঘূৰি আহিল। দাসে কলৰ দামটো হিচাপ কৰি পইছা কেইটা দি বাকী কেইটা নিজৰ জেপত ভৰাই কল এটাৰ এডোখৰ খাই ক'লে “হেৰা ইয়াত পানী পোৱা যাব নে?”

“পোৱা যাব দেউতা।”

“ধোৱাচোন পানী এটোপা আনি দিয়া বৰ পিৱাহ লাগিছে। ইয়াৰপৰা নগৰলৈ কিমান দূৰ হ'ব বাক?”

“বাব মাইলবো ওপৰ। বাক দেউতা মই বেগেতে অলপ পানী আহোঁ। নহলে দেউতাই কাম এটা কবিলে জানো বোৱা হ'ব ?”

“কি কাম ?”

“খন্তেক ছুখীয়াৰ দৰতে বহিলে শুদাই নিকাৰী চাহ এটোপাকে খাব পাবিলেহেঁতেন। আমি দেউতা কলিতা মানুহ, চাহ এটোপা খালে বোৱা নহ'ব কিজানি।”

“ডোমালোক দৰলৈ ইয়াবপৰা কিমান দূৰ হ'ব ?”

“বিঙ্ এটাৰ বাট দেউতা। এই হাবিখন পাব হুলেই আমাৰ গাঁওখন পায়।”

মিঃ দাসে অলপ নিৰাপদ যেন অনুমান কৰি জিৰাবৰ ইচ্ছা কৰি ক'লে “আমি চৰকাৰী মানুহ, চৰকাৰী কামত আহি এইভাগে যবে যবে খাই কুবিলে চৰকাৰী চাকৰীতো যাবই আক বা কি হ'ব তাৰ ঠিকনা নাই। মই ডোমালোকৰ দৰলৈ যোৱাৰ কথা তুমি যদি কাৰোৰাক কোৱা আৰু সেই কথাষাৰ যদি আমাৰ মৰচাহাৰৰ কাণত পৰে তেতিয়াহলে ডোমাৰ দৰত খোৱা চাহপানী আমাৰ মুখে আকোঁ বাহিৰ হ'ব গম পাইছা ?”

“এহ দেউতা বন্দীক নো তেনেকুৱা বুলি ভাবিছে নে ? খন্তেক জিবনি লৈ আপুনি গুচি আহিব।”

“বাক ব'লা।”

বব আন্তে বেস্তে বুঢ়াই মিঃ দাসক ডেওঁৰ দৰত বহুৱাই চাহ-জলপান দিলে ক্লান্ত হৈ অহা মিঃ দাসে ডাক অমৃত পোৱাদি পালে। বুঢ়াৰ গুৰুয়াত দাসৰ ভাল লাগিল। পুলিচ হৈ কৰা অভ্যাচাৰ বিলাকৰ কথা মনত পৰাত ডেওঁ নিজেই নিজকে বিকাৰ দিলে। মিঃ দাসৰ আচাৰ ব্যৱহাৰত বুঢ়াই সন্তোষ হৈ ভাবিলে। “সকলো পুলিচেই যদি এমেকুৱা হলহেঁতেন” সেইদিনা দাস বুঢ়াৰ দৰতে থাকিল।

শিহুদিনা বাতি পুৱাল। মিঃ দাসে সোনকালে পোৱাবপৰা উঠি

বুঢ়াক সোনকালে যোৱাৰ কথা জনালে। বুঢ়াই খুব লৰালৰিকৈ ছটামান চাউল উভলাই দিবৰ কাৰণে পুঠি মাহ এটা বিচাৰি ওলাল। অলপ পিছতে বুঢ়াই ধৰি অনা মাহ কেইটা বুঢ়ীয়ে লৰালৰিকৈ ৰাতি দিলে। মিঃ দাসে খাই বৈ উঠি যাবলৈ ওলাই ক'লে “ককাই! কালিবেপৰা তোমালোকক এনেয়ে বৰ দিগদাৰ দিলো। আমি চৰকাৰী মানুহ, চৰকাৰী কামত আহি লোকক আহকাল কবাটো আমাৰ অহুচিত।”

“এই দেউতা সেইদৰে নো কলেই কয়। চৰকাৰী মানুহ বুলি চাহটোপা ভাত এমুঠি খুৱালে আমাৰ ঢুকাই যাব নে?”

“নাথায় তথাপি মই কথাৰ মাত এটাহে কৈছো।”

“হয় হয়” বুঢ়াই শলাগিলে।

“মোক তুমি আৰু এটা সহায় কৰি দিব লাগে পাৰিবা নে বাক?” দাসে বুঢ়াক শ্বিলিলে।

“কওকচোন কি জানি পাৰোৱেই। দেউতাই আৰু বলে নোৱাৰা কাম এটালৈ পাচিব নে?”

“সেইটো অৱশ্যেঁ সঁচা। মোক তোমালোকে যদি পাবা এটা কামিজ এখন চুবিয়া আৰু এটা পাগ যোগাব কৰি দিয়া। কাৰণ মই যি কামত আহিছো সেই কাম এনে চৰকাৰী পোছাকেৰে সমাধা কৰা টান হ'ব। বৰ চাহাবৰ হুকুম পাল্ল বৰ লৰালৰিকৈ গুচি আহিলো এইবোৰ যে লৈ আহিব লাগিছিল এতিয়াহে মনত পৰিছে। মোৰ এই চৰকাৰী পোছাকটো তোমালোকৰ পেৰাৰ ভিতৰত এনেদৰে স্তূপুৱাই থকা বাবে কোনেও বিচাৰি নাপায়। পাৰিবা নে সহায় কৰিব কোৱাচোন।”

বুঢ়া ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল। একো নমতাকৈয়ে অলপ পিছত এটা কামিজ এখন চুবিয়া আৰু এটা পাগুৰি লৈ ওলাই আহিল। কাপোৰসাজ দাসৰ হাতত দি ক'লে “এই বুঢ়াৰ হাজোৰ মাত্ৰ সাজ, তাৰে একোৰ এখেতক দিছো যি কৰে কৰিব আৰু।”

“ভয় নাই ককাই! মই নিজে আহিব নোৱাৰিলেও যেনেকৈয়ে পঠাই দিম। অ’ এটা কথা, মই যদি বৈজে আহিব নোৱাৰে বা নাহে তেতিয়া তুমি এটা কাম কৰিবা মোৰ চৰকাৰী পোছাকটো—দাসে কথাৰাৰ শেষ কৰিবলৈ নাপাওঁতেই বুঢ়াই ক’লে—

“ও দি পঠিৱাৰা”

“নহয়, দি পঠিৱাৰ নালাগে। কোনেও গম নোপোৱাকৈ তুমি সাজটো জুই লগাই পুৰি পেলাবা নতুবা দৰৈ মাত খানি পুতি পেলাবা। কেতিয়াবা ক’ববাত বদমাছ পুলিচে গালে তোমাক দিগ্‌দাৰ দিব পাৰে।”

“হয় হয় দেউতা তাকে কৰিম বাক।”

মিঃ দাসে কাপোৰবোৰ সলালে। পিন্ধল, টকা কেইটা আৰু গুলিখিনি আগবদৰেই স্ক্ৰবটকৈ বাকি দাসে বিদায় ল’লে। মিঃ দাসে এতিয়া অলপ তত্পালে। পাণ্ডবি চাণ্ডবি ঘাৰি ভকতৰ দৰে কোট লগুণ লৈ আগবাঢ়ি গ’ল বেজৰ ষ্টেচনৰ কালে। উটিয়নী বেল আহি হাজিৰ হ’ল। পুলিচে দি থকা কঠোৰ পহৰাৰ মাজতো কোনো বিপদ নোহোৱাকৈ টিকট এটা কিনি মিঃ দাস বেলত উঠি বহিল। বেল চলি গ’ল।

সন্ধ্যা লাগিল, এন্ধাৰ হ’ল। বাতি হ’ল। দহ, এঘাৰ, বাৰ বাজিল। সময় বাগৰি গৈ আছে। মিঃ দাসৰ চিন্মিলকৈ টোপনি আহিল। কল্যাণমটীয়া টোপনিও ব’ব নোৱাৰি কোঠাটোৰ বেৰতে আঁউজি তেওঁ শুই পৰিল। প্ৰতিটো ষ্টেচনতে বেল বৈছে। অনেক মাত্ৰহ উঠিছে। অনেক মাত্ৰহ নামিছে। মিঃ দাসৰ সেইবোৰলৈ আক্ৰোশ নাই। কিবাকিবোৰ তেওঁ ভাবি গৈছে।

কেইজনমান মাত্ৰহ উঠিল। তাৰে এজনে মিঃ দাসক বহিবলৈ অকণমান ঠাই বিচাৰি অহুবোৰ কৰিলে। কোনো মাত্ৰ নামাতি মৌলি খোৱা ভৰি কেইটা চপাই লৈ মিঃ দাসে কলমটিৱালৈ গ’ল।

কেইজনমান মাত্ৰহে কথাপাতি গৈছে সেইদিনাৰ ঘটনাৰ বিষয়ে।

ভেওঁলোকৰ মাজত নানান ধৰণেৰে আলোচনা হৈছে। সহকাৰী পুলিচৰ চাহাবক কোনে গুলি কৰিলে কোনেও ক'ব নোৱাৰিলে। তাৰ তিওঁবত এজন ক'লে "বমেশ দাসে গুলি কৰি পলাল।"

চিলমিলকৈ অহা চোপনিৰপৰা চক্ৰমককৈ সাৰ পাই দাসে চকু ছটা জোৰেৰে মেলিবৰ যত্ন কৰিলে। কিন্তু ব্লেকআউটৰ গভীৰ এক্সৰ মাজত ভেওঁ কাকো চিনিব নোৱাৰিলে। আলোচনা হোৱা নানান কথাবোৰে ভেওঁৰ অন্তৰত প্ৰতি মুহূৰ্ত্ততে ডুলিছে একোটা জোকাৰণি। প্ৰতিজন মানুহৰ কথাই যেন ভেওঁক ধৰোণৰো কৈ খেদি আহিছে। অতি ভয়ে ভয়ে চুপচাপ বহি থাকিল মিঃ দাস।

ৰাতি প্ৰায় তিনিটামান বাজিল। বেলখন গৈ এটা হাৰিভলীয়া ষ্টেচনত ব'ল। মিঃ দাস লাহেকৈ বেলৰপৰা নামি টিকটটো চেকাৰৰ হাতত এটা গাঁৱলীয়া হোজা মানুহৰ দৰে গভাই দি ইফালে-সিকালে চাই এখোজ দোখোজকৈ বাহিৰ ওলাল। চতুৰ্দলীৰ জোনটোৱে ভেড়িয়া আকাশত ওলাবৰ বাবে কাৰবাৰ কৰিছিল। সেই কাৰণে গোটেই জগতত এটা পোহৰৰ আভা বিয়পি পৰিছিল। দাসে ইফালে-সিকালে চাই কোনো মানুহ দেখা নাপাই অতি সন্তৰ্পণে কঁকালৰপৰা পিন্ধলটো উলিয়াই কেইটামান গুলি তাত খাজি লৈ খুব সান্ধানে আগবাঢ়িল।

খুব আন্ধাৰ বাট। গছৰ মাজেদি অহা জোনৰ কিৰণে কোনো মতেই পোহৰ কৰিব পৰা নাই। অন্তৰত সীমাহীন ভাৱৰ এটা বোজা লৈ তিনি মাইল দূৰৈত থকা এজন বন্ধুৰ ঘৰলৈ মিঃ দাসে বোজ পেলালে।

বহুত দিনৰ আগতে অহা বাটটো ভেওঁ যেন পাহৰি গৈছে। স্মৃতিৰো কোনো স্মৃতি নাই। ইন্ধৰৰ ওপৰত ভৰসা কৰি ভেওঁ গৈ থাকিল। ঠিকমতেই গৈ মিঃ দাস ভেড়িয়া বন্ধুৰ ঘৰত উপস্থিত হৈছিল ভেড়িয়া বাঙালী বেজিয়ে 'পুৰ প্ৰান্তৰৰ বহুত দূৰত অলপ হেজুলীয়া আভা পেলাইছিল। বঁৰপৰা পাগটো খুলিলে জপনা

খুলি ভেঁও ভিতৰ সোমাই গ'ল। কলিতা, কলিতা খুলি কেইবা-
বাবো মাড দিলে। হঠাৎ চৌপনিবপৰা সাৰ পাই কলিতাই মাড
দিলে “কোন?”

“মইহে ভাই ওলাই আহাচোন।”

বোৱাবপৰাই খিৰিকিখন খুলি চকু কেইটা আধা বেলি আধা
জপাই মূৰটো দাঙি চিঞৰি উঠিলে কলিতাই।

“ভাই দাস! ক'বপৰা আহিলাহে ইমান বাতি পুৱাই?” তাৰ
পিছত চুৱাবখন খুলি দাসক ক'লে “আহাঁ ভাই সোমাই আহাঁ। তুমি
ইয়াতে অলপ বহা মই মাইকক জগাই দিওঁ।”

“নালাগে শুৱলৈ নিয়া। ময়ো অলপ শুই লওঁ। অসময়ত
তোমালোকক আমনি কৰিছোঁ।”

“খেং তুমি কি কথাবোৰ কৈছা, তুমি আগতে চাহ একাপ খাই
লোৱা ভেতিয়া ভাল লাগিব।”

“নাই নালাগে ভেবেভসকলক লাহে বীবে উঠিবলৈ নিয়া। ময়ো
এমুখতি মাৰি লওঁ।” এই খুলি যিঃ দাসে পাণ্ডুৰিটো কলিতাৰ
আলনাডালত থৈ কামিজটো সোলাকাই আলনাডালৰ খুঁটা এটাতে
আৰি থ'লে। পিন্ধলটোৰ গুলি কেইটা খজাবপৰা উলিয়াই কামিজ-
টোৰ জেপত ভৰাই লৈ ভেঁও নিশ্চিন্ত হৈ বহুৰ বিহনাত শুই পৰিল।

বেলি লাহে লাহে উঠি আহিল। দাসে সাৰ পালে। কলিতাই
মুখ ধুবলৈ পানী দাঁতোন ঠিক কৰি দি জীয়েক সাময়িক চাহ
আনিবলৈ ক'লে। দাসে মুখহাত ধুই চাহতাহ খাই উঠাৰ পাছত
কলিতাই আগমনৰ কাৰণ সুধিলে দাসক। ভেঁও বাথো উত্তৰ দিলে
“চুটি পাই কুৰিবলৈ মন গ'ল। আহিলোঁ এনেয়ে।”

“কেলেই বেইলত নাহিলা কিয়?”

“অহা দেবী হ'ল বেইল নাপালোঁহি। হে'বা গাটো খুই ল'ব
নোৱাৰি নে?”

“নিশ্চয় পাবিবা।”

গা-ধুই দাসে মূৰটো আচুৰিলে। মামণিয়ে আকৌ চাহ একাপ দি গ'ল।

“মামণি তুমি দেখোন বৰ এজনী হ'লাহে।”

মামণিয়ে চাহকাপ থৈ লাজকুৰীয়া হাঁহি এটা মাৰি ভিতৰ সোমাল। দাসে চাহটোপা খাই উঠি পিন্ধলটো উলিয়াই ইকাল সিকাল কৰি কিবা এটা চাই পুনৰ স্মৃয়াই থলে। কলিতা দাস থকা কোঠাটোলৈ সোমাই আহিল।

“ভাত খোৱাহিঁ আৰ্হাঁ।”

“বৰ বেগেতে হ'লহে। বাক ভালেই হ'ল।” কলিতাৰ লগতে দাস ভাত খাবলৈ গ'ল।

মিঃ দাসে ভাত খাই থাকোতেই কলিতাৰ মাকে কিবাকিবি প্ৰশ্ন কৰিলে। মুখখন ধুই বটাটোৰপৰা তামোল এখন মুখত ভৰাই দাস ওলাই আহিল। লগে লগে কলিতাও।

“মোক এটা বস্তু দিয়া কলিতা।”

“কি বস্তু?”

“ভোম্বাৰ এটা কামিজ আৰু এখন ধুতি।”

“জী নিবা বাক।”

“মোক সোনকালে দিয়া। মই এতিয়াই যাব লাগে। কাপোৰ-বোৰ বৰ লেভেবা হ'ল।”

“তুমি আজি থকা কাইলৈ মেইলত তুলি থৈ আহিম গৈ।”

“মোক বথাবলৈ কোনোমতেই যত্ন নকৰিবা ভাই। মই বৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ কাম এটাত সুবিছোঁ।”

“ভেনেহলে নাৰাখো।” কলিতাই ক'লে।

পেৰা এটা খুলি কলিতাই এখন চুৰিয়া আৰু এটা কামিজ উলিয়াই দিলে।

“তুমি কিন্তু এইজোৰ কাপোৰ নোপোৱা আৰু দেই।”

“নালাগে দিয়া।”

“হাতত পইছা থকা হ’লে দামকে দি গ’লোহেঁতেন।”

“তুমি যে কি কথাবোৰ কোৱা।” কলিতাই ক’লে।

দাসে কাপোৰজোৰ সলাই তেওঁ আগেয়ে লিখি অহা কাপোৰ-জোৰৰ এটা ভালকৈ পাৰ্চেল কৰি ওপৰত ঠিকানোটো ভালকৈ লিখি টকা এটা আৰু টোপোলাটো কলিতাৰ কালে আগবঢ়াই ক’লে, “ভাই এই টোপোলাটো পাৰ্চেল কৰি দিবা, নামটো কিছ ডোমাৰ হে দিছো।”

“বাক একো কথা নাই।”

দাস লাহে লাহে দৰবপৰা ওলাই গ’ল। কলিতায়ো দাসক আগ বঢ়াই থবলৈ ওলাই গল। কলিতা ঘূৰি অহাৰ আগতে দাসক এবাৰ ক’লে,

“ডোমাৰ হঠাৎ আগমনৰ সন্তেদ যদি পালোহেঁতেন দাস।”

“মোৰ আগমনৰ বাৰ্তা মই নোকোৱা কৈয়ে ডোমাৰ কাণত পৰিব কলিতা, তুমি এতিয়া তাৰ বাবে ব্যস্ত হ’ব নালাগে। অ’ এটা কথা মোৰ আগমনৰ বাৰ্তা যেন আনে জানিবলৈ নাপায়। জীৱন মৰণৰ সমস্যা ভাই।”

“জকল,—মই নাযাওঁ আৰু দেই।”

“যোৱা ভাই তোমালোকক বহুত দিগ্‌দাৰ দিলো।”

“বহুৱে বহুক দিগ্‌দাৰ দিৱাটো কৰ্তব্যহে।”

“ধন্যবাদ।” দাসে ক’লে।

ছয়ো ছকালে গুচি গ’ল। দাসে আগদিনা অহা বাট এৰি আন এটা বাটেদি গৈ থাকিল।

“মইনো এতিয়া ক’লৈ যাম” নিজকে নিজে প্ৰশ্ন কৰিলে দাসে।

“মিকিৰ পৰ্বতত জানো আশ্ৰয় পোৱা যাব?” তেওঁৰ মনত পৰিল গদাপানি ডালিযীৰ কথাটো। “তেওঁলোক কথা বাক সত্য নে কাল্পনিক? কিজানিবা কল্পমাই। ময়ো কিজানি তেনে একদী ডালিযীকে লগ পাওঁ মিকিৰ পৰ্বতত। সেইটো, সেইটো সম্ভৱ নহয়।”

ভাৱত বিভোৰ দাসে হঠাৎ এটা বুঢ়া মানুহ দেখি থমকি ব'ল। তেওঁ যেন সত্য বুঢ়া নহয়। দাসৰ অসুস্থবত্ৰ অলপ সন্দেহ হ'ল। অলপ আগ্ৰহেৰে বুঢ়াই দাসলৈ চালে। মুখখন যেন দাসৰ চিনাকি। দাসে কোনো মাত্ৰ নিদিলে। তেওঁ ভাবিলে সেইটো গুপ্তচৰ। নিশ্চয় তেওঁৰ অনুসন্ধানত আহিছে। দাসে বুদ্ধি কৰি আওপাকে গৈ বুঢ়াজনৰ চকুৰ আঁতৰ হৈ পলাল, গুপ্তচৰজনে তত্খবিব নোৱাৰি কেনিবা গুচি গ'ল।

॥ দহ ॥

বৃটিছ গৱৰ্ণমেণ্টৰ আইন সদায়েই কঠোৰ। অনিমা আৰু অকণাৰ ওপৰত হুকুম জাৰি হোৱা মাত্ৰকে ছয়ো অন্য এখন জিলাত অনিৰ্দিষ্ট কাল যাপন কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল। ছয়ো সহকৰ্মী সদায়ে একে ঠাইতে থাকিবলৈ ইচ্ছা কৰিলে। অকণাৰ মামাকৰ ঘৰ ডেজপুৰত। গতিকে তাতেই অলপদিন থাকিবৰ বাবে তেওঁ যাবলৈ ওলাল। অনিমাকো তেওঁৰ লগতে যাবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। ঠিক সেই সময়তে ডেজপুৰৰ হোৱালী হাইস্কুলত ছগৰাকী সহ শিক্ষয়িত্ৰীৰ আৱশ্যক হোৱাৰ বাতৰি পালে। তাৰ যোগেদি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিব পৰা হ'ব ভাবি তিনিও অৰ্থাৎ অকণা, অকণাৰ ককায়েক আৰু অনিমাই ষ্টেচনৰ কালে যাত্ৰা কৰিলে। পহৰা বখিৱা আদিৰ কঠোৰ তত্ত্বাৱধানত তেওঁলোক লক্ষ্যস্থানৰ কালে আগবাঢ়িল।

পিছদিনা বাতিপুৱা নটা বজাত বেলেবে তেওঁবিলাক শিলঘাটত উপস্থিত হ'ল। আহল বহল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাতিত উৰি ফুৰা চবাই-বিলাক দেখি তেওঁলোকৰ খুব ভাল লাগিল।

“ককাইদেউ! আমার ছবি এটা লোৱা ইয়াতে।” অকণাই ককায়েকক অহুৰোধ কবিলে।

“ধুব নুন্দব হ’ব—নহয় নে অনিমা!”

“নুন্দব হব।” অনিমাই উত্তৰ দিলে। কিবা এটা ভাৱত অনিমাৰ অন্তৰখন উখলি উঠিছে।

অকণাৰ ককায়েকে ছবি এটা ল’লে।

“সোঁটো কি পাহাৰ কয়হে অনিমা?”

“ভোমোবাগুৰি। তাহানি কলিয়া ভোমোবা কুকনে এই পাহাৰ-টোৰপৰা সেই পাহাৰলৈ দলং এখন দিবলৈ যোজা কৰিছিল।”

বাঃ কম মেকানিক নাছিল দেই। বস্তু অসমী আই। কি যে সাহ নাছিল সেই সময়ত অসমীয়া মানুহবিলাকৰ। সঁচাকৈয়ে স্বাধীন দেশৰ ভেজো স্বাধীন, ভাবো স্বাধীন। আজিব দিনত এনে এটা কাম কৰিবলৈ আমেৰিকাৰ মিত্ৰী লাগিব নহয়?”

“নহ’লে আমাৰ ভাবভীৱই পাৰিব নে?”

“পাবিলেহেঁতেন, যদি ভাবভৰ্ষ চিৰদিন স্বাধীন হৈয়ে থাকিল-হেঁতেন।” অনিমাই ক’লে।

এজন ককিৰ আগবাঢ়ি আহি তেওঁলোকৰ ওচৰতে বয়। নবীৰত ভস্ম, মুখত ভস্ম, হাতত কমণ্ডলু-চিমটা। অনিমাই বহুত দেবি মানুহজনৰ ফালে একেধৰে চালে। অকণাই কথাটো লক্ষ্য কবিলে যদিও বিশেষ ভাৱি একো স্থিৰ কৰিব নোৱাৰিলে। ভাবিবলৈ একো কাৰণ নাপালে। অনিমাই এটা দীঘল নিশ্বাস পেলালে।

“এই ঘাটে! নাও মেলিবলৈ আক কিমান সময় আছে অ’।”

“আক এঘণ্টা আছে বাবু।” দেচুৱালী ঘাটেয়ে উত্তৰ দিলে।

“বহুত দেবি” ঘাটেটৰপৰা সময়ৰ কথা শুনি অকণাৰ ককায়েকে ক’লে।

অকণাই সহানুভূতিসূচক বাণী প্ৰকাশ কবিলে “আও বহুত দেবি।”

“অকণা !” অনিমাৰ মাতত অকণাই ঘূৰি চালে ।

“এইফালে আঁহাচোন এটা কথা কওঁ ।”

অকণা আৰু অনিমা দুয়ো অলপ সেই ঠাইৰপৰা আঁতৰি গ’ল ।

“মালতীলৈ তোমাৰ মনত পৰে নে অকণা ?”

“নিশ্চয়—কিয় নপৰিব ? কি হ’ল ?”

“এই ককিৰজন দেখিছা ?”

অকণাই ভালকৈ চাই ক’লে “ও কি হ’ল ?”

“আমাৰ লগত যে এজন কঠোৰ পৰিত্ৰমী কংগ্ৰেছ কৰ্মী আছিল, তোমাৰ মনত পৰিছে নে ?”

“অ বিমল” অকণাই নামটো অকণমান ডাঙৰকৈ ক’লে । ককিৰ-জনৰ কাণত মাতটোৱে স্পৰ্শ কৰিলে । খুব গহীনভাৱে এবাৰ ঘূৰি চালে ।

“এই লাহে লাহে” অনিমাই অকণাক অলপ দাবিৰ শ্ৰবত কিন্তু সকলৈ ক’লে ।

“এৱেঁই সেই বিমল যেন অনুমান হৈছে অকণা ।”

“তুমি কেনেকৈ জানিলা ?”

“মুখখন যেন চিনো চিনো লাগিল । অলপ কথাবাতী পাতি চাওঁ ব’লা” অনিমাই অকণাক ক’লে ।

“লাহে ধীৰে যাম বাক ব’বা । ভেওঁৰ পিছত বা ক’ত চোৰাং-চোৱা ঘূৰিব লাগিছে ।”

“জকল ।”

অকণা আৰু অনিমা দুয়ো লাহে লাহে ককিৰজনৰ কাষ চাপি আহিল । ভেওঁলোক ওচৰ চাপি যোৱা দেখি ককিৰজনে অলপ আঁতৰি ধোৱাৰ চেষ্টা কৰিলে ।

“বাবাজী !” মিহি মাতেৰে মাতিলে অনিমাই । খুব চকল নেত্ৰে ককিৰজনে অকণাইতৰ কালে ঘূৰি চালে ।

“আপুনি কোনকালে যাব ?”

“মই যাব লাগে ডেকপুৰলৈ কিয় সুধিলে ?”

“এনেয়েহে । আমিও আপোনাকে সহযাত্ৰী ।”

“আপোনালোকো ডেকপুৰলৈ যাব ?”

“হয়” অনিমাই ক’লে ।

“আপোনাক চিনি পাওঁ যেন লাগিছে বাবাজী ?” অনিমা অলপ কাম চাপি গৈ ক’লে ।

“চিনি পাব পাৰে । এইদৰেই গোটেই অসমতে ভ্ৰমি কৰোঁ । আপোনালোকৰ ঘৰনো ক’ত ?”

“আপোনাৰ ঘৰৰ ওচৰতে ।” অনিমাই ক’লে । বাজজোহৰ অপৰাধত আমি ছয়ো আমাৰ নিজ জিলাবপৰা আঁতৰি থাকিবলৈ হুকুম পাইছোঁ । সৌজন এওঁৰ দাদাক । আমাক ডেকপুৰত থৈ যাবলৈ আহিছে । আপুনি আপোনাৰ সত্যপৰিচয় দিয়ক । আপুনি কি বিমল নহয় ? ভয় নকৰিব ।”

খুব বিনয়ভাৱে অনিমাই অনুৰোধ কৰিলে ককিৰজনক ।

“মোক চিনি পাইছা অনিমা, অকণা ? মই তোমালোকক বহুত দূৰবপৰাই চিনিছোঁ । তোমালোকক দিয়া হুকুম মই নিজ কাণে শুনিছোঁ সেই কাৰণেই তোমালোকক লগ কৰিম বুলি আগবাঢ়ি আহিছোঁ । ময়ো তোমালোকৰ লগত ডেকপুৰলৈ যাম বুলিয়েই । মোক ঠিক তোমালোকৰ দৰেই অসমবপৰা বহিষ্কৃত কৰিলে কিন্তু দেশত নাথাকিলে মোৰ দেশ সেবা নহ’ব কোনোমতেই ; সেই কাৰণেই আজি অৰবীৰ দৰে ধুবি কুৰিছোঁ বহুকণীৰ দৰে সাজ সজ্জা কৰি ।”

“মিঃ দাসৰ বিষয়ে আপুনি শুনিছে ?”

“ওঁ শুনিছোঁ । তেওঁ বোলে বৰ চাহাবক গুলি কৰি পলাইছে ।”

“হয় পলাইছে । তেওঁক ধৰি দিব পৰাজনক পাঁচ ন টকা পুৰস্কাৰ দিব বুলি ঘোষণা কৰিছে । তেওঁৰ কিবা সন্তেদ পায় নে ?”

“তেওঁৰ সন্তেদ বিশেষ নাপাওঁ যদিও তেওঁক এদিন লগ

পাইছিলো। এটা বুঢ়াৰ বেশ ধৰি মই ঘূৰি ফুৰিছিলো। ঠিক সেই সময়তে তেওঁক দেখোঁ। সেই বাটটোৱে দিয়েই তেওঁ আহিছিল। সেই মুহূৰ্তলৈকে তেওঁৰ এই ঘটনাৰ বিষয়ে মই একো নাজানো। মোৰ মনত সন্দেহ হ'ল জানোচা তেওঁ পুলিচৰ কামত ভেতিয়াও আছে। জানোচা মোক চিনি পালে তেওঁ আকৌ ধৰি লৈ যায়। তেওঁ মোৰ কালে একেধৰে চালে। ময়ো চালোঁ। তেওঁ হঠাতে মোৰ চকুৰ আগৰপৰা লুকাই পৰিল। বোধ হয় ভাবিলে মই কোনোবা গুপ্তচৰ বুলি। তেওঁক মই লগ পাইছিলোঁ পৰহি প্ৰায় ছটামান বজাত। ভাবপৰা আহি মই বেলত উঠিলোঁ। তেওঁ বোধকৰোঁ গাঁও বা পৰ্বতত লুকাই আছে।”

বিমলে কৈ যোৱা কথাবোৰ অকণাই একান্ত মনে শুনিলে। দাসৰ প্ৰতিটো খবৰেই যেন অকণাৰ অন্তৰত একোটা চাব মাৰি বৈ গৈছে। এটা দীঘল নিশ্বাস পেলাই অকণাই অনিমাৰ গাত ভেজা দি ব'ল। “মালতীৰ খবৰ কি পোৱা অনিমা?”

“মালতীৰ ভাল। ভাগ্যে সেইদিনা আমাৰ ককাইদেউহঁতক শুক্ৰমা কৰিবৰ কাৰণে মালতীক আমাৰ লগত নিবলৈ নহ'ল। তেওঁৰ ভাল। আপোনাৰ চিন্তাতে তেওঁ ব্যস্ত আছে।”

“সেইটো তেওঁৰ ভুল হৈছে। দেশৰ কামত মোক তেওঁ কোনো নতৰা নিচিন্তাকৈয়ে পঠাই দিয়া উচিত আছিল।”

“এতিয়া জানো আপোনাক ধৰি ৰাখিছে?” অকণাই ক'লে।

“নাই বখা যদিও ভাবিচিন্তি থকা অস্থায় হৈছে।”

“সেইটো আপোনাৰ ভুল হৈছে। তেওঁ আপোনাক ভাল পাই যেতিয়া ভাবি থাকিবই।”

“সেইবোৰ ভোমালোকে জানা।”

“হেবা অনিমা সোঁ বাটটো আক ছিলেটিয়াটোৰ দম্বখন চোৱাচোন। সেইটোৱেনো কি বকিছে?”

“জানো দেও বিৰিং-বাবাংখন কি বকিছে।”

“বাঁটেটোৱে দিলে ছিলেটিয়াটোক দোষোচাযান ভালকৈয়ে।”
হেৰা চোৱা চোৱা।

“এইবোৰ বৰ বেয়া মানুহহে। চৰকাৰে কিখননো আনি
আনি অসমত নুযুৱালেহি। দেখখন খোটেই খাই দিলে। নগাঁওখন
যে মৈমনচিঙিয়া আৰু ছিলেটিয়াৰে ভৰিল। জাতিটো পবিত্ৰমী
কিন্তু বৰ নিষ্ঠুৰ প্ৰকৃতিৰ। এই চোৱা ইহঁতৰ এটা প্ৰকাণ্ড দল
আহিছে

চাই থাকোতে ছটা মৈমনচিঙিয়া আৰু এটা বাঁটে মাটিত বাগবি
পৰিল। তেজে গোটেইখন লুডুবি-পুডুবি হ’ল। ঠাইখনত কৌলাহলৰ
শৃষ্টি হ’ল।

সময় পাব হ’ল।

অকণা, অনিমা, অকণাৰ ককায়েক, ককিৰজন আন আন মানুহৰ
লগতে নাৱত উঠিল। বুঢ়া বাঁটে এটা আহি সকলোৰেপৰা এটকা
এটকা ৰূপ আগতেই উলিয়াই ললে। কোনো মাত্ৰোল নোহোৱাকৈয়ে
প্ৰত্যেকেই নিজৰ নিজৰ দিবলগীয়া দামখিনি দি গ’ল। সকলোৰে
মনত এটা ভাব কেতিয়া তেওঁলোকৰ নাওখন মেলে আৰু কেতিয়া
তেওঁলোক গৈ তেজপুৰৰ গণেশবাট পাবগৈ।

বিব্ৰবিকৈ বলা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ভটিয়নী বতাহত নাৱবীয়াইতে
তেওঁলোকৰ পালখন ডুবি দিলে। বতাহৰ খুন্দা খাই পালখন
কিটকিটিয়া হৈ উঠিল। কুলু কুলু এটা শব্দ কৰি ভটিয়নী পানীয়ে
নাওখন ঠেলি লৈ গ’ল। সকলোৰে অন্তৰত এটি আনন্দৰ ঢোৱে
খেলাই গ’ল।

“ককাইদেউ, আমি তেজপুৰ কিমান সময়ত পাবগৈ।”

অকণাই ককায়েকক প্ৰশ্ন কৰিলে। কিন্তু ককায়েকে উত্তৰ
দিবলৈ নো পাওঁতেই ওচৰত থকা নাৱবীয়া এটাই ক’লে।

“বাবুৱানী, এইকৰে নাও গৈ থাকিলে আমি আৰু প্ৰায় চাৰি
বৰ্ত্তীৰ ভূত গণেশবাট পাবগৈ।”

“ও চাবিঘণ্টা লাগিব।” অকণাৰ ককায়েকে ঘাটৰ কথাটো খলাগি ধলে।”

“অকণা, কিবা কিতাপ এখন লৈ অহা হ’লে বেহ ভাল লাগিলহেঁতেন হে।” অনিমাই অকণাক ক’লে।

“কিতাপ মই আনিছোঁ। তাতকৈ প্ৰাকৃতিক দৃশ্যবিলাক চাইহে ভাল লাগিব অনিমা।”

“ভাল লাগিব সঁচা। এটা গান গোৱাহে অকণা।”

“গা অ’ অকণা। সঁচাকৈয়ে বৰ ভাল লাগিব। ইমান সুন্দৰ লাগিছে চাবিওকালে চাই।” অকণাৰ ককায়েকেও অনিমাৰ কথাত হয়ভৰ দিলে।

অকণাই সুন্দৰ সুৰৰ গান এটা জুৰিলে। নাৱৰ সকলো ৰাখীয়েই কাপ থিৰ কৰি একান্ত মনেৰে গান শুনিলে।

“বেহ গীত”। গানৰ শেষত বুঢ়া ঘাট্টেটোৱে কৈ উঠিল। তাৰ কথা শুনি সকলোৱে হাঁহিলে। সিও হাঁহিলে।

“ডয়ো এটা গা অ’ বুঢ়া।” অকণাই বুঢ়া ঘাট্টেটোক ক’লে।

এটা ভক্তিমূলক গীত সি খুউব চিঞৰি গালে। সিপাৰৰপৰা স্ত্ৰীৰ মাতটো প্ৰতিধ্বনিত হৈ ঘূৰি আহিল।

হঠাৎ বডাহ মৰা বন্ধ হ’ল। বুঢ়া ঘাট্টেটোৱে তাৰ গান বন্ধ কৰি দি বঠা মাৰিবৰ কাৰণে তাৰ লগৰীয়াবিলাকক চকুত দি নিজে শুবি বঠা ধৰাড লাগিল। বঠাৰ জোৰত নাও আকৌ আগবাঢ়িল।

“ককাইদেউ সোঁ ঘৰটো কিহৰ বাক?” অকণাই ককায়েকক সুবিলে।

“সেয়ে ডেকপুৰ। সেইটো ডেকপুৰৰ এটা গীৰ্জা। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ নিচেই কাষতে। খুব সুন্দৰ দেখাইছে নহয় নে অকণা?”

“সঁচাকৈয়ে।” অকণাই খলাগিলে।

“এইটোৱেই আৰি যে শিলঘাটৰপৰা দেখিছিলো পাছৰটো। ই ডেকপুৰ-আক শিলঘাটৰ সোঁ মাজতে আছে। ইয়াৰপৰা ডেক-

পুবলৈ হ'মাইল শিলখাটলৈকো হ'মাইল। এই পাহাৰৰ কোনোবা
এঠাইত হেনো মহাদেউৰ খোজ এটা শিলত পৰি আছে।”

অকণাৰ ককায়েকে কৈ যায় কথাবোৰ। ককাই আৰু অনিমাই
হৈ খনৰ গাতে ভেজা দি কথাবোৰ শুনি যায়।

“সো যে বিগি বিগি দেখা পাইছা পাহাৰটো অগ্নিগড়। সেয়ে
তাহানিৰ বান বজাৰ বাজধানী আছিল। এতিয়াও যে ইমান সুন্দৰ
সুন্দৰ বস্তুবিলাক আছে। কিছুমান ফুলকটা আছে সেইবোৰ দেখিলে
আজিহে কাটি অটাইহে যেন লাগে।”

“কি যে আচৰিত।” অনিমাই কয়। “অকণা সেইবোৰ এবাৰ
চাবলৈ যাম দেই।”

“অ’ ককাইদেউ উমাৰ তাঁতলাল ক’ত আছে অ’—অকণাই
শুধিলে।

“সেই গীৰ্জাটোৰপৰা এমাইল তটীয়াই যাব লাগে।”

“এওঁ সব জানে পাই।” অলপ আচৰিত হৈ অকণাই ক’লে।

“মই ইয়াত এমাহ থাকি গৈছোঁ। চিনি নাপালে কেনেকৈ ?
এয়ে ভেজপুৰ। নাও চাপিল। বৰি দেই—পৰিবি। লাহে লাহে ;
বস্তুবোৰ থাকি যাব। ডহঁত ছুইজনীয়ে চাবি দেই ভালকৈ।”

“ওঁ” বুলি ছয়ো সলাগিলে।

নাও লাহে লাহে পাবত লাগিল। সকলোবোৰ নান্নবপৰা
নামিল। অকণাৰ ককায়েকে এখন ঘোঁৰা গাড়ী কেবেয়া কবিলে।
আটাই কেইজনে ককিবজনবপৰা বিদায় লৈ লাহে লাহে ডাবপৰা
আঁতৰি গ’ল।

॥ এবাৰ ॥

মিঃ দাসে বুঢ়াজনক লগ পাই কোনোবা গুপ্তচৰ বুলি ভয় খাই সেই দিনাই অতি ততাকৈয়াতকৈ ডাৰপৰা আঁতৰি মিকিৰ পাহাৰৰ কালে বাওনা কৰিলে। ডেওঁ থকা ঠাইৰপৰা মিকিৰ পাহাৰলৈ আহিল প্ৰায় চল্লিচ মাইল। ইমান দূৰ বাট খোজ কাঢ়ি বোৱাটো ডেওঁৰ পক্ষে সম্ভৱপৰ নহয় যদিও যিমান পৰা যায় বোৱা হুকু বুলি আগবাঢ়ি গ'ল। সন্ধ্যা লগাৰ সময়ত ডেওঁ গৈ এখন উন্নতশীল গাঁও পালে। তাতেই পাৰিলে বাতিটো কটোৱা হক বুলি ইফাল সিফাল কৈ ফুৰোতে হঠাৎ ডেওঁ এজন পুলিচ অফিচাৰ সিকালৰপৰা অহা দেখি ডেওঁ বিবুদ্ধি হ'ল। ডেওঁৰ গাটো ঠক্ ঠক্ কৈ কঁপিবলৈ ধৰিলে। পুলিচজন অহা দেখি ডেওঁ প্ৰসাব কৰাৰ ভাও ধৰি বহিল। যেতিয়া পুলিচজন ওচৰ চাপিল ডেওঁৰ আনন্দত হিয়া উৰালি উঠিল। সেইজন ডেওঁৰ জীৱনদাতা বহু জয়সিং।

“জয়সিং!” পাহালৰপৰা মিঃ দাসে চিঞৰি উঠিল। জয়সিংও উত্তৰি চাই মিঃ দাসক চিনি পাই এটা চেলাম দিলে।

“তুমি ইয়ালৈ কেনেকৈ আহিলা জয়সিং?”

“মই ইয়ালৈ কালি আহিছোঁ হজুৰ। মোক বৰ চাহাবে ইয়ালৈ বদলি কৰি পঠিয়াইছে।”

“বদলি কৰিছে? অপৰাধ?”

“অপৰাধ এখেতক ধৰি দিব নোৱাৰা। হজুৰ! এই জেগা নিৰাপদ নহয়। আপুনি ইয়াৰপৰা অতি সোনকালেই আঁতৰ হওক। ইয়াৰ এতিটো চিপাহীয়ে আপোনাক ধৰি দি পুৰস্কৃত টকা পাবৰ বাবে উৎকণ্ঠিত।”

“কিন্তু মই যে বৰ ভাগবত আহিছোঁ জয়সিং ? আজি এতিয়া
প্রায় পোন্ধৰ মাইল খোজ কাঢ়িছোঁ ; মই আক খোজ কাঢ়িবলৈ
অসমৰ্থ। তুমিয়েই মোক প্রাণ দিলা এতিয়া তুমিয়ে মোক এটা
উপায় কৰি বচোৱা জয়সিং।”

“বাক আহক হজুৰ। আৱশ্যক হ’লে মোৰ প্রাণ বলি দিওঁ
আপোনাক বন্ধা কৰিম। ইয়াৰপৰা পোৱা মাইল নিলগত মোৰ
এজন বন্ধু আছে। আমাৰ নেপালী মাজুহ। আজি আপুনি ভাতে
খাকক, কালিলৈ পুৱাতে মই এখন মটৰ বন্দুগত কৰি আপোনাক
গন্তব্যস্থানত পোৱাই দিয়াম। আহক।”

“তুমি মোৰ সঁচাকৈয়ে বন্ধু জয়সিং !”

“কমা কৰিব হজুৰ। মই আপোনাৰ ভৃত্য হে, বন্ধু নহয়।
আহক হজুৰ।” ছয়ো আগবাঢ়ে। সন্ধিয়াৰ কথাবোৰা পৰত ছয়ো
গৈ হাবিৰ মাজত থকা নেপালিটোৰ ঘৰত উপস্থিত হ’ল। জয়সিং-
তাৰ বন্ধুটোক সবিশেষ বুজাই বেলি থৈ গুচি আহিল। জয়সিংৰ
বন্ধুৱে মিঃ দাসক অতি যত্নেৰে আলপৈচান ধৰি খাবলৈ দিলে।
শুবৰ সময়ত ছয়োৰ ছয়োৱা অৱস্থাবে এখন বিছনা পাবি দিলে। মিঃ
দাসে বিছনাত পৰি ভাবিবলৈ ধৰিলে জীৱনৰ ঘটনাবিলাক।

অকণাজনী ! তেওঁৰ মনত পৰিল। তেওঁ বন্দি হৈ আহিল জানো
কিটোকণত ধুবুৰীপৰা। অকণাৰ ককায়েক হ’ল তেওঁৰ জীৱনৰ
প্রধান বন্ধু। কলেজত লগ পাইছিল, তাতেই ঘটে পৰিচয় ইটোৰ
লগত সিটোৰ ; তাৰপৰাই হৈ উঠিল প্রগাঢ় বন্ধুত্ব। অকণাজনী, ইমান
মৰম লাগে তাইলৈ। স্নানৰ দেহৰ গঠন। আঙুলি-বাঙুলি হৈ
আগকালে পৰি থকা চুলিকেইডাল। ইমান মৰম লগা তাইৰ
মাজবোৰ।

এক, দুই, তিনি, চাৰিটকৈ বহুত দুবৈৰ খানাব কাঁহখনত বাৰটা
কটা পৰি সময়ৰ নিচান দি যায়। মিঃ দাসৰ কিন্তু টোপনিৰ
অভাৱ। তেওঁৰ মনত তাঁহি উঠে আজলি অকণাৰ দেখাশোনাৰ নিৰ্বৃত্ত

হবিবোৰ। অকণাক লগ নোপোৱা হ'লে মিঃ দাসৰ জীৱনৰ গতি
অন্ত একালেদিহে হয়তো বৈ গ'লহেঁতেন। দেশক ভাল পাবলৈ,
দেশ সেৱা কৰিবলৈ তেওঁক শিকালে অকণাইহে। পুলিচৰ নিচুৰ
হিয়াত তেওঁ বোৱাই দিলে কোমলতাৰ নিজৰা। অন্তৰত স্মুৱাই
দিলে ভাল পোৱা।

অদূৰত বাঘৰ গোজৰণি এটা তেওঁৰ কাণত পৰে। অন্তৰত
অলপ ভয়ৰ সঞ্চাৰ হয় মিঃ দাসৰ। সকলোবোৰ ভাব এৰি দি
অলপ কাটি হৈ শুবৰ যত্ন কৰে। টোপনি যেন কেনিবা আঁতৰি
যায়! কিবাবোৰ ভাবি ভাবি ইবাগৰ সিবাগৰ মাৰি তেওঁ টোপনি
যায়।

বাতি পুৱাল। জয়সিংগে মটৰ এখন লৈ আহি নেপালীটোৱে
ঘৰবপৰা অলপ আঁতৰত বখালে। নেপালীটোৱে সোনকালে শুই
উঠি মিঃ দাসক খাবৰ কাৰণে যোগাৰ কৰি দিলে। দাসে খাই বৈ
এটা নেপালী পোছাক পিন্ধি মটৰত বহিল। জয়সিং পুলিচৰ সাজতেই
মটৰত উঠিল। খুব জোৰেৰে মটৰ চলি গ'ল। প্ৰায় দু' ঘণ্টাৰ পিছত
আট্টেকুৰি মাইল অভিক্ৰম কৰি এটা মিকিৰ পৰ্বতৰ কাষত মটৰ
ব'ল। জয়সিং আৰু দাস দুয়ো ডাঙে নামিল।

“বাবু আপুনি ইয়াতে আশ্ৰয় লওক। যেতিয়ালৈকে স্তুৰিধা
নোলাই তেতিয়ালৈকে কলৈকো আঁতৰি নাযাব। মই বেগেতে
যাওঁ। ইমান দেৰি খানাত নাপালে মোৰ কৈফিয়ত লব।”

“যোৱা জয়সিং। ঈশ্বৰে যি কৰে কৰিব আৰু! যিমান দিন
পাবো ইয়াতে কটাব। জুৰি দেৰি নকৰিবা, যোৱাগৈ।”

“চেলাম হজুৰ।”

মটৰ ঘূৰিল। জয়সিং মটৰত উঠাত মটৰ আকৌ আগৰ দৰে
চলিল। মিঃ দাসে মটৰখনৰ ফালে একেধৰে চাই ব'ল।

ওখ ওখ পৰ্বতশাৰীৰ মাজে মাজে ডাঙ বকা লুঙলুঙীয়া বাট-
বিলাক বহুত দূৰলৈকে জিলিকি আছে। কুকুকু কৈ বৈ অহা

শীতল জলৰ নিজবাবিলাক আৰু বিভিন্ন প্ৰাকৃতিক দৃশ্যবোৰ দেখি দাসৰ মনটো ভাল লাগিল। সৰু নোট বুকটো উলিয়াই কিবা বৰ্ণনা এটা লিখিবলৈ লাহে লাহে ডেওঁ ওপৰলৈ উঠি গ'ল। খলা-বমা, ওখ-চাপৰ বাটবিলাক অতিক্ৰম কৰোঁতে ডেওঁৰ খুব ভাগৰ লাগিছিল যদিও ডেওঁ হতাশ হোৱা নাছিল। পিত্তলটোত গুলি কেইটামান খাজি লবৰ কাৰণে ওখ শিল এটাৰ ওপৰতে ডেওঁ অকণমান বহিল। কঁকালত শূলবকৈ বান্ধি ধোৱা পিত্তলটো উলিয়াই কেইটামান গুলি ভৰাই আকৌ থিয় হ'ল খোজ দিবলৈ। হঠাৎ কিবা এটা শব্দ শুনি ডেওঁ ঘূৰি চালে, এটা প্ৰকাণ্ড সাপ। দাসৰ চুলিৰ আগে জীৱ গ'ল। ততালিকে জাপমাৰি শিলটোৰ জাঁৰ লৈ এটা গুলি এবিলে। সাপটোৱে প্ৰকাণ্ড কণা তুলি খেদি আহিল। চকু-কাণ মুদি একেলগে কেবাজায়ো গুলি এবিলে। প্ৰকাণ্ড সাপটোৱে উঠিব নোৱাৰি ডাব পৰাই ছমিয়াবলৈ ধৰিলে। দাসে স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালে। অলপ সময় একেবাহে ডেওঁ সাপটোৰ ফালে চাই ব'ল। ডাব পিছত ডেওঁ আকৌ আগবাঢ়িবৰ উপক্ৰম কৰিলে, এনেতে মাহুহৰ কথা-বাৰ্তা ডেওঁৰ কাণত পৰিল। অন্তৰত ভয়ৰ সঁকাৰ হ'ল। তথাপিও কোনো ভয় বাহিৰত নেদেখুৱাবৰ কাৰণে ডেওঁ সাহেবে বৈ থাকিল একে ঠাইতে। পিত্তলটো ভালকৈ লুকুৱাই থ'লে মিঃ দাসে।

কেইটামান মিকিৰ ডেওঁৰ ফালেই আগবাঢ়ি অহা দেখি ডেওঁৰ ভাল লাগিল। ডেওঁ যেন বিপদৰপৰা উদ্ধাৰ পালে। মিকিৰ কেইটা আহি সাপটোৰ ওচৰ পোৱাত আগতকৈ খুউব সতৰ্ক হৈ অহা দেখা গ'ল। সিহঁতে যে সাপটো দেখি খুউব ভয় খাইছে দাসে দেখিয়ে অনুমান কৰিলে। ডেওঁ সিহঁতক ভয় কৰিবলৈ হাঁক দিলে।

দাসে সিহঁতক ক'লে—“ভয় নকৰিবা। মোৰ গুলিৰ আঘাতত ডাব কঁকাল ভাঙিছে।” এটা আনন্দৰ হাঁহি মাৰি মিকিৰকেইটা আগবাঢ়ি আহিল।

“ইয়াত এহাল বৰ ডাঙৰ সাপ আছে। সিহঁতে বহুত মাহুহৰ

অপকাৰ কৰিছে। বাটটোৰ কাষতে পৰি থাকে, মানুহ দেখিলেই গুলিটো অহা দি আহি বগবাই পেলায়।”

“মানুহৰ মাত শুনিছে যেতিয়া ইটোও ওলাবহি এতিয়া।”

প্ৰথমটো মিকিবৰ কথা শেষ হ’বলৈ নো পাওঁতেই ইটো মিকিৰে মাত লগালে।

সিহঁতৰ কথা শুনি দাসে আকৌ পিন্ধলটো উলিয়াই সাজু হ’ল। ঠিক সেই সময়তে হাবিত কোচ্-কোচ্ শব্দ শুনি মিকিৰ কেইটা ভয়ভ কঁপিবলৈ ধৰিলে। দাসে সিহঁতক তেওঁৰ পিছত বাধি মূৰত থকা নেপালী টুপীটো সোলোকাই ল’লে। সাপটো হাবিবপৰা ওলায়েই তেওঁলোকৰ ফালে ফেট তুলি চোচা ললে। দাসে টুপীটো দলি মাৰি দিলে। সাপটোৱে প্ৰথমতে আহি তাতেই খোট মাৰিলে। সেই সন্যোগতেই মিঃ দাসে তিনি জুঁই গুলি এৰি দিলে। সাপটোৰ দেহৰপৰা মূৰটো বাগৰি পৰিল। মিকিৰ কেইটাই আকৌ এটা আনন্দৰ মিছিকি হাঁহি মাৰিলে। মাৰি ছুডালমান কাটিলৈ সিহঁত সাপ ছটাৰ ফালে আগবাঢ়ি গ’ল। আধা মৰা হৈ থকা সাপ ছটাক আকৌ হুমাৰ মান মাৰি, মাৰি ছুডালত আৰি ললে, সিহঁতৰ গাঁৱত দেখুৱাবলৈ।

“তুমি ক’লৈ যাবলৈ আহিছিল।?” তাৰে এটা মিকিৰে নেপালী-কপী দাসক সোধিলে।

“মই ভোমালোকৰ ফালেকে আহিছিলোঁ।”

“ভোমাৰ জানো কোনোবা চিনাকী মানুহ আছে?”

“নাই।” দাসে ক’লে।

“ডেনেহলে ব’লা আমাৰ ভাতে থাকিব। গাঁওবুঢ়া ভাল মানুহ আছে, আমি দেখাই দিম।”

“ও। বলা।”

মিকিৰ কেইটাৰ পিছে পিছে দাস যাবলৈ ধৰিলে। কেইবাটাও সৰু সৰু পাহাৰ উঠা-নমাৰ পিছত তেওঁলোক গৈ গাঁও পালেগৈ।

সাৰি সাৰি চাংখৰবোৰ। চাৰিওফালে ডাঠ চকোৱাৰে বেৰ দিয়া। মিকিব কেইটাৰ লগত নতুন মানুহ দাস যোৱা দেখি সক ডাঙৰ, সকলো ল'ৰা-ছোৱালী গৈ চাঙৰ ভিতৰ সোঁমাল। ডাৰ কাৰণ দাসে একো বুজিব নোৱাৰিলে যদিও ভয়েই ডাৰ কাৰণ বুজি দাসে অনুমান কৰিলে। লগৰ মিকিব কেইটাই সিহঁতৰ দোৱানত কিবাকিবি কোৱাত ভিতৰৰপৰা জাকেই ওলাই আহি সিহঁতে লৈ যোৱা সাপজোৰলৈ এবাৰ আক দাসৰ ফালে এবাৰ চাই হাঁহিলে। দাসে মনতে ভাবি ললে যে তেওঁ সাপটো মৰাৰ বাবেই মানুহবিলাকে এবাৰ তেওঁলৈ আক এবাৰ সাপ জোৰলৈ চাই হাঁহিছে। সিহঁতৰ মাজৰে এটা মিকিৰে বাহিৰত পৰি থকা শিল এটালৈ আঙুলিয়াই দাসক বহিষৰ কাৰণে ইচ্ছিত দিলে। দাস ডাঙে বহিল। বাতিপুৱাবেপৰা দাসৰ পেটত একো পৰা নাই। ভোকত তেওঁৰ পেটে কলমলাবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ লগত প্ৰথমে কথা পতা মিকিবটোক মাতি ক'লে—

“হেৰা মোৰ বৰ ভোক লাগিছে হে, কিবা এটা খাবলৈ দিয়া।”

“ভূমি জানো আমাৰ ঘৰৰ বস্তু খাবা?” মিকিবটোৱে সুধিলে।
প্ৰাণটোতকৈ খোৱা বস্তুৰ বিচাৰ কোনো গুণে ডাঙৰ নহয় ভাবি দাসে ক'লে—

“হিন্দুৰ অন্তৰ্জ বস্তুৰ বাহিৰে যি দিয়া তাকে খাম। তোমালোকে দিয়া বুজি ঘিন নকৰোঁ।”

“আমিওটো হিন্দু। গুটান সোটা পাহাৰতহে আছে। সিহঁতৰ লগত আমাৰ খোৱা-বোৱা নচলে।”

মিকিবটোৱে কথাকেইবাৰ কোৱাৰ পিছত ছোৱালী এজনী লৈ চাই আকো সিহঁতৰ দোৱানেৰে কিবাকিবি ক'লে। ডাই ভিতৰ সোমাই গৈ কেইটামান পকা কল, এচুতা দৈ, কেইটামান পোকা আৰু আনি দাসৰ আগত দিলে। দাসে খুব হেঁপাহেৰে বস্তুকেইটা খালে। ছোৱালীজনীয়ে একেধাৰে তেওঁৰ ফালে চাই ব'ল। দুবৈত এটা ঘটং

ঘটং শব্দ শুনা গ'ল। ছোৱালীজনীয়ে ভঙা ভঙা অসমীয়াৰে দাসলৈ চাই ক'লে—“পিতাই আহিছে।”

“ক'বপৰা আহিছে?” দাসে প্ৰশ্ন কৰিলে।

লগত যোৱা মিকিৰ এটাই ক'লে—“ম'হ চৰাবলৈ গৈছিল। এতিয়া ঘূৰি আহিছে।”

এজাক ম'হ খেদি খেদি চাৰেটিং গাঁওবুঢ়া তাৰ ঘৰৰ কাষ পালেহি। দাসৰ লগত যোৱা মিকিৰ কেইটাই সিহঁতৰ দোৱানেৰে গাঁওবুঢ়াক সাপজোৰ দেখুৱাই দাসৰ গুণ বখানিলে। দাসে সিহঁতৰ কথাৰ একো ভূ নাপালে। এটা সকল'ৰাৰ দৰে ভেওঁ সিহঁতৰ কথাবোৰ শুনিলে। সিহঁত আটাই কেইটাই হঁহা দেখি ভেওঁ হাঁহিলে। ম'হ কেইটা গৰালৰ ভিতৰত শুমুৱাই থৈ চাৰেটিং গাঁওবুঢ়া দাসৰ কাষ চাপি আহি শ্লিিলে—

“ভূমিনো আহিছা ক'বপৰা?”

“মই বহুত দুবৰপৰা আহিছোঁ। ইয়াৰপৰা প্ৰায় এশ মাইলৰো ওপৰ।”

“ইমান দুবৰ পৰানো আমাৰ ভূখীয়া দেশলৈ কেলেই আহিলা?”

“অহাৰ কাৰণ বহুত। ভোমাক পিছত লাহে ধীবে কম। মোক বাক ভোমাৰ ঘৰত কেইদিনমানৰ কাৰণে ঠাই দিব পাৰিবা নে?” দাসে শ্লিিলে।

“কেইদিনমান নালাগে, যিমান দিন মন যায় থাক। মোৰনো কিটো হানি হ'ব। এখন বন-বাৰি যি পাৰা কৰিবা আৰু থাকিবা।”

“বাক, লাহে ধীবে কথাবতৰা হ'ম। ভূমি খাই বৈ লোৱাগৈ যোৱা।”

“কাচেন অ' কাচেন, আলহীক কিবা খাবলৈ দিলি জানো? এওঁ আকৌ আমাৰ ঘৰত খায় বা নাখায়?”

কাচেন ওলাই আহি অসমীয়াতে কৈ গ'ল—“খালে। আমাৰ ঘৰত হিন্দুৰ অন্তৰ দত্তৰ বাহিৰে যি দিওঁ তাকে খাব বুলি কৈছে।”

“বাক ভাল কথা। মোকো আকৌ দে ছটামান। ভোক লাগিছে নহয়।”

চাৰেচিং গাঁওবুঢ়া তিত্তব সোমাই গ’ল। বাকী কেইটা মিকিবো দাস আৰু গাঁওবুঢ়াবপৰা বিদায় লৈ ঘৰলৈ গুচি গ’ল।

ভাত-পানী খাই উঠি গাঁওবুঢ়াই তামোল এখন খাই দাসকো তিত্তবলৈ মাতি নি বহিবৰ কাৰণে এডোখৰ ডুখৰি পীৰা পাৰি দিলে। দাস তাতে বহিল।

“তোমাৰ দেখোন কথাবোৰ অসমীয়া অসমীয়া লাগে। পোছাকটো দেখোন নেপালী মাতুহৰ দৰে। মই হ’লে একো ততকৈ ধৰিব পৰা নাই দেওহে।”

সঁচা কথা কবলৈ হ’লে মই অসমীয়াই। কিন্তু প্ৰাণ বন্ধাব কাৰণে এনে পোছাক পিন্ধিছোঁ। মই চৰকাৰৰ দৰত দোষী। সেই কাৰণেই তোমালোকৰ ইয়াত পলাই প্ৰাণ বন্ধা কৰিবলৈ আহিছোঁ। তুমি যদি মোৰ কথা ভৈয়ামৰ কাৰো আগত নকওঁ বুলি কোৱা ডেডিয়াহ’লে মই ইয়াত থাকিম। নহ’লে মোৰ জীৱন বন্ধাব কাৰণে অমৃত কোনোবাকালে যাব লাগিব।”

গাঁওবুঢ়াৰ জীয়েক কাচেনে ওচৰতে বৈ কথাবোৰ শুনি আছিল। তাই ওপককৰে মাত লগালে—“বাবু আমাৰ মিকিব মাতুহ ইমান বেইমান নহয়। তোমাৰ কথা প্ৰাণ গ’লেও কাকো নকয়। তুমি আমাৰ দৰতে থাকা; মোৰ ককাই হৈ থাকিবা।”

দাসে ছোৱালীজনীৰ কথাবোৰ শুনিলে। চাৰেচিং গাঁওবুঢ়াই মাত্ৰ জীয়েকৰ কথাৰ লগে লগে কৈ গ’ল “কেতিয়াও বেইমান নহয়” কথাষাৰ। দাসে সিহঁতৰ কথাবোৰ শুনি বৰ ভাল পালে। জীৱন বন্ধাব আশা উমি উমি থকাৰ কথা গম পাই তেওঁ তাতেই কাচেনৰ ককায়েক হৈ থাকিবলৈ সন্মতি প্ৰকাশ কৰিলে। ভাত-পানী খাই জিৰাই-সতাই গাঁওবুঢ়াই ব’হ জাক বেলি লৈ আকৌ গুচি গ’ল।

দাস বহি ব'ল। কাচেনে যি ব'ড পাৰিলে দাকৰ অনুমতি লৈ
ডাকে দাসক খাবৰ কাৰণে যোগাব কৰি দিলে।

॥ বাৰ ॥

সমগ্ৰ ভাৰতজুৰি স্বাধীনতাৰ অগ্নি-শিখা দপ্‌দপ্‌কৈ জ্বলি
উঠিল। ল'ৰা-বুঢ়া, ডেকা-গাভৰু সকলোৱেই অগ্নিত কীট পৰাৰ
দৰে স্বাধীনতাৰ জুইত জাপ দিবলৈ ধৰিলে। মহা মহা পুৰুষসকল
মহাত্মা গান্ধী, জৱাহৰলাল নেহৰু, সৰ্বোজিনী নাইডু, আবুলকালাম
আজাদ আদি কৰি সকলো দেশ নেতাক কঠোৰ শৃঙ্খলতাৰ মাজত
আৱদ্ধ কৰি ৰাখিলে। প্ৰতিখন দেশৰপৰা হেজাৰে হেজাৰে নব-
নাৰী জেইল, লাঠি আদিতলৈ পৰোৱাই নকৰি আগবাঢ়ি গ'ল।
ভাৰতৰ কাৰাগাৰ দেশপ্ৰেমিক প্ৰেমিকাৰ্হতৰ দ্বাৰা ভৰি গ'ল। সেই
স্বাধীনতাৰ আন্দোলনত অসমেও গা জোকৰি উঠিল। ল'ৰা-
ছোৱালীৰপৰা আৰম্ভ কৰি বুঢ়া-মেথালৈকে সকলোৰে অস্ত্ৰবত এটা
চিন্তাই ঠাই ল'লে, সি হৈছে স্বাধীনতা। গোপীনাথ বৰদলৈ,
মৌলানা ভৈৰুদ্দা, কককদ্দিন আলি আহমদ আদি অসমৰ নেতা-
সকলক গ্ৰেপ্তাৰ কৰাৰ লগে লগে বিদ্ৰোহ অগ্নি এশ গুণে জ্বলি
উঠিল। কুল, কলেজ এৰি দি ল'ৰা-ছোৱালী সকলোৱে আন্দোলনত
যোগ দিলে। হুটিছৰ শাসনতন্ত্ৰ নষ্ট কৰি দিবৰ বাবে খানা,
ডাকঘৰ আদি বিলাকত জুই লগাই উৰাই দিবলৈ অসমবীৰসকল
আগবাঢ়ি গ'ল।

হাতত কংগ্ৰেছ পতাকা, মূৰত গান্ধী টুপি পিন্ধা এজাক ল'ৰা-
ছোৱালী খানাৰ ওপৰত জাতীয় পতাকা আৰি দিবলৈ আগবাঢ়িল।

থানার ভিত্তববপবা হুকুম আছিল “লাঠি চলাও”। চাওঁতে চাওঁতে এদল পুলিচ হাতত লাঠি লৈ খেদি আহিল। যাকে য’তে পালে একালবপবা মবিয়াই গ’ল। কোনো ল’ৰা পিছ হ’হকি নাহিল। আকৌ হুকুম পবিল “গুলী চলাও”। হাতত বন্দুক, বন্দুকৰ আগত সজীন বান্ধিলে পুলিচ আগবাঢ়ি আহিল। ল’ৰা-ছোৱালীবিলাকো আগবাঢ়ি গ’ল “মহাত্মা শ্রীমতী কি জয়” বুলি ধ্বনি দি। থানাৰ ওপৰত কংগ্ৰেছ পতাকা এজনী ছোৱালীয়ে আঁৰি দিলে। গুৰুম কৰে শব্দ হ’ল। ছোৱালীজনী লুটিবাই পবিল। ইটোৰ পিছত সিটোকৈ আগবাঢ়ি যোৱা ল’ৰাবোৰৰ প্ৰত্যেকটোৱেই বাগৰি পবিল। নিবস্ত্ৰ জনতাৰ ওপৰত নৃশংসভাৱে পুলিচে গুলী চলালে। বাধ্য হৈ ছাত্ৰসকল পিছ হ’হকি গ’ল। কিছুমানক বন্দী কৰি কাটেকত ভবাই থলে অনিৰ্দিষ্ট কাললৈ।

অনেক ঠাইত বিজোহ অগ্নি জ্বলি উঠিল। হাজাৰ, হাজাৰ নব-নাৰীয়ে থানা অধিকাৰ কৰিবৰ কাৰণে হাতত পতাকা লৈ আগবাঢ়ি গ’ল। থানাৰ দাবোগাই ধৰব পালে। ওচৰতে থকা পমুৱা মুছলমান মাতি আনি উজ্জৱল জনতাক আক্ৰমণ কৰিবলৈ লগাই দিলে। জনতাৰ আগত জিৰ্টিব নোৱাৰি পমুৱা মুছলমান ছত্ৰ-ভজ দিলে। উপাই নাপাই বগা-চামৰাৰ থানাৰ হাকিমে হুকুম দিলে—“গুলী চলাও।”

দেশৰ মানুহৰ ওপৰত গুলী চলাবৰ কাৰণে দেশৰ মানুহেই আগবাঢ়ি গ’ল। পহু চিকাৰ কৰাৰ দৰে যাকে য’তে পালে গুলীয়াই গ’ল। চাৰি-পাঁচ গৰাকী তিৰোতা, ছত্ৰ-সাতজন পুৰুষে সেই আক্ৰমণত প্ৰাণ এৰিলে। বাকিখিনি পলাই যাবলৈ বাধ্য হ’ল।

ঠাৱে ঠাৱে হাজাৰ হাজাৰ প্ৰজা গোটি খাই একোখন সত্তা পাতিলে। তেনে এখন সত্তাত এদল অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰে সজ্জিত চিপাহী লৈ এজন বগা-চামৰাৰ পুলিচৰ চাহাব উপস্থিত হ’ল। তেওঁ সত্তা

ভাঙি মানুষবোৰক ঘৰা-ঘৰি যাবৰ কাৰণে হুকুম দিলে। কোনো মানুহেই তেওঁৰ হুকুমলৈ কৰ্ণপাত নকৰিলে। আকৌ জনতাৰ ওপৰত গুলীচলোৱাৰ হুকুম হ'ল। যি আদেশ সেই কাম। গুলী চলিল। নিৰস্ত জনতাৰ বহুতে মৃত্যুক সাৱটি ল'লে আৰু বহুত পলাল। দাৰোগাই মানুহবোৰৰ পিছ ল'লে।

ঠিক সেই সময়তে কেইজনমান বাটকরাই গৰমত গছৰ তলত বহি আশ্ৰয় লৈছিল। মানুহ চিকাৰী পুলিচৰ চাহাব তাত উপস্থিত হ'ল। তেওঁলোকক আদেশ দিলে “তুমলোগ ইহাছে ভাগ যাও।”

নিৰ্দোষি মানুহ তেওঁবিলাক। তাৰে এজনে ক'লে—“আমি বাটকরাহে হাকিম। অকণমান জিৰাইছোঁ। গাঁৱৰ গছ এজোপাৰ তলত জিৰণি লবৰ অধিকাৰ আমাৰ আছে। আপুনি যি উদ্দেশ্যত আহিছে গৈ থক। সময়ত আমি নিজেই উঠি যাম।”

পুলিচৰ চাহাব খঙত অলি পকি উঠিল। পিস্তল উলিয়াই গুলী চলালে। হুজুৰ মানুহৰ ততালিকে মৃত্যু হ'ল। পুলিচৰ চাহাবে ভাঙেই তেওঁলোকক কেইটামান গোৰ মাৰি তাৰপৰা আঁতৰ ল'ল অলু চিকাৰ বিচাৰি।

সকলোৰে এটা ইচ্ছা। বুটিছ গৱৰ্ণমেণ্টৰ শাসন অচল কৰি দিব লাগে। স্কুলৰ অকণ অকণ ল'ৰা-ছোৱালীবিলাকে কাছাৰীৰ আগত, ডাকঘৰৰ আগত, থানাৰ আগত পৰি থাকি কৰ্মচাৰী-বিলাকক তাত সোমাবলৈ মানা কৰিলে। কিছুমান আঁতৰি গ'ল, কিছুমান সোমাল। অকণ অকণ ল'ৰা-ছোৱালীবিলাককো পুলিচে ধৰি লৈ গ'ল। কাজিৰঙাৰ প্ৰকাণ্ড হাবিৰ মাজত বাঘৰ মুখত এৰি থৈ আহিল। তথাপি অন্ত নাই, ইলাকৰ পিছত সিজাক আগবাঢ়ি আহিল নিজ দেশৰ স্বাধীনতা অনাৰ বাবে।

ডাকঘৰ, স্কুলঘৰবিলাকত উল্লস জনতাই জুই লগালে। তাৰ বাবে বহুৱালে পাইকাৰী জৰিয়না। হাতত অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰলৈ পুলিচ-বাহিনী গাঁৱত সোমাল পাইকাৰি জৰিয়না আদায় কৰিবলৈ।

সঁচাই মিছাই নাম মাতি ছন্দ আট্টেশ কবি পাইকাৰী জৰিয়না
আদায় কবি পুলিচে নিজৰ ভঁৰাল টনকিয়াল কবিবলৈ ধৰিলে।

এজনী বুঢ়ীমানুহ ভাগি-চিগি প্ৰায় শৈশৱ হোৱাৰ নিচিনা ঘৰটোৰ
আগতে বহি যঁতৰত এটি সূতা পকাই আছিল; পুলিচৰ জুমটো
গৈ ডেওঁৰ ঘৰৰ আগত হাজিৰ হ'ল। পুলিচবোৰক দেখি মূৰৰ
ওৰণীখন অকণমান টান মাৰি লৈ ভিতৰৰপৰা কেইখনমান চটাই
টাৰি আনি বাহিৰতে পাৰি দিলে। পুলিচকেইটা ভাতে বহিল।

“আপোনালোকৰ বা সন্ধান কি আছিল!” নম্ৰভাৱত বুঢ়ী-
জনীয়ে দাবোগাক সুধিলে।

“তোমাৰ ওপৰত পাইকাৰী জৰিয়না পৰিছে। তাক আদায়
কৰি নিবৰ কাৰণে আমি আহিছোঁ।”

“কিহবনো পাইকাৰী জৰিয়না, কিমান বা ধৰিছে!”

“ইয়াত থকা ডাকঘৰটো জুই লগাই দিয়াৰ বাবে ভিনি হাজাৰ
টকা এই গাঁৱৰ মানুহে ভৰিব লাগিব। তাৰে ভাগ তোমাৰ ওপৰত
পৰিছে আট্টে কুৰি টকা।”

“আমিনো কি জগৰ লগাৰো! বাঁৰী ছখুনী মানুহ, থাকিবলৈ
ঠাই অকণ নাই, খাবলৈ তাত এমুঠি নাই; কোনোমতে অ'ব ত'ব
কটনা কাটি প্ৰাণটো বন্ধা কৰি আছে। আমাৰ টকা-চকা দিবলৈ
নাই, হজুৰে যি কৰে কৰক। যি জনী মানুহৰ খাবলৈ তাত নাই,
সেইজনী মানুহে আকোঁ আট্টে কুৰি টকা ক'বপৰা দিওঁ?”

বুঢ়ীজনীৰ চুচকুৱেদি পানী বৈ যায়। তাই কান্দিবলৈ ধৰে।

“তুমি এতিয়া কান্ধিলে নচলিব।” দাবোগাজনে বুঢ়ীক ধমক
দি কয়। “নহ'লে আমি এতিয়া ভিতৰ সোমাম। আমি বজাৰ
মানুহ। হকুম পাই আহিছোঁ। আমি নিজৰ ঘৰৰপৰা তোমাৰ আট্টে
কুৰি টকা ভৰিব নোৱাৰোঁ নহয়।”

“বজানো কি অগিৱান! আমাৰ নিচিনা ছখীয়া মানুহৰ ওপৰত
ইমানবোৰ টকা ভৰিবৰ হকুম দিব পায় নে?”

“হেবা কথা অলপ চম্ভালি ক’বা। বজাক অগিয়ান বুলি গালি পাবিছা কিয়?”

দাবোগাব ধমক খাই বুঢ়ীৰ অলপ ভয় লাগে।

“আমি বৈ থাকিব নোৱাৰোঁ, সোমোৱাৰহে কথা।”

“ও সোমোৱা।”

পুলিচটোৱে তাৰ গাত থকা সকলো বস্তু উলিয়াই বুঢ়ীক কয়—
—“তুমি মোৰ গাটো চোৱা। মই তোমাৰ ভিতৰ সোমাম।”

বুঢ়ীয়ে তাৰ উদ্ভবত কান্দিবলৈ ধৰে। বুঢ়ীৰ কান্দোনলৈ আওকাণ কৰি পুলিচটো সোমাই গৈ ভিতৰৰপৰা এটা বাকচ, দোজোৰ কাঁহি-বাটি, এটা সৰু ঘটি উলিয়াই আনে। বাকচটো বাহিৰত থুলি তাৰ ভিতৰত থকা বাখৰুৱা মগিধাৰ উলিয়াই আনে।

“হজুৰ মগিধাৰ নিনিব। বৰ ছখীয়া মাহুহ আমি। সম্পত্তি আৰু সন্মানহে। কাঁহি-বাটিজোৰকে লৈ যক আৰু” বুলি বুঢ়ী দাবোগাব ভৰিত দীঘল দি পৰে।

“হেই গুচ, তোৰ কথাই কথা নে কি” বুলি দাবোগাই ভৰিটো আচাৰ মাৰি পঠিয়াই। জোতা পাভৰ আগটো বুঢ়ীৰ কপালত টুকাগি তেজ পৰিবলৈ ধৰে। ওলাই অহা তেজবোৰ বিহাখনৰ আগটোৰে মচি মচি কান্দিবলৈ ধৰে।

“অই বুঢ়ী এই মালে আঢ়ৈকুৰি টকা হুকুলাই, আৰু কি আছে ক।” দাবোগাই ধমক দি বুঢ়ীক সোধে।

“অ’ দেউতা আৰু একো নাই। তাকে লৈ যক” বুলি কান্দি কান্দি, কাণত পিন্ধি থকা আধলি মুখৰ জাংকাই কেৰুজোৰ লুকুৱাবৰ যত্ন কৰে। হঠাৎ কেৰুজোৰ এটা পুলিচৰ চকুত পৰাত সি চিঞৰি কৈ উঠে—“হজুৰ কাণত কেৰুজোৰ পিন্ধি আছে।”

কথাষাৰ শুনি বুঢ়ীৰ বুকুখন ঢলঢপাই উঠে।

“এই জোৰ এবক ঐ দেউতা, বেটীক মৰিয়াই নামাৰিব আৰু। আহাৰ এটা দি থৈ যক” বুলি বুঢ়ীয়ে কাকূতি কৰিবলৈ ধৰিলে।

কোনো কথা নোকোৱাকৈয়ে দাবোগা নিজে আগবাঢ়ি গ'ল। জোৰ কৰি বুঢ়ীৰ কাণৰপৰা কেকজোৰ উলিয়াই আনিলে। বুঢ়ীৰ কান্দোন শুনি ওচৰৰে এটা ডেকা ল'ৰাকৈ হাতত এডাল টাঙোন লৈ খেদি আহিল। বুঢ়ীৰ সেই অৱস্থা দেখি সি সহ কৰিব নোৱাৰি হাতত লৈ থকা মাৰি ডালেৰেই দাবোগাৰ মূৰত মাৰ মাৰি দিলে। দাবোগাজন পৰি গ'ল। ডেকাজনে খঙত জলি-পকি কবলৈ ধৰিলে—“ইমান বেইমান! এজনী বাৰি বুঢ়ীৰো হাতৰ-কাণৰ অলঙ্কাৰ এপদ ইহঁতৰ প্ৰতাপত থাকিব নোৱাৰা হ'ল। চালা ইতক মাৰি থও” বুলি সি মাৰি ডালেৰে অন্য এটা পুলিচৰ মূৰত মাৰ মাৰি দিলে। সিও বাগৰি পৰিল। বাকী কেইটাই ডেকাজনক ডডালিকে হাতকেৰেয়া দি থানালৈ লৈ গ'ল।

সময়ত এই ঘটনাৰ বিচাৰ হ'ল। ডেকাজনক দহবছৰৰ বাবে সশ্রম কাৰাদণ্ড বিহা হ'ল।

॥ তেৰ ॥

মিকিৰ পৰ্বততে দাসে কেবামাহো কটালে। পিছনে উবনে এটা সাইলাখ মিকিৰ হৈ পৰিল। তেওঁৰ বিপদৰ বন্ধু সম্পদৰ সহায় হ'ল চাৰেটিং গাঁওবুঢ়াৰ ভোলনীয়া জীয়েক কাচেন।

আজৰি সময়ত তেওঁ কাচেনৰ লগত কথা পাতে, কাচেনৰ লগত ধেমালি কৰে। বাতিপুৱাই কাচেন শুই উঠি ওলাই যায় সিহঁতৰ খেতলৈ। লগত সহায় যায় দাস। কাচেনে বোৱা খন্তবিলাকত দাসে সাৰ দিয়ে। সকলো কথামানি কোবখন লৈ কাচেনে ডাঙ লাটি

চপাই দিয়ে। মিঃ দাসে কাচেনৰ হাতৰপৰা কোবখন কাটি লয়। দাসে কাচেনক কোব মাৰিবলৈ দিবলৈ বেয়া পায়। কাচেনবো সেই একে কথা। তাই তাইৰ মৰমৰ ককায়েকক কষ্ট দিবলৈ ভাল নাপায়। খেতৰপৰা কাচেনে কিবাকিবি বস্তু চিঙি আনে, ঘৰত গাঁওবুঢ়ানীয়ে সিজাই-পকাই দিয়ে।

আবেলি কাচেন আক দাস ওলাই গ'ল কুৰিবলৈ। ওখ চাপৰ পৰ্বতবোৰ অতিক্ৰম কৰি সিহঁত দুয়ো বহুত দূৰলৈ কুৰিবলৈ যায়। এটা ধুনীয়া হৰিণা পোৱালী একান্ত মনেৰে চৰি থাকে বাহনিত।

“ইমান ধুনীয়া হৰিণাটো!”

কাচেনে ধৰিবলৈ লব মাৰি যায়। পোৱালীটো লব মাৰি হাবিত সোমায়। হঠাৎ উজুটি মাৰি কাচেন লুটিয়াই পৰে। দাসে ভুলি লয়। কোচত গুৱাই লৈ তুখ পোৱা ঠাইকন পিতিকি দিয়ে। কাচেনে দেখুৱাই তাই যেন বৰ তুখ পাইছে।

হঠাৎ জাপমাৰি থিয় হৈ খিলখিলাই হাঁহি দিয়ে তাই। দাসে তাইৰ কথাবোৰ বুজিব পাৰি হাঁহে। কাচেন ওচৰ চাপি আহি দাসৰ গাতে আঁউজি বয়। দাসৰ হাতখনত ধৰি আঙুলি কেইটা লাহে লাহে ফুটাই দি সোধে কাচেনে—

“ককাইটি কোৱাচোন বাক তোমাৰ ঘৰ ক'ত?”

“মোৰ ঘৰৰ কথা জানি উই কি কৰিবি পাগলী?” তাইৰ গাল দুখন মোহাৰি দাসে কয়।

“কি কৰিম আক এনেয়ে।”

“অ বুজিছোঁ। তহঁতে মোক খেদি দিবৰ বুদ্ধি সাজিছ নহয়।”

দাসে কোৱা কথাষাৰত কাচেনৰ অন্তৰত আঘাত লাগে। তাই দাসৰ ওচৰৰপৰা আঁতৰি গৈ আন এঠাইত আমন জিমন কৈ বহি বয়। তাইক বেজাৰ দি যেন দাসেও অন্তৰত বেজাৰ পালে। মনে মনে গৈ দাসে তাইৰ শিহকালে বহি তাইৰ গাটো তেওঁৰ গাত হাওলাই ধৰি সুবিলে—

“তুমি বাক ভৈয়্যামলৈ কেতিয়াবা গৈছা নে?”

“ভৈয়্যাম ইয়াবপবা বহুত দূৰ। মই কাহানিও যোৱা নাই।”
তাই শৰীৰৰ ভেজাটো দাসৰ গাড পেছাই দি কয়।

“ভেনেহ’লে মই কেনেকৈ ক’ও মোৰ ঘৰ ক’ত? মই যেতিয়া
কলোৱেই, তুমি জানো চিনি পাবা?”

“নাপাওঁ।”

“সোঁটো বনকুৰা চোৱা।” “ব’বা দেই।” কোৱাৰ লগে লগে
পিন্ডলটো উলিয়াই গুলি এটা খাজি লৈ এৰি দিলে দাসে। গুলিখাই
কুৰুবাটো বাগৰি পৰিল। পিন্ডলটোৰ শব্দ শুনি কাণ ছখন ঠিলা
মাৰি ধৰি “আই ও” বুলি চিঞৰি দিলে কাচেনে। দাসে তাইক
গৰা মাৰি ধৰিলে। এনেয়ে চিঞৰ মৰা দেখি লাজ পাই দাসৰ মুখলৈ
ধূৰি চাই হাঁহিলে।

“সোঁটো আনো ব’বা।” দাস গৈ কুৰুবাটো লৈ আহিল।

“এইটো কি বস্তু? ইমান অকণমান!” পিন্ডলটো পিভিকি
পিভিকি কাচেনে ক’লে।

“এইটো পিন্ডল। তুমি মাৰিবলৈ লিকিবা নে?”

“ও।” কাচেনে ক’লে।

আকৌ গুলি এটা খাজি পিন্ডলটো তাইৰ হাতৰ মুঠিৰ দি দাসে
ধৰি থাকিল। সক চবাই এটা ওচৰতে পৰা দেখি দাসে তাইৰ
হাতৰ মুঠিৰে সৈতে নিচান পোন কৰি মাৰিবৰ কাৰণে দেখুৱাই
দিলে। সেই মতেই তাই ঘোৰা টিপিলে। চবাইটো লুটি খাই পৰিল।
ইমান ভাল লাগিল তাইৰ মনটো! হাঁহি হাঁহি চবাইটো বুটলি আনি
তাই দাসৰ মূৰৰ ওপৰত তুলি দিলে।

“ছিঃ!” দাসে এচাৰ মাৰি দি ক’লে।

“তুমি বাক এইটো ক’ত পাল্লা ককাইটি?”

“মই পুলিচত কাম কৰিছিলোঁ নহয়।” দাসে ক’লে।

“পুলিচ!” তাইৰ অকণমানি কলিজাখন যেন কঁপি উঠিল।

“এতিয়া নহয়। এসময়ত আছিলো।” দাসে ক’লে।

কাচেনে যেন অলপ সকাহ পালে। তাই ক’লে—“পুলিচবোৰ
বৰ নিষ্ঠুৰ নহয় নে ককাইটি?”

“সঁচাকৈয়ে হয়।”

“তুমিও আছিলি নে তেনেকুৱা?”

“এদিন আছিলো; কিন্তু আজিকালি নহয়।”

“তুমি তেনে আজিকালি ভাল হ’লা?”

“ও। ভাল হলো।”

“আকৌ পুলিচ হ’লে তুমি বাক আকৌ নিষ্ঠুৰ হ’বা নে কি?”

“নহওঁ। কেতিয়াও নহওঁ।”

“আ-হা মোৰ ককাইটিনে কোন!” তাই যেন খুব আনন্দ পালে।

“এটা পুলিচৰ চাহাবক মই গুলি কৰি মাৰিলো।”

“গুলি কৰি মাৰিলা! কিয়?” খুব আচৰিত হৈ কাচেনে
শুধিলে।

“সি আমাৰ দেশৰ মানুহ কেইবাটাকো গুলি কৰিছিল।
সেইবাবে।”

“বেছ কৰিলা।”

“মোক ধৰি নিবৰ কাৰণে চাৰিওফালে মানুহ পঠাইছে। সেই
কাৰণে মই ভোমালোকৰ ইয়ালৈ আহি ভোমালোকৰ মানুহৰ দৰে
কাল কটাইছোঁহি।”

“তুমি ইয়াত থাকি বৰ বেয়া পাইছা নহয় নে বাক ককাইটি?”

“কেতিয়াও নাই পোৱা।”

“তুমি তেনে কেলেই বেজাৰ মনেৰে থাকা? ভোমালোকৰ
ভৈয়ামৰ মানুহবোৰ দেখিবলৈ বৰ ধুনিয়া নহয় নে?”

“ভোমাতকৈ নহয় কাচেন।”

কাচেনৰ অন্তৰখন গৌৰৱত ফুলি উঠিল।

“তুমি বাক ভৈয়ামলৈ যাবলৈ ইচ্ছা কৰা নে কাচেন?”

“ও। তুমি নিবা নে?”

“কালিলৈ যাম বাক। ওলাবা নেই। বেলব স্টেচনলৈ ইয়াব-
পবা ন’মাইল মান হ’ব। তুমি খোজ ফাটিব পাৰিবা নে?”

“নিশ্চয় পাৰিম।”

গুলিয়াই মৰা কুকুৰাটো আৰু সৰু চৰাইটো লৈ ছয়ো আহি ঘৰ
পালেহি। কাচেনে চৰাই ছটা মাকৰ আগত পেলাই দি ক’লে—

“চা চোন, এইটো ডাঙৰ আৰু এইটো সৰু চৰাই। ডাঙৰটো
মোৰ ককাইটিয়ে আৰু সৰুটো মই মাৰিছো।”

“ভাল হৈছে। কিহেৰে মাৰিলি?”

“গুলিয়াই।”

তাৰ অৰ্থ কাচেনৰ মাকে একো বুজি নাপালে।

বাপেক ম’হৰপৰা ঘূৰি আহিল। পিছদিনা ককায়েকৰ লগত
ভৈয়ামলৈ যাবলৈ কাচেনে অনুমতি ল’লে।

বাতি পুৱাল। কাচেন আৰু দাসে কিবাকিবি ছটামান খাই
বেলব স্টেচনৰ ফালে যাবলৈ সাজু হ’ল। মোনা এটাত পিন্ধলটো
আৰু আন আন আৱশ্যকীয় বস্তুকেইটা শুবাই লৈ কাচেন আৰু দাস
স্টেচন পালেহি। ঠিক সময়তে বেল আহিল। টিকেট ছটা কিনি
ছয়ো বেলত উঠিল। বেলত প্ৰায় ত্ৰিশ মাইল অভিক্ৰম কৰাৰ
পিছত ছয়ো বেলবপৰা নামিল। গাঁৱলীয়া স্টেচন। বেলখন বোৱাৰ
লগে লগে মানুহ হুহুহ পাৰলৈ নাইকিয়া হ’ল। তেওঁলোক এটা সৰু
বাটেদি যাবলৈ ধৰিলে। এজাক গৰখীয়া ল’ৰাই এটা সৰু নামঘৰ
সাজি নাম গাইছে। কাচেনে ইফাল সিফাল কৰি কিবাবোৰ চাই
গৈছে। মিঃ দাসে ল’ৰা কেইটাৰ কাষ চাপি গৈ সুধিলে এটা
মিকিবৰ দৰেই, গাঁওখনৰ কি নাম?

মিকিব মিকিৰনি হাল দেবি সিহঁতৰ নাম বন্ধ হ’ল। তেওঁলোকৰ
ফালে ঘৰ কোড়হলেবে চাই থকা ল’ৰা জাকৰ এটাই ক’লে—
“চলাগুৰি।”

ডেওলোক ছয়ো আকৌ ঘাবলৈ ধৰিলে। এখন সৰু হাবিৰ মাজৰ এটা লুঙলুঙীয়া বাটেদি ডেওলোক আগবাঢ়িল। বহুত দূৰলৈকে মানুহ ছুহুহ নাই। এনেতে কোনোবা তিবোভাৰ মাত শুনা যেন লাগিল দাসৰ। কাণ ধিয় কৰি খুব মনে মনে বেগদি ঘাবলৈ ধৰিলে। অলপ দূৰ গৈ দেখে কেইটামান মৈমনসিঙিয়াই ছুজনী অসমীয়া গাভৰু মাইকী মানুহৰ হাতত ধৰি টনা-আজোৰা কৰিছে। দাস কাষ চাপি গ'ল, চকুৰ পচাবতে পিন্ধলটোত গুলি খাজি ল'লে।

“এই এৰি দে” বুলি দাসে প্ৰথমতে সিহঁতক ধমক দিলে।

দাসৰ কথাৰ লৈ কৰ্ণপাত নকৰি পোনেই আহি এটাই দাসক চৰ মাৰি দিলে। দাসৰ খঙে মূৰৰ চুলিৰ আগ পালেগৈ। গুৰুম গুৰুম কৈ ছুজাই এৰি দিলে। মৈমনসিঙিয়াটো বাগৰি পৰিল। বাকী দুটা মৈমনসিঙিয়াই দাসৰ ফালে চোঁচা ল'লে। দাসে সিহঁতৰ ভৰিলৈ লক্ষ্য কৰি গুলি এৰিলে। গুলি খাই ছয়োটা বাগৰি পৰিল। মাইকী মানুহ ছুজনী ভয়ত কঁপিবলৈ ধৰিলে।

“আপোনালোকৰ ঘৰ ক'ত?” দাসে সুধিলে।

“আমাৰ ঘৰলৈ ইয়াৰপৰা চাৰি মাইলমান হ'ব।”

“আপোনালোকক ইহঁতে কেনেকে লগ পালে?”

“আমি স্টেচনৰপৰা এই মাত্ৰ আহিছিলো। সিহঁত তিনিটা এইফালৰপৰা ওলাই আমাক অড্যাচাৰ কবাবৰ যত্ন কৰিছে।”

“বলক ইয়াৰপৰা বেগেতে আঁতৰ হওঁ। নহ'লে মোৰো বিপদ হ'ব। কোনো সোধ-পোছ নকৰাকৈ আপোনালোক আমাৰ আগে আগে গৈ থক, আমি আপোনালোকৰ পিচে পিচে কোনো বিপদে ছুৰ নোৱাৰাকে গৈ থাকিম।”

“বিপদ কেনিও নেবাই কাচেন। আহাঁ ডেওলোকক নিজৰ ঘৰত থৈ আহি আমাৰ ঠাইলৈ যামগৈ।”

কাচেনৰ হিয়াখনি নানা আশঙ্কাত কঁপি উঠিল। ডাইৰ অন্তৰত নানাভাৱে খেলি যেদি লগালে।

“তুমি ভয় কবিছা কাচেন?”

“ওহেঁ।”

“মই আহেঁ। মোৰ জীৱন খকাত্ত জোঁনাৰ একে অৱস্থাল নহয়।”

মাইকী মাহুহ হুগবাকী ডেওঁলোকৰ নিজৰ ঘৰত উপস্থিত হৈ মিঃ দাসহঁতকো ডেওঁলোকৰ ঘৰত বাতিটো থাকিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। বাতি ফুৰি-ফুৰা সুবিধাজনক নহয় ভাবি দাস আক কাচেন ছয়ো খাই বৈ উঠি উৰালৰ মুখত পৰি থাকিল। বাতিপুৱা আকো ডেওঁলোকে আন এটা বাটেদি স্টেচনলৈ আহি পুনৰ মিকিব পাহাবলৈ বুলি যাত্ৰা কৰিলে।

॥ চৌধ ॥

অকণাহঁত মোমায়েকৰ ঘৰত চাৰি-পাঁচ দিন মান কটোৱাৰ পিছত এদিন হুপৰীয়া খাই-বই উঠি অকণাই ককায়েকক ক'লে—

“ককাইদেউ তুমি আক আমাক ইয়াতে এবি বৈ দাবাটোৱে। আমাক জানো ডেজপুৰ নগৰখন সেদেখুৱাৰা?”

“ডেজপুৰত থাকিবি বেতিয়া সদায়েই চাই থাকিবি আক এতিয়াইনো লবাধপবাটক কি চাব লাগিছে?”

অনিমা ওচৰতে বিয় দি আছিল। কথাৰাৰ শুনি তপক্কেৰে হাত লগালে—“নালাগেহে অকণা। ডেখেতে ইমান গপ কৰিছে! আমি নিজে নিজে চাব পাৰিম।”

“কিয় নোৱাৰিম? নিশ্চয় পাৰিম।” অকণাই ক'লে।

“সিমানটো সাহ আমাক বাক দেখুৱাব নালাগে। আজি কোন কোন হাৰ ডেখে ওলাবিহঁক। মই বাক টেৱী এখন আনি অগ্নিগড়, উৰাৰ তাঁতলাল আদি সকলো দেখুৱাই আনিম।”

“ভূমি ভেঙ্গে সোনকালে আহাগে বোৱা। দেবি হ’লে আমি নাশাওঁ দেও বেগেতে গুচি আহিবলৈ। নেদেখা বস্তু এটা চাবলৈ যাম যেতিয়া ভাল কৈ চাই আহিম আক।”

“ভহঁত ভেনেহলে ওলা। মই বেগেতে মটৰ এখন লৈ আহোঁ” বুলি অকণাৰ ককায়েক ওলাই গ’ল। অকণা আৰু অনিমা ছয়ো নগৰ চাবলৈ ওলাল। লগতে অকণাৰ মোমায়েকৰ জীয়েক ডকও সাজি পাৰি ওলাই থাকিল। অলপ পিছতেই এখন মটৰলৈ অকণাৰ ককায়েক ঘূৰি আহিল। আনন্দৰ হাঁহি এটি মাৰি তিনিও আহি মটৰত উঠিল।

“আগতে এতিয়া ক’লৈ যাবহঁত?” অকণাৰ ককায়েকে শূৰিলে।

“আগধৰি উষাৰ তাঁতখাল, তাৰ পিছত অগ্নিগড়, তাৰ পিছত পগলা ফাটেক চাই ঘূৰি আহিম।” অকণাই ক’লে।

“কেলেই পাৰ্কখন নাচাৰ?”

“চিনি পালেহে চাওঁ বুলি কম।” অনিমাই ক’লে।

“ময়ে বাক মোৰ ইচ্ছামতে দেখুৱাই আনিম। ভহঁতে একো পেক্ নেপেকাৰি বুজিছ?”

মটৰ ভটিয়াই গ’ল। নগৰ পাৰ হৈ কিছুদূৰ গৈয়েই মটৰ বন্ধাবৰ কাৰণে অকণাৰ ককায়েকে হুকুম দিলে। মটৰ ব’ল। আটাইখিনি মটৰবৰণা নামি উষাৰ তাঁতখাল চাবলৈ আগবাঢ়ি গ’ল। যাবলৈ বাট নাই। চাৰিওফালে সৰু সৰু জুতুলি জুতুলি গছবোৰ। সকলোবোৰ অভিক্ৰম কৰি গৈছে। উষাৰ তাঁতখাল চোৱাৰ হেপাহে সকলো হুখ-কষ্ট আঁতৰাই নিছে।

“ইমান এটা পুৰণি বস্তু ইয়াত পৰি আছে, তাক চাবলৈ কিমান মাজুহ অহা বোৱা কৰে, অসমৰ ইমান ছৰ্ঘলা বে তাক চাবলৈ যাবলৈ বাট এটা নাই!” অনিমাই বৰ হুখ প্ৰকাশ কৰে।

“এয়া চা এইখন উষা বহা তাঁতৰ পাত।” এচটা বৰ ডাঙৰ মিল দেখুৱাই অকণাৰ ককায়েকে কয়।

“ইমান ওখ যাহুহ আছিল নে? সেইবোৰ যাহুহ চাঙ্গে বৰ ডাঙৰ ডাঙৰ আছিল সেই!” অকণাই ভাৱ প্ৰকাশ কৰে।

“এইবোৰ তাঁতখালৰ খুটা। এইবোৰ জিগিবিৰীত বহা আনন।” হুল্লব হুল্লব শিলত কাটি খোৱা ফুলবোৰ দেখুৱাই অকণাৰ ককায়েকে কয়।

“সেই কালত কাৰিকৰবিলাক চাঙ্গে কিমান বে পাৰ্গত আছিল! আজি সেই সকলোবোৰ লুপ্ত হৈছে। হাৱ হুৰ্গীয়া অসম! ইমানবোৰ অলুঅলু পটপট চিন পৰি থাকোতেও বঙালীয়ে কৰমৈ বিচাবে অসমৰ সন্ত্যতা, অসমৰ ভাৱ ভাব। বঙালীতকৈ শিহৰ বুলি।” অনিমাই দুখ প্ৰকাশ কৰে।

বন্ধুবোৰ আটাই কেইজনীয়ে শিভিকি চায়। অকণাৰ ককায়েকে আশে-পাশে পৰি থকা আন আন ফুলকাটি খোৱা শিলবোৰ দেখুৱাই। চাইমেলি ডেওঁলোক খুৰি আছিল। মটৰ আকৌ পূৰ মুৱা হৈ চলি গ’ল, গণেশঘাটৰপৰা অলপ আহিয়েই পোৱা পাৰ্কখনৰ কাষলৈ। পাৰ্কখনৰ কাষৰ আজিবাটটোত মটৰ বাখি ডেওঁলোক নামি গ’ল।

সাবী সাবী কৈ পাবি খোৱা শিলবিলাকত কাটি খোৱা নানা ধৰণৰ ফুলবোৰ চাই চাই ডেওঁলোক আগবাঢ়ি গ’ল। এটা পকা ভেঁটি, তাৰ ওপৰত আওঁজাই খোৱাৰ দৰে আছে এটা ডাঙৰ শিলৰ খুটা। তাত কাটি খোৱা আছে নানা দেৱ দেৱীৰ অসংখ্য মূৰ্তি। শিভিকি শিভিকি শিলৰ মূৰ্তিবোৰ আটাইবোৰে চায়।

“এইবোৰনো কিহেৰে কাটিছে বাক ককাইদেউ?”

“মই কটা দেখা হ’লে শিকিয়েই পেলালোহেঁতেন। আজিকালিৰ নতুন নতুন ধৰণৰ ফুলকাটি এইবোৰ চেবাই গলোহেঁতেন।”

“এওঁ যে আক কথাবোৰ কয়!” অকণাই ককায়েকক বংকৰি কয়।

“হেব মোকনো বাক ডহঁতে কি পুথিহ ? ডহঁতে ময়ে ডেও একেবুগব মাহুহ হে।”

“সেইবুলি আক ভুমি ভেনেকৈ ক’ব লাগে নে ?”

“এইবাববপবা নকও বাক দে। এয়া পিছে চোৱা হ’ল নে ? হ’ল যদি অগ্নিগড়লৈ যাওঁ ব’ল। তাত বহুতো চাবলগীয়া বস্তু আছে। সেইবোৰ কিহেবে কাটিছে মই বাক বুজাই দি যাম।”

মটৰ আকৌ পূবমুৱা হৈ চলি গ’ল। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ কাষে কাষে মটৰখন কিছুদূৰ আগবাঢ়ি গ’ল। মটৰবপবাই মহাবাহু ব্ৰহ্মপুত্ৰক দেখা গ’ল। প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যবোৰ বৰ সুন্দৰ কৈ জিলিকি উঠিল। বগা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুত উৰি ফুৰা চবাইবোৰৰ টি’টি’ টা’টি’। মাতবোৰ শুনিবলৈও ভাল লাগে।

“অসম প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যৰ এটা খনি।” অবৰ্ণনীয় দৃশ্যবোৰ চাই থাকোতেই ভাবুকি অনিমাৰ মুখবপবা ওলাল।

“সঁচাকৈয়ে।” অকণাই সলাগিলে।

অগ্নিগড়ৰ কাষত মটৰ ব’ল। সক অথচ দীঘল হৈ ওপৰলৈ উঠি ধোৱা বাটটোৱেদি অলপমান গৈয়ে ডেওঁলোকে দেখা পালে এখন ‘ফলি’। চৰকাৰৰ ধৰবপবা সান্ধান বাপী দি তাত সেইখন আঁৰি থৈছে। অকণা অনিমা ছয়ো খন্তেক বৈ ফলিখন পঢ়ি চায় আকৌ এখোজ দোখোজ কৈ ওপৰলৈ উঠি গ’ল।

“এয়ে আছিল হেনো বাণবজাৰ ৰাজধানী।” অকণাৰ কঁকায়েকে অকণাহঁতকে লক্ষ্য কৰি ক’লে। অকণাহঁতে শুনিলে যদিও একো জবাব দিবৰ ইচ্ছা নকৰিলে।

ইচটাৰ ওপৰত সিচটা পেলাই ধোৱা নানা ধৰণৰ ফুলকটা শিলবোৰ। খাপ-খাপ কৈ ওপৰলৈ উঠিবৰ কাৰণে জখলাৰ নিচিনা হৈ থকা শিলৰ বিভিন্ন ধৰণৰ ফুলবোৰ ইকাল-সিকাল কৰি চাই চাই ডেওঁলোক ওপৰলৈ উঠি গ’ল।

এচটা ক’লা শিলত কাটি ধোৱা এটি ফুল। আদিম যুগবপবাই

সেই ফুলটো চিব নতুন হৈ ডাঙ পৰি আছে। আটাইবিহি সেই ফুলটোৰ ফালে আগবাঢ়ি গ'ল। পবিত্ৰ ডাবড ডেওলোকৰ লিখ লৈ থাই গ'ল। অতি নম্ৰভাবে ফুলপাত স্পৰ্শ কৰিলে। “ইমান খুনীয়া!” ডেওলোকে খলাসিলে।

ওচৰত থকা সিংহ মূৰ্তিটো। মূৰটো ডানি মাটিত পৰিছে। গাডোখৰ ডেতিয়াও থিয় হৈ আছে, যেন এটা জীৱন্ত সিংহ। পৰি থকা সিংহৰ মূৰটো আনি থিয় হৈ থকা গাটোত লগাই দিলে অকণাই। সাইলাখ এটা সিংহ।

“মূৰটো এনেকৈয়ে বাৰিষ পৰা হ'লে?” অকণাই কয়। কিন্তু নোৱাৰে অলপ সৰ্মৰ সেইদৰে থৰি থাকি আকৌ মূৰটো আগৰ জেগাত নমাই থয়। ইমান পুৰণি বস্তুবোৰৰ আঁঠে আখানি দেখি ডেওলোকৰ অন্তৰত দুখ লাগে। ইকাল-লিকাল কৰি চাই ফুৰোতে ডেওলোকৰ চকুত পৰিল হিবণ্যকলিপু আৰু নবসিংহৰ মূৰ্তিটো। নবসিংহই হিবণ্যকলিপুৰ লগত কৰা যুদ্ধৰ কথা ডেওলোকৰ মনত পৰিল। ইমান খুনবটকৈ কাটি খোৱা আছে মূৰ্তিটো। আজি হাজাৰ হাজাৰ বছৰ ধৰি সেইবোৰ ডাঙে আছে। আৰু যে কিমান দিন থাকিব। ডেওলোকৰ চকুৰপৰা তন্ত্ৰিৰ চকুলো ওলাই আহে। আটাইকেইজনে নবসিংহৰ প্ৰতি নম্ৰতাৰ জনায়।

কিবা কিবি বস্তুৰ ভগাছিগা অংশবোৰ ডোখৰ ডোখৰ হৈ পৰি থাকে। ডেওলোকে পিটিকি পিটিকি চায়। বিবেচনাকৈ একো অনুমান কৰিব নোৱাৰে। সেইবোৰ যেন বথৰ চৰ্কা, বৰটোপ, হিলৈ আদিৰ ভগাবশেষ। টেকীৰ খুৰলিৰ নিচিনা কিবা এটা বস্তু ডেওলোকৰ চকুত পৰে। আগবাঢ়ি গৈ তাক ভালকৈ লক্ষ্য কৰে। টেকীৰেই কিবা অংশ নে নাই জান কিহৰাৰ অংশ ডেওলোকে একো ধৰিব নোৱাৰে। সকলোবোৰ বস্তু চাই চাই অন্তৰত অলি থকা স্বাধীনতাৰ চাকিটোৰ পোহৰ অলপ বেছিকৈ জ্বলিকি উঠে। লাহে লাহে ডেওলোক আকৌ নানি আহে। বন্ধুসুত্ৰৰ সৌন্দৰ্য আকৌ

ভেওঁলোকৰ চকুত পৰে। অগ্নিগড়ৰপৰা পূবফালে থকা সৰু পাহাৰটো দেখুৱাই অকণাৰ ককায়েক কয়—“কোনোবা এজন বীৰক হেনো সেই পাহাৰটোৰ ওপৰত বসি দিছিল। ভেওঁৰ শৰীৰৰ ডেজ পৰাৰ বাবেই সেই পাহাৰটোৰ মাটিবোৰ ডেজৰ দৰে বঙা।”

“ভগৱানৰ ইমান মহিমা!” অকণাই ক’লে।

“হেবা অকণা বাণবজা নিজে ইয়াত থাকি জীয়েক উষাক বাক ইমান আঁতৰত বাখিছিল কিয়?” অনিমাই সুধিলে।

“উষাদেৱী বৰ সুন্দৰী কন্যা আছিল। কোনোবাই হৰি নিয়াৰ ভয়ত আঁতৰত এটি প্ৰকাণ্ড গড় মাৰি, তাৰ ভিতৰত ভেওঁক বাখিছিল আৰু সেই গড়ৰ ভিতৰতেই উষাদেৱীৰ সকলো সুখ-সন্তোষ দিহা কৰি দিয়াইছিল। লগত আন আন সখীয়েকৰ বাহিৰেও এগৰাকী প্ৰধান সখী আছিল চিত্ৰলেখা। বাকীবোৰ জানাই আৰু।”

“ও পঢ়িছো।” অনিমাই ক’লে।

লাহে লাহে মটৰ পগলা কাটেকৰ ফালে চলি গ’ল। দুবৰপৰাই মানুহৰ চিঞৰ-বাখৰ শুনি অকণাইত্তৰ মনত অলপ ভয়ৰ সঁকাৰ হয়। গেটৰ মুখত মটৰ বাখি ভেওঁলোক পগলা কাটেকৰ ভিতৰ সোমাল। অসংখ্য পগলা। সিহঁতৰ কিছুমানে চিঞৰি চিঞৰি কান্দিছে, কিছুমানে কোনো ব্যক্তিগত মানুহৰ নাম ধৰি গালি পাৰিছে, কিছুমানে ইফাল-সিফাল কৰি নানা কথাৰ মহলা মাৰিছে। এটা পগলা তাৰ কোঠাটোৰপৰা ওলাই আহি বাহিৰত থকা বেলিঙৰ ওচৰ পালেহি। বেৰত আঁৰি খোৱা ঘড়ীটোৰ লগত কিবাকিবি কিছুমান কথা বকিলে। ইমান শব্দত-আৱত পগলাটো দেখি ভয়ত আটাইকেইজনীয়ে অকণাৰ ককায়েকৰ গাৰ আঁৰত লুকাবৰ যত্ন কৰে। ভেওঁলোকৰ লগত যোৱা ডাক্তৰজনে গুৰু কৰিবলৈ হাক দিলে।

মাটিত বহিলে চিঞৰি চিঞৰি কান্দি থকা পগলা এটাৰ ওচৰ

পাই অকণাৰ ককায়েকে নুখিলে—“এই কেলেই কান্দিছ?” সি কোনো উত্তৰ নিদি বেছিকৈ চিঞৰি চিঞৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ আকৌ নুখিলে—“এই নকৰ কেলেই কিয় কান্দিছ?” হঠাতে হো হো কৰি হাঁহি একালে লব মাৰিলে।

“আঐ দেহি পগলা যি পগলা!” অকণাই ছুখ ঐকান কৰিলে।

“ইহঁতৰ কাণ্ড কিমান দেখিব, কিমান শুনিব!” লগত যোৱা ডাক্তৰজনে ক’লে।

“ইহঁতৰ লগত মিলা-মিছা কৰিবলৈ আপোনালোকৰ ভয় নালগে নে?” অকণাই নুখিলে।

“আমাৰ ভয় নালগে। সিহঁতে আমালৈ খুব ভয় কৰে। যিহকে কৰিবলৈ কওঁ তাকে কৰে নহয়।”

এটা দোৰ্ঘোৰ পগলাক ওচৰলৈ দাতি আনি ডাক্তৰজনে ক’লে—
“এই ডই এইখিনিতে বহি থাক। মই বুলি আহি নোপোৱালৈকে ইয়াৰপৰা সঁঠিবি।”

অকণাহঁতৰ কালে চাই ডাক্তৰজনে ক’লে—“চাব এতিয়া আমি নহালৈকে সি ইয়াতে বহি থাকিব।” পগলাটো তাত বহি থাকিল। তেওঁলোক ডাবপৰা আঁতৰি গ’ল।

গোটেই পগলাকাটেকখন বুলি-পকি প্ৰায় একটাৰ পিছত বুলি আহি পগলাটো আগৰ ঠাইতে আমন-জিমনকৈ বহি থকা দেখি অনিমাৰ্হতে হাঁহিলে। পগলাৰ কাণুবোৰ দেখি সিহঁতৰ ছুখ লাগিল। ডাক্তৰ ওচৰ চাপিগৈ ক’লে—“অই! ইয়াৰপৰা তোক আগৰ ঠাইলৈ যা গৈ।”

পগলাটো যিহ হৈ তেওঁবিলাকৰ কালে এবাৰ চালে। ডাব পিছত কিবা এটা ভাবি ভাবি অতি গহীনভাৱে ডাবপৰা আঁতৰ হ’ল।

পগলা ফাটেকৰপৰা সকলোবোৰ লাহে লাহে ওলাই আহি মটবত উঠিল। ডাক্তৰজনে তেওঁলোকক আহি আগবঢ়াই ধনেহি। লাহে লাহে মটৰ চলি গ’ল।

॥ পোন্ধৰ ॥

মিঃ দাসে কাচেনক লগত লৈ মিকিৰ পৰ্বত পালেগৈ। সেইদিনা বাতিটো বৰ ভাবনা-চিন্তাৰ মাজেদি পাৰ কৰাই দিলে। বাতি পুৱাই পুৱাই আহোঁতেই দাসে কাচেনক ‘কাচেন’ ‘কাচেন’ বুলি খুব মিহি মাতেৰে মাতিলে। দাসৰ মাতত সাৰ পাই খুব লৰালৰিকৈ কাচেনে শোৱা পাটি এৰি একে জাপেই দাসৰ ওচৰ পাই জুৰিলে—

“ইমান বাতিপুৱাই কি হ’ল ককাইটি? কিবা বিপদ হৈছিল নে কি?”

“ভূমি মোৰ লগত থাকিলে বিপদ কেনেকৈ হ’ব পাৰে কাচেন?”

“কিয় জগালা ভেনেহ’লে?”

“বাতিপুৱাৰ চিকুণ টোপনিকণৰ পৰা তোমাক আঁতৰাই অনাৰ বাবে বেয়া পাইছা নে কি কাচেন?”

“ভূমি যদি কাচেনক কাটি ছ-টুকুৰা কৰি উটাই দিয়া তথাপি কাচেনে ডাইৰ ককায়েকক বেয়া নাপায়।”

“ছেই পাগলীজনী!”

“বাক কাচেন আমি জুৰিটিৰ কাষত অলপ কুৰি আহোঁগৈ ব’লা। যাযা?”

কাচেনে কোনো আপত্তি নকৰাকৈ দাসৰ হাতত ধৰে। খুউব লাহে লাহে হুয়ো জুৰিটিৰ কাষলৈ আগবাঢ়িল। পুৱাৰ সলল বতাহত ফুলবিলাক হালি-জালি আছিল। তাৰে কিছুমান কাচেনে চিঙি ল’লে। বঙ-বিবঙৰ চবাইবিলাকৰ নানা ধৰণৰ সুমধুৰ মাতত হুয়োটিৰে গ্ৰাণ আগুত হৈ উঠিল। নিজৰ কাষলৈ হুয়ো লাহে লাহে নামি গ’ল। নিজৰাৰ শীতল কলত হাত-মুখৰোৰ ধুই পাবৰ মিল এটাত হুয়ো বহিল।

“তৈয়্যামৰ মাহুৰবোৰে খুব গীত গাব জানে। ইমান মাহুৰ গীতবোৰ! তুমি গাব জানা নে? এটা গোঁটাচোন ককাইটি।”

আজলী মিকিবনী ছোৱালীটিৰ অজ্ঞা কথাত বিঃ দাসে কাকি দিবলৈ বেয়া পালে।

“জানো” দাসে ক’লে, “কিন্তু পৰ্বতৰ স্বাধীন মনৰ স্বাধীন ভাৱৰ মিকিবৰ নিচিনা কোনোমতেই গুৱলা নহয়। তোমালোকৰ গীতবোৰ যেন চবাইৰ এটি বাগিনী।”

“ইহ্, অসভ্য জাতিৰ লগত সুসভ্য জাতিৰ বিজয় দিয়াতো, চাকিৰ পোহৰৰ লগত জোৰৰ পোহৰ ফুলা কৰা হয়। গোঁটাচোন ককাইটি গীত এটি।”

দাসে জুৰি দিয়ে বিচ্ছেদৰ এটি ককণ বাগিনী, জুৰিটিৰ ফুল ফুলে লগত খুব ধীৰে ধীৰে মাতটো মিলাই দি। মল্লয়া বতাহে তাৰ প্ৰতিধ্বনি কঢ়িয়াই লৈ যায় বহুত দূৰলৈ। চিঙি লৈ যোৱা ফুলবোৰ এটি এটি কৈ গীতৰ চেৱে চেৱে কাচেনে পানীত উঠাই দিয়ে। চৌৰ লগত তল-বল কৰি ফুলবোৰ আঁতৰি যায়।

“ঠিক সেইদৰেই কাচেন” গীতৰ শেষত উঠি যোৱা ফুলটি দেখুৱাই দাসে কাচেনক কয়।

“কি হ’ল, ককাইটি এই দৰে কি হ’ল?”

“এইদৰেই সময় সাগৰৰ চৌৰ সোঁতত পৰি য়ই তোমাবপৰা লাহে লাহে আঁতৰ হৈ যাব কাচেন।”

“তুমি কি কৈছা য়ই যে বুজা নাই। নাজানা জানো মিকিববোৰ তেনেই কৰা। সিহঁতৰ হিয়াবোৰ কোমল ঠিক এটি ফুলৰ পাহিৰ দৰেই। ফুলবোৰ যি দৰে অলপ ছুৰ পালেই তানি-চিনি চুবম্বাৰ হয়, ঠিক সেইদৰেই সিহঁতৰ অকণি অকণি হিয়াবোৰো তানি-চিনি চুবম্বাৰ হয়। মোক ভালকৈ বুজাই দিয়া ককাইটি।”

“তুমি কালি তৈয়্যাম দেখিলা কাচেন?”

“ও দেখিলোঁ। তোমালোকৰ তৈয়্যাম খুব সুন্দৰ, সুকলি, চাকি :

কিন্তু আমাৰ পৰ্বত হাবি-বনেৰে ভৰপূৰ। ভৈয়ামৰপৰা গুটি আহিবলৈ ডোমাৰ খুব বেয়া লাগিছিল নহয় নে ?”

“বেয়া ? কাচেনৰ লগত আহিবলৈ আকৌ বেয়া লাগিব কিয় ? তুমি কৈছা ভৈয়ামখন বৰ সুন্দৰ। কাচেন, সুন্দৰৰ মাজতে লুকাই থাকে বিহ। সেই বিহে ভৈয়ামৰ মানুহক খুলি খুলি খাইছে। সেই কাৰণেই ভৈয়ামৰ মানুহবিলাকৰ মাজত সোমাই থাকে হাই-কাজিয়া, সৰু-ডাঙৰ, ধনী-দুখীয়া, উচ্চ-নীচ ভাব ; কিন্তু ডোমালোক সবল, ডোমালোকৰ অন্তৰ বিশ্বপ্ৰেমেৰে ভৰপূৰ। ভৈয়ামৰ নীচ মানুহৰ লগত ডোমালোকৰ পবিত্ৰ অন্তৰৰ মানুহবোৰক বিজাই ডোমালোকক তললৈ ননমাৰা কাচেন।”

“ককাইটি ! তুমি হয়তো পাহৰি গৈছা আমি অশিক্ষিত, আমি আধা নঙঠা মিকিব। আমাৰ বসতি পৰ্বত বুলি। ইমান বাতিপুৱাই ডোমাৰ আজি কি হৈছে ? ডোমাৰ মুখ ইমান মলিন হৈ পৰিছে কিয় ককাইটি ? আমি কিবা জগৰ লগালোঁ ? কোৱা, ডোমাৰ কি হৈছে।”

“কাচেন” দাসে কাচেনক ডেওঁৰ কোচত হাওলাই গুৱাই লয়।

“মই ডোমালোকৰ ইয়াত আজি ইমান দিন কটাইছোঁহি কিয় জানা জানো বাক ?”

“ও। তুমি এদিন কৈছিল নহয়, তুমি চৰকাৰৰ দোষ কৰিছা বুলি।”

“সত্য।” দাসে ক’লে। “সিদিনা ভৈয়ামলৈ যোৱাৰপৰা মোৰ বিপদ আৰু ওচৰ চাপি আহিছে।”

“আগতে ভেনেকৈ নক’লা কিয় ? আমি নগলোঁহেঁতেন নহয়। কি হৈছে, ক’বাত পুলিচ আহিছে ?”

“ভেনে বিপদ হ’ব বুলিভো আগেয়ে কেতিয়াও জনা নাছিলো। বস্ত্ৰকৰ ভোজ খাওঁতা নাই। মই এতিয়া এই ঠাই এৰিব লগা হৈছে।”

“তুমি কেউরাও বাব নোরাবা ককাইট।” কান্দি কান্দি কান্দি
কৈ উঠিল। “তুমি প’লে মই কাব লগত থাকিম? তুমি নোরাবা
আব। মই কেউরাও এবি নিদিও।” কাচেনে দাসক গবা মাৰি
ধৰিলে।

“কাচেন।” কাচেনৰ হাত ছুটা একরাই লৈ দাসে ক’লে—
“তুমি আজলি। সংসাৰৰ আল-জাল বুদ্ধি নোপোৱা। চৰকাৰৰ
ঘৰবপৰা মোক ধৰিবৰ কাৰণে জাবিওকালে চোবাংচোৱা ঘূৰি ফুৰিছে।
আজি ইমান দিন সিহঁতে মোৰ কোনো সন্তেদ পোৱা নাছিল! কিন্তু
কালি যে আমি মৈমনচিঙিৱা কেইটা গুলিয়াই আধামৰা কৰি থৈ
আহিলোঁ। সেই কেইটাই আমাৰ খবৰ চৰকাৰক দিব। পিন্ডলেবে
এটা মিকিৰে গুলি কৰিছে বুলি কোৱাৰ পিছত মোক ধৰিবলৈ মানুহ
জকল আহিব আৰু মোক ধৰি নিব পাৰিলে বাঁচী দিৱাতো খাড়াং।
গতিকৈ মই মোৰ প্ৰাণৰক্ষা কৰিবলৈ পলাব লাগিব কাচেন।”

ইতিমধ্যে সূৰ্য্যটো লাহে লাহে উঠি গোটেই আকাশ পোহৰাই
পেলালে। সোণালী কিৰণবোৰ পৃথিৱীত পৰিল।

“কাচেন দেখিছা সোটা মানুহ।” সেইকালে তেখেচন কৰি
অহা মানুহ এটাক দেখুৱাই দাসে ক’লে।

“সি নিশ্চয় চোবাংচোৱা। মোৰ সন্তেদ লবৰ কাৰণে আহিছে।
সি কিবা সুধিলে প্ৰথমে তুমিয়ে উত্তৰ দিবা দেই।” পিন্ডলটোত
দাসে গুলি কেইটামান খাজি ল’লে। ইহঁতে অনেক কংগ্ৰেছী মাৰিছে,
মই এটাক মাৰিলে পাপে চুব নে? দাসে মনতে ভাবিলে।

দুবত দেখা মানুহটো লাহে লাহে ওচৰ চাপি আহিল। মানুহটো
হঠাৎ দেখা যেন ভাও দেখুৱাই কাচেন লাহেকৈ ঘিৰ হ’ল। সি
অলপ ওচৰ চাপি আহি থকবা মানুহৰ দৰে কিবাকিবি বুজিব
নোৱাৰা কথা ক’লে। মানুহটোৰ আকৃতি-প্ৰকৃতি চাই দাসে
চোবাংচোৱা বুলি অনুমান কৰি দপকৰে ঘিৰ হৈ তাৰ কাষ চাপি
লৈ হাত এখনত থাপ মাৰি ধৰি সুধিলে—“তই কোন?”

সি আকৌ লেবলেবীয়াবলৈ লাগিল। এইবাৰ দাসে পিন্ধলটো টোৱাই প্ৰশ্ন কৰিলে—“ভই কোন ক, নহ’লে এই শেষ হবি এতিয়া।”

তথাপিভো সাৰিষৰ মনেৰে সি বিবিং বাৰাংখন বকিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। দাসে বৰকৈ ধমক দিয়াত সৈ কাঢ়ি দিলে। সি এটা চোৰাংচোৱা। গুলিয়াই আধামৰা কৰা মৈমনচিঙিয়া কেইটাৰ মুখে কিবাকিবি সজ্জদ পাই মিকিৰ পৰ্বতত অহুসঙ্কান কৰিবলৈ সি আহিছে।

“তোৰ নাম কি?” দাসে সুধিলে।

“মোৰ নাম মহম্মদ বচিদ।”

“তোৰ ঘৰ ক’ত?”

“চিলেটত” বঙালী ভাষাৰে সি কথাবোৰ কৈ গ’ল।

“আসামকো পাকিস্তান বনানে কে লিয়ে তুমলোগ চিলেটেচে লড়টা ছায়” বুলি তাৰ মূৰটো লক্ষ্য কৰি দাসে গুলি কৰিলে। সি লুটিখাই পৰিল। দাসে আক এজাই গুলি তাৰ বুকুলৈ লক্ষ্য কৰি মাৰিলে। চোৰাংচোৱাৰ ভাতেই মৃত্যু হ’ল। কাচেন আহি দাসক গৰা মাৰি ধৰিলে।

“ব’বা কাচেন” বুলি কাচেনক আঁতৰাই থৈ দাসে তাৰ মৰা খটো জুৰিটোত উটাই দিলে। উকৰিপৰা ভেজৰোৰ পানী দি উটাই দাসে ক’লে—

“দেখিছা কাচেন মোক ধৰিবলৈ কিমান বড়বড়? মই ইয়াত আক খন্তেক থাকিলেই বিপদে বেৰি ধৰিব। কাচেন এই মানুহটোক এইদৰে মৰাৰ কথা আন কি তোমাৰ মাৰাৰ আগতো নকবা দেই। কেতিয়াও নকবা।”

“মোক শিকাবৰ আৱশ্যক নকৰে ককাইটি। তুমিনো বাক আমাৰ ইয়াৰপৰা ক’লৈ যাবা? মোৰ ওচৰপৰা তোমাক এবি পঠাবলৈ থুউব ভয় হয়, কি জানিবা চৰকাৰৰ মানুহে তোমাক ক’ববাত ধৰি পেলায়।”

“ভগ্নরাজ্যে বন্ধা কবিব কাচেন। বিপদে বন্ধু ভগ্নরাজ্য।”

“বিপদ আকৌ চাপিল কাচেন। সৌরা দেখিছা পুলিচ দাবোগা।
ইহঁতে মোব সংবাদ কেনেকৈ পালে বাক?”

“তুমি লুকোরা। ক’ত লুকাবা বাক? আহ, ধবিব এতিয়া।”
কাচেন ভয়ত কঁপিবলৈ ধৰে।

“ব’বা কাচেন, ভয় নাখাবা।” দাসে ক’লে। “তুমি খুব গছীল
হৈ জুৰিটোৰ কাষতে বহি থাকা। মই সিপাৰৰ সৌ শিলৰ ধোন্দটোত
লুকাই থাকিম। সিহঁতে যদি মোৰ কথা সোধে ক’বা বুলি পৰহি
ভৈয়ামলৈ নামি গৈছে। কাহানিকে আহিব বুলি শুনিলে ক’বা আক
নাহো বুলি কৈছে। অঁকবাটোৰ কথা শুনিলে ক’বা সৌ ওখ
পাহাৰটো পাৰ হৈ সিকালে গৈছেগৈ।” কথা কোৱাৰ লগে লগেই
দাস আঁতৰিগৈ শুবলটোত সোমাই ব’ল। কাচেনে গা-ধোৱাৰ ভাও
ধৰি জুৰিটোৰ কাষতে বহি ব’ল। দাবোগাজনৰো সৈতে পুলিচ
ছটা আহি কাচেনক দেখি ওচৰ চাপি শুনিলে—“ভহঁতৰ ইয়াত এটা
ভৈয়ামৰ মানুহ আছে, ক’ত আছে দেখাই দে।”

“অ’ যে ভৈয়ামৰ শকত মানুহটো?”

“ও।” দাবোগাজনে ক’লে।

“সি হ’লে পৰহি আমাৰ ইয়াৰপৰা গুচি গৈছে ভৈয়ামলৈ। সি
হাততে সৰু বন্দুক এটা আনিছিল।”

“সেইটো পিন্ডলটো হ’বলা হজুৰ! তাই ঠিকেই কৈছে।”
লগত অহা পুলিচ এটাই ক’লে।

“আমিভো ঠিকেই কৈছে। সিকিৰে মিছা কথা নকয়।” কাচেনে
ক’লে।

“সি আকৌ কাহানিকে আহিব?”

“সি কিজানি আক নাহিব হ’বলা। আমাৰ ইয়াত তাৰ খুঁট
দন্ লাগিছে। মোকে সি ধৰিব খুজিছিলে। পিডাই তাক খুঁট
পিডিছে। সি আক নাহিব কিজানি।”

“আহা, সি ছোৱালী চোৰত লাগিলহি।” দাবোগাই ক’লে।

“এটা ঐকবা দেখিছিলি? এই কালে আহিছিল।”

“ও। দেখিছিলো। সোঁ পৰ্বতটো পাৰ হৈ সিকালে গৈছে।
সিখন খুঁটান মিকিবৰ গাঁও আছে। সি ভাতে গৈছে হ’বল।”

কোনো সোধ পোচ নকৰাকৈ সিহঁত ডাবপৰা আঁতৰ হ’ল।
দাস লাহেকৈ ওলাই কাচেনক ধন্যবাদ দি ক’লে—

“কাচেন তুমি ঘৰলৈ যোৱা। ডোমাৰ মাৰাইডক কথাটো শিকাই
থবগৈ আৰু সোনকালে ভাত বান্ধিবলৈ ক’বা। ইহঁত ঘূৰি গ’লেই
মই গৈ লবালবিকৈ ভাত হুটামান খাই আঁতৰ হমগৈ।”

তুমি হ’লে গুচি নেযাবা আকৌ দেই ককাইটি। মই খুব বেয়া
পাম।”

“কেতিয়াও নাযাওঁ, তুমি যোৱা।”

কাচেনে মিঃ দাসলৈ চাই চাই লাহে লাহে ডাবপৰা আঁতৰ
হ’ল। দাসে আকৌ স্মৰকটোৰ ভিতৰত ঠাই ল’লে। অশিক্ষিত
মিকিবলী ছোৱালী এজনীৰ বুদ্ধি দেখি দাসে আকৌ ছোৱালীজনীক
ধন্যবাদ জনালে। ডাৰ পিছত মনে মনে ডেওঁ স্মৰকটোৰ ভিতৰত
সোমাই থাকিল। কিছু বেলিৰ মূৰত দাসে আকৌ মানুহৰ মাত
শুনিবলৈ পালে।

“হজুৰ সি ইয়াত নাই সঁচা। ক’ববাত আমাৰ ভাতে আছে।”
কোনোবা এটা পুলিচে ক’লে।

“এবা গুচি যাওঁগৈ আৰু। বচিদে কিবা থবব বিচাৰি ঘূৰি
হুৰিছে। সি পিছত ওলাবগৈ।”

পুলিচবোৰ লাহে লাহে আঁতৰি গ’ল। দাসে স্মৰকপৰা ওলাই
হাবিৰ আবে আবে সিহঁতৰ পিছে পিছে খোজ দিলে। সিহঁত লাহে
লাহে ডাবপৰা ওলাই যোৱা দেখি আকৌ কাচেনহঁতৰ ঘৰত উপস্থিত
হ’লহি।

“সিহঁত গ’ল?” দাস অহা দেখিয়েই কাচেনে সুবিলে।

“গ’ল। হুটামান ভাত খাই মই লবালবিকৈ বাওঁ কাচেন।

“যোৱা ককাইটি।” বেজাবৰ হুনিয়াই এটা পেলাই কাচেনে ক’লে।

কাচেনৰ হুনিয়াই বেন দাসৰ অন্তৰ ভাঙি চুম্বাব কৰি দিলে। হুটামান ভাত লবালবিকৈ খাই আগেয়ে পিছি অহা নেপালীৰ পোচাকটো পিছি দাস যাবলৈ সাজু হ’ল।

“কাচেন।” ওচৰত বৈ একেধৰে তেওঁলৈ চাই থকা কাচেনক দাসে এবাৰ মাতিলে।

কাচেনৰ মুখৰপৰা এযাবি মাত্ৰো উলিয়াব নোৱাৰিলে। চকুয়েদি বৈ অহা চকুলোবোৰ মাটিত টপৰ টপৰ কৰি পৰি গ’ল। দাসে যেন কিবা ক’ব খুজিছিল; কিন্তু নোৱাৰিলে। তেওঁৰো চকুলো ওলাল। উভয়ে উভয়ৰ চকুলৈ এবাৰ চালে। কোনেও এযাবোঁ মাও নিদিলে। দাসে স্বপ্নৰে স্বপ্নৰ বাজ হৈ ওলাই আহিল। চকোৱাখনত আউজি কাচেনে দাসক নেদেখালৈকে চাই থাকিল।

॥ যোৱা ॥

অনিয়া আৰু অকণাই বৰত বহি দিন কটোৱাটো উচিত বিবেচনা নকৰিলে। ককায়েক দৰলৈ গ’ল। এতিয়া তেওঁলোক অকলসবীয়া বসিও নোমাৱেৰে বৰত অকণাইডৰ দিনকেইটা সুখেবেই পাৰ হৈছে। অকণা আৰু অনিয়াই নগৰৰ ভ্ৰমলোকসকলক কৈ মেলি টকা কেইখনমান গোটাৰে নগৰৰপৰা বটবেৰে গহপুৰৰ কাললৈ যাত্ৰা কৰিলে।

গহপুৰ থানাবৰপৰা গাঁৱ পোন্ধৰ মাইল দূৰত থকা এখন সৰু-গাঁৱলৈকে প্ৰথমে তেওঁলোকে যাত্ৰা কৰিলে। বক্ৰা সেই গাঁৱৰ

এজন গণ্য-মান্তলোক। থাকিবলৈ সুবিধা হ'ব বুলি ভাবি প্ৰথমে ভেওঁলোক ভাঙে উপস্থিত হ'ল। বকরাইও ভেওঁলোকে বাহিৰত বহি থকা দেখা পাই এটি নমস্কাৰ জনালে। বকরাইও ভেওঁলোকক প্ৰতি নমস্কাৰ জনাই বহিবলৈ আসন দেখুৱাই দিলে। তাৰ পিছত সুধিলে—“আইটিহঁত তোমালোকনো ক'ব ? আগেয়ে ক'তো দেখা যেন মনত নপৰে।”

“হয়।” অকণাই ক'লে। “আমাৰ ঘৰ বৰপেটাতে। বৰ্তমান চলি থকা আন্দোলনৰ বাবে জগবীয়া সাব্যস্ত কৰি ছয়োজনীকে চৰকাৰৰ ঘৰবপৰা আমাৰ জিলাবপৰা বহিষ্কাৰৰ আদেশ দিছে। সেই কাৰণে আমি আহি ভেজপুৰত থাকিব লগা হ'ল। তাত আমাৰ মোমাই-দেউহঁতৰ ঘৰ। সেইবাবে তাতেই কিছুদিন কটালোঁ। কিন্তু সন্মাই বহি থকাটো উচিত নহয় ভাবি গাঁও সংগঠনৰ উদ্দেশ্যে এই কালে আহি আজি পোনেই আপোনাৰ ঘৰত আশ্ৰয় বিচাৰি উপস্থিত হৈছোঁ। শুনিছোঁ আপুনি হেনো নিঃস্বৰ্ণ কংগ্ৰেছ কৰ্মী। যদি দয়া কৰি আমাক অলপ সহায় কৰে, তাৰ বাবে আমি কৃতজ্ঞ মানিম।”

“বুলু অ” বুঢ়া বকরাই বহাবপৰা মাত দিলে।

“দেউতা।” বুলু ভিতৰবপৰা ওলাই আহি আলহী ছগৰাকীৰ কালে খন্তেক চাই দেউতাকৰ আদেশৰ অৰ্থে অপেক্ষা কৰিলে।

“এই ছোৱালী দুটি আহিছে ভেজপুৰবপৰা” বকরাই ক'লে। “ভেওঁবিলাক আহিছে গাঁও সংগঠনৰ বাবে। আমাৰ ইয়াত কিছুদিন থাকিব। ডই লৈ যাচোন এওঁলোকক খোৱা-বোৱা আৰু থকা মেলাৰ সুবিধা কৰি দোঁগৈ।”

“ভাল বাক।” বুলুৱে মলাগিলে, তাৰ পিছত অকণাহঁতলৈ চাই ক'লে—“আহক।” বুলুৰ পিছে পিছে অকণা, অনিমা ছয়োজনী ভিতৰ লোমাই গ'ল।

“আপোনালোক কিজানি খুব বাতিপুৱাই আহিব লগা হৈছে ?” বুলুৱে সুধিলে।

“হয়। বাড়িপুরা সাতটা বজাতে বাচত উঠিছো।

“ভোকত চাপে বব কষ্ট পালে নহয়?”

“কষ্ট আমার চিব লগবীয়া।” অনিমাই ক’লে।

চকি ছখন অনিমাইতলৈ আগবঢ়াই দি বুলু ভিত্তব সোমাই গৈ
হুকাপ চাহ আক লুচি কেইখনমান লৈ আহিল অলপ গুবেবে।

“আজিকালি চেনি পোৱা বব টান। চাহ হ’লে গুবেবেহে দিছো।
দেই। বেয়া নাপাব।”

“আমি গুবেহে বেছি ভাল পাওঁ।” অকণাই ক’লে।

অকণাহঁতে চাহ খাই থাকোভেই খন্দৰ খুতি-পাক্কাৰী পিন্ধা এজন
ডেকা সোমাই আহি কাষেদিয়ে পাব হৈ বাওঁতে বুলুৱে সুধিলে—

“ককাইদেউ আহিলা?”

“ও আহিলোঁ” বুলিয়েই ডেকাজন ভিত্তব সোমাই বুলুক মাতিনি
আলহীৰ পৰিচয় বিচাৰিলে। বুলুৱেও ডেকাপূৰণৰা অহা কথা-
যাবৰ বাহিৰে আন একো পৰিচয় দিব নোৱাৰি ওলাই আহি আকো
আলহীৰ ওচৰত বহিল।

দিনটো পাব হৈ গ’ল। তাৰ মাজতেই অকণা আৰু অনিমাৰ
লগত বুলুৰ ককায়েকৰ ভালকৈয়ে চিনা-পৰিচয় হ’ল। সেইকাৰণে
চাৰিও খাই-বই-উঠি ওচৰৰ সৰু গাঁওখনলৈ যাত্ৰা কৰিলে। গাঁৱলীয়া
বোকা-পানীৰে ভৰা বাস্তাটোৱে দি গৈ তেওঁলোক সৰু গাঁওখন
পালেগৈ। গাঁৱৰ জৰাজীৰ্ণ অৱস্থাৰ নামঘৰটোতে বহি তেওঁলোকে
ওচৰৰ মাহুহবোৰলৈ খবৰ পঠালে। খবৰ পোৱা মাজকে গাঁৱৰ
প্ৰায়বোৰ মাহুহেই আহি তাত উপস্থিত হ’ল। বুলুৰ ককায়েকে
গাঁৱৰ মাহুহবোৰৰ লগত অকণাহঁতক চিনাকি কৰি দিলে। বৰ্তমান
সমাজৰ চলিত অৱস্থা, ছবীয়াৰ ওপৰত উৎপীড়ন, গৰ্ভৱশেষৰ চক্ৰান্তৰ
দ্বাৰা অসমীয়াৰ মূখৰ তাত মৈমনচিঙিয়াই কাড়ি ধোৱাকে আদি
কৰি সবিশেষ বাইজক অকণা আৰু অনিমাই বুজালে।

“আজি আপোনালোকৰ অৱস্থা হৈছে কুৰূবে কাঁইট মোখোৱা।

চাৰিওফালৰপৰা নানা বেমাৰ আজাবে আপোনালোকক বেৰি ধৰিছে। আপোনালোকৰ পৱিত্ৰ নামঘৰৰ এই অৱস্থা। ইমানবোৰ সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালী আছে, অথচ পঢ়িবৰ কাৰণে এখন পাঠশালা খুলি নাই। পুৱা-গধূলি খন্তেক বহি কিভাপ এখন চাবৰ কাৰণে, কাগজ এখন চাবৰ কাৰণে অকণমান ঠাই নাই। সংসাৰত কি হৈছে ভূ নাপায়। কাপোৰৰ অভাৱত ফাটি চিটি ঘুণ্ডা ওলোৱা কাপোৰ পিন্ধিছে। মুঠতে আপোনালোক সংসাৰত থকাৰপৰা লাভ হোৱা দূৰৰ কথা, ক্ষতিহে হৈছে। বাইজসকল ! আই সকল ? আপোনালোক সদায়েই এইদৰে যতপ্ৰায় হৈ জীয়াই থাকিব নে ? যদি সেয়ে ইচ্ছা হয় তেন্তে আপোনালোক জীয়াই থকাৰ্তকৈ এই সংসাৰৰপৰা বিদায় লোৱা শতগুণে শ্ৰেষ্ঠ হয়।” অনিমাই খুব হৃৎ মনেৰে কথাবিলাক কৈ যায়। “বাইজসকল ! আপোনালোকে মোক কওক আপোনা-লোকে সংসাৰত মানুহৰদৰে থাকিবলৈ ইচ্ছা কৰে নে বনৰীয়া জন্তুৰ দৰে জীৱন কটাবলৈ ইচ্ছা কৰে !”

“নিশ্চয় মানুহৰদৰে থাকিম” কেইজনমান ডেকাই চিঞৰি উঠিল।

“খুব ভাল কথা” অনিমাই কথাৰ সোধাৰ পিছত অকণা বিনয় হৈ কৈ উঠিল। অনিমা বহি পবিল। আমি ইয়াত মাত্ৰ এসপ্তাহ থাকিম। এই কেইদিনৰ ভিতৰতে আপোনালোক সকলোৱে যত্ন কৰিব লাগিব আপোনালোকক সেৱা কৰাত আমাক সহায় কৰিবলৈ।” অকণাই কৈ যায়—“মই জানিব পাৰিছোঁ যে আপোনালোকৰ গাঁৱত বেমাৰৰ সংখ্যা খুব বেছি। ডাৰ কাৰণ হৈছে খাবৰ কাৰণে ভাল খোৱা পানীৰ ব্যৱস্থা নাই। চাক্-চিকুন হৈ থাকিবৰ কাৰণে নিয়ম নাজানে। শিৰালিলৈকে গেৰেকানীৰে ভৰা। তেনেস্থলত আপোনালোকৰ বেমাৰ নহৈ কাৰ হ'ব ? প্ৰথমতে আপোনালোকে খোৱা পানীৰ সুবিধা কৰি ল'বলৈ, নিজৰ ঘৰ-হুৱাৰ নিজে চাক্-চিকুন কৰি ৰাখিবলৈ যত্নপৰ হওক।

ডাবপিহত আপোনালোকৰ মাজত আমি এটি নৈশ বিজ্ঞানৰ পাতি দিম। ডাবযোগে আপোনালোকৰ বুঢ়া-মেঠাবপৰা আবৃত্ত কৰি মাৰ্ভুটা ল'ৰা-ছোৱালীলৈকে সকলোৱে শিক্ষা ল'ব পাৰিব। আপোনালোকৰ সকল ল'ৰা-ছোৱালীবোৰেই ভৱিষ্যতৰ উজ্জল নক্ষত্ৰ। কিন্তু আপোনালোকে সেই নক্ষত্ৰ উজ্জলাই তুলিব পৰা নাই। বাইজসকল ! আজি আপোনালোকক আৰু আমনি নিদিওঁ। কালিলৈ বাতিপুৱা আপোনালোকৰ প্ৰতি ঘৰঘৰাই একোজন মানুহে হাতত এখন দাঁ আৰু কোব লৈ নামঘৰত উপস্থিত হ'ব। আমিও বাতিপুৱাই আহি এইখিনি পামহি। আশা কৰোঁ আমি আহি পোৱাৰ আগতে সকলোৱেই ইয়াত উপস্থিত থাকিব।”

সভা ভঙ্গ হ'ল। মানুহবোৰ ঘৰা-ঘৰি গ'ল। সন্ধ্যাৰ আগে আগে অকণাহঁত ঘৰলৈ উভতিল।

“মানুহবোৰৰ একাগ্ৰতালৈ চালে কাম হ'ব যেন লাগে।” বাটত গৈ থাকোতে অনিমাই ক'লে।

“কাম নিশ্চয় হ'ব। খালি কৰাওঁতা আৰু উপদেশ দিওঁতা মানুহ লাগে। গাঁওখনৰ ডেকাবোৰ সঁচাকৈয়ে উত্তম।”

“এখেত ইমান ওচৰতে থাকে যেতিয়া এখেতৰ দ্বাৰাই এই কামবোৰ হৈ উঠিব বুলি আমি আশা কৰোঁ। অনিমাই লগত যোৱা বুলুৰ ককায়েকক দেখুৱাই কয়।

“নিশ্চয় হ'ব।” অকণাই ভাতে হয়ন্তব দিয়ে।

বাতিপুৱাই অহাৰ লগে লগেই চাহ-জলপান খাই অকণা, অনিমাই আৰু বুলুৰ ককায়েক তিনিও আগদিনাৰ কথামতে নামঘৰত উপস্থিত হ'ল। তেওঁলোকে গৈ পাই দেখে যে হাতত দাঁ-কোব লৈ প্ৰাৰ ছকুৰি মানুহ তেওঁলোকৰ কাষৰে আগুৱেৰে বাট চাই আছে। তেওঁলোক গৈ পোৱা মাত্ৰকে সকলোৱে একেলগে নামঘৰ জ্বলালে। “বন্দে মাতৰম্” জনিবে তেওঁলোকে স্বামীৰ পুৰণি চৰকাৰী পানী খোৱা পুখুৰীটোৰ কালে আগবাঢ়ি গ'ল। চাৰিওফালে দল-শেৰাই

আদিবে ঢাক খাই থকা পুখুৰীটোৰ পাৰবোৰ খহি গৈছে। ম'হবোৰে ভাত খুন্দি লৈছে। ভাবপৰাই বাইছে পানী খায়।

“দেখিছে আপোনালোকৰ পুখুৰী ?” অকণাই পুখুৰীটোৰ পাৰত থিয় হৈ ক'লে। “আপোনালোকে আজিৰ ভিতৰত ইয়াৰ সকলো দল-খেলাই ডুলি খেঁচ কৰি চাৰিওকাষে জেওৰা দিব লাগিব। মানুহে পানী নিবৰ কাৰণে দলঙৰ ব্যৱস্থা কৰি দিব লাগিব। যক, আপোনালোক হাতে-কামে লাগি যক। বৈ নাখাকিব।” “বন্দে মাতৰম” ধ্বনিৰে ডেওঁলোক কামত লাগিল। চাওতে চাওতে পুখুৰীটো একালৰপৰা মুকলি হৈ আহিবলৈ ধৰিলে।

অনিমাইত তাত থকা চাৰিদিনৰ ভিতৰত পানীখোৱা পুখুৰীটো ঠিক কৰা হ'ল, অহা-যোৱা কৰা আলিবাটটো বন্ধা হ'ল, নামঘৰৰ কাষতে এটা পাঠশালা খুল কবিবৰ কাৰণে যো-জা কৰা হ'ল। নামঘৰতে নৈশ-বিভ্যালয়ৰ কাম আৰম্ভ কৰি বুলুৰ ককায়েকক শিক্ষকৰ ভাব দিয়া হ'ল। কাম-কাজ বিলাকত কোনো বাধা নোহোৱাকৈয়ে কুড়কাৰ্য হোৱাত অকণাইতৰ অন্তৰ আনন্দত নধৰা হ'ল।

দেওবাৰটো হাট-বজাৰৰ দিন। গভিকে সেইদিনা জিৰণি লোৱাহক বুলি ভাবি অকণাইত কলৈকো নোলাল। আবেলিপৰত অনিমাই অকণাৰ ওচৰলৈ আহি ক'লে—“অকণা আজি অকণমান ফুৰিবৰ কাৰণে যাওঁ ব'লা। আন গাঁও চুখনখান পৰিদৰ্শন কৰি আহিলে অন্তৰত এটা নতুন ভাব হ'ব।”

“মোৰ আজি গাটো সমূলি ভাল নাই” অকণাই ক'লে। “বাতিপুৱাবেপৰা মূৰটো ধুব কান্ধুৰি আছে। অৰো উঠিব-নে কি ঠিক নাই। গভিকে বুলুহঁতক লগত লৈ ভূমিয়ে যোৱা। মোৰ একান্ত ইচ্ছা থকা সত্ত্বেও বাঘ নোৱাৰিলো। বোকা-পানী গহকি দিলে অনুখ বেছি হোৱাবহে সম্ভাৱনা।”

“ভূমি নগ'লে মই হ'লে বুলুৰ হাককো লগত লৈ যাম।” অনিমাই ক'লে।

“যায় যদি নিয়া। বুলুব ভায়েকক কিছ খৈ বাবা। কহিলে মোব অকলে অকলে ভুটটোব দবে বহি থাকিবলৈ বেয়া লাগিব নহয়।”

“দাসক তোমাৰ ওচৰলৈ মাতি নানা কিয়?” ছুটামীৰ হাঁহি এটি মাৰি অনিমাই ক’লে।

“ভেওঁ চাগে আজি কঠোৰ শিক্কাৰ মাজ আৰম্ভ। নিয়ান দয়ালু হোৱা হ’লে ভেওঁ আজি মোক এবেলবে বুৰি কুৰিবলৈ এবি নিদিয়ৈ।” অকণাৰ মুখখনি অলপ চিত্তিত হৈ উঠে। কথাৰ ধাৰ বেয়া কালে যোৱাৰ অনুমান কৰি অনিমাই ক’লে—“মুৰটো অকণমান পিডিকি দিম নে?”

“বহুবাদ। কিন্তু আৱশ্যক নকৰে। তুমি জানো কুৰিবলৈ নোযোৱা?”

“এই যাওঁ।”

অলপ পিছত অকণা, বুলুব ভায়েক আৰু বুঢ়া দেউতাকৰ বাহিৰে সকলো কুৰিবলৈ ওলাই গ’ল।

সময় লাহে লাহে পাৰ হৈ গ’ল। এবুমতি ধোৱাৰ পিছত অকণাৰ পাটো অলপ ভাল যেন লাগিল। মুখ-হাত দুই কাপোৰ-কানিৰোৰ সলাই ল’লে। মূৰটো ভালকৈ আচুৰি এনেদৰে ছেচিং টেবুলৰ ওচৰতে থকা চকিখনতে বহি ব’ল। ভেওঁৰ মনলৈ আহিল দাসৰ কথা। অনিমাই কৈ যোৱা কথাৰাৰ—“দাসক তোমাৰ ওচৰলৈ মাতি নানা কিয়?” কোনোবা কাহানিৰে পুৰণা গান এটা হঠাৎ মনত পৰি যায় অকণাৰ। পুৰ ককণ মূৰৰ গানটি। কিয় জানো গানটো অকণাৰ পুৰ ভাল লাগে! অকলে অকলে থাকিলে সদায়ে ভেওঁৰ সেই গানটি মনলৈ আহে। আজিও আহিল। পুৰ লাহে লাহে গাই গ’ল গানটো অকণাই। হ’চকুৱেদি বৈ অহা চকুপানীৰোৰ হু’হাভেবে বচি পেলালে।

“অকণা” মাতৰাৰ দিৱাৰ লগে লগেই বুলুব ককায়েক কবৰাৰ-

পৰা আহি অকণাৰ কোঠালৈ সোমাই আহিল। অকণাই চকীখনৰ-
পৰা উঠি ভেঁওক বহিবলৈ এৰি দিলে।

অ' মুহু অকণাই বুলিব ভায়েকক মাতি দিলে।

“সি কেনিবা গৈছে ; মই পঠাইছোঁ।” বুলিব ককায়েকে ক'লে।

কিবা এটা অজ্ঞান আশঙ্কাত অকণাৰ বুকুখন কঁপি উঠিল।

“আপুনি ক'ববালৈ গৈছিল নহয়। আজিভো ঘূৰি নহাবে কথা
আছিল।” অকণাই শ্রুতিলে।

“এৰা তোমাক এৰি আঁতৰত থাকিবলৈকে দেখোন বেয়া লাগে।”
বুলিব ককায়েকে কয়। অকণাই যেন কথাষাৰ শ্রুতিলে।

“ব'ব মই এটোপা চাহ কৰি আনো। অনিমাহঁত আটাইবোৰ
কেনিবা কুৰিবলৈ গৈছে।” অকণা যাবলৈ উদ্ভত হ'ল।

“নাই নালাগে। তুমি বহি থাক।” বুলিব ককায়েকে ক'লে।

“দেউতাই চাহ খাই নে কি, মই এটোপা দি আহোঁ।” আঁতৰি
যাবৰ শ্রুতিৰ বিচাৰি অকণাই কয়।

“দেউতাৰ এতিয়া চাহ খোৱাৰ অভ্যাস নাই। বহাচোন।
কলৈনো যোৱা?” বুলিব ককায়েকে আকৌ ক'লে।

এইবাৰ অকণাৰ বুকুখন বেছি জোৰত কঁপিবলৈ ধৰিলে। বকৱা
খিয় হ'ল। এনেয়ে খিৰিকীখনৰ ওচৰলৈ গৈ থু অকণা পেলালে।

“অকণা” খুব কঁপা কঁপা মাতেৰে বকৱাই মাতিলে। অকণাৰ
যেন আকাশে জীৱ গ'ল। “কওক” অলপ ডাঙৰকৈ অকণাই ক'লে।

“তোমাক কথা এটা ক'ব খোজোঁ।” খুব ভায়েৰে বকৱাই কয়।

“আপুনিভো মোৰ লগত সদাই কথা পাতিয়েই আছে। আজি
আকৌ কথা এটা কবৰ কাৰণে ইমান আড়ম্বৰ কিয়?”

“তুমি কিজানি বেয়া পোৱা!” বকৱাই ক'লে।

“বেয়া পাবলগীয়া কথা হ'লে কিয় বেয়া নাপায়?” অলপ স্থিৰ-
ভাৱেই অকণাই ক'লে।

“মোৰ মনে বেয়া পাবলগীয়া বুলি নকয়।”

“ভেসে কওক।”

“মই তোমাক ভাল পাওঁ।” বকুৱাই আকৌ উত্তেজনাৰে কঁপি কঁপি ক’লে।

“ভাব মানে?”

“ভাব মানে তোমাক মই নিজৰ কবি লবৰ ইচ্ছা কৰোঁ।”

“কোনখন মুখেৰে আপুনি সেইযাব কথা কৈছে বকুৱা?”

“ভূমি কথা অলপ চম্ভালি কোৱা উচিত আছিল অকণা।”

“আপোনাৰ যি ধৰণৰ কথা, ঠিক মোৰো। আপুনিও চম্ভালি কথা কোৱা উচিত আছিল।”

“ভূমি ভেসে সন্মত নিদিয়া?”

“সেইটো আপোনাৰ অযুক্তিকৰ প্ৰশ্ন হৈছে।”

“ভাব মানে?”

“ভাব মানে আপোনাৰ মগজৰ বিকৃতি ঘটিলে।”

“কি কৈছা?”

“ঠিকেই কৈছোঁ। আপোনাৰ মগজৰ দোষ হৈছে। ইয়ালৈকে খন্দৰৰ কাপোৰ পিন্ধি ভলটীয়াৰ হৈ দেশ উদ্ধাৰ কৰিবৰ কাৰণে আগ বাঢ়িছে?”

“চুপ! মই যদি এতিয়া বল প্ৰয়োগ কৰোঁ?”

“ভগৱানে বক্ষা কৰিব।”

“মাত্ৰ ক’ত তোৰ ভগৱান” বুলি বকুৱাই অকণাব হাতত ধৰি বুকুলৈ টানি আনিবলৈ জোৰ কৰে, অকণাই যিমান পাৰে নিজক বচাবৰ যত্ন কৰে। এনেতে বাহিৰত মৰা অনিমাৰ হাঁহি বকুৱাব কাণত পৰিল।

“বাক ভোক দেখিম” বুলি বকুৱা বাহিৰ ওলাই যায়। অকণাব মোটেই গাটো ঠক্ ঠক্ কৰে কঁপিবলৈ ধৰে। উপাই নাপাই বিছনাত শুই পৰে। গাত এনেই কাপোৰখন লৈ টোপনি ভাও ধৰি শুই থাকে। অনিমা আৰু বুলু পোনেই ভিতৰ সোমাই আহিল।

“বাইদেউ, বাইদেউ” বুলুৱে মাতিলে। অকণাই ডাইব হাতটো শুনিও নামাতিলে। টোপনি অহাৰ দৰেই পৰি থাকিল।

“ব’বা নামাতিবা।” অনিমাই বুলুক ক’লে। বুলু আঁতৰ হ’ল। অনিমাই অকণাৰ কপালত হাত দি দেখে জব নাই; কিন্তু অকণাৰ গাটো যেন কঁপিছে।

“বুলু অলপ পানী আনা। এওঁৰ কঁপনি জব উঠিব বোধ হয়। গাটো কঁপিছে। অকণা, অকণা” অনিমাই আকৌ মাতিলে। অকণাই চকু মেলিলে। হো হো কৈ ওলাই অহা চকুপানীবোৰ অনিমাৰ চকুত পৰিল।

“তুমি মোক বেয়া পালা, এৰি থৈ যোৱাৰ কাৰণে? মইতো তোমাৰ জব উঠিব বুলি জনা নাছিলোঁ। অকণা মোৰে অপ্সৰ নাৰাখিবা।” অনিমাই অকণাক সান্ত্বনা দিয়ে।

অকণাই একো নামাতে। কঁপা কঁপা হাতেৰে অনিমাৰ হাতটো নিজৰ বুকুত ধয়। বুলুৱে পানী লৈ আহি সোধে—“বাইদেউ জব উঠিলে?”

“নাই উঠা।”

ঘটনাটো কোনেও আয়ত্ত কৰিব নোৱাৰে। বুলুৱে এটোপা চাহ কৰি আনিবৰ কাৰণে ভিত্তবলৈ যায়।

“অনিমা” অকণাই মাতিলে। “আমাৰ বিপদ উপস্থিত হৈছে। কালিলৈ আমি ইয়াৰপৰা ডেকপুৰলৈ যাবগৈ। দেশ সেৱাত মোৰ আক মন নবহা হৈছে।”

“কি বিপদ হৈছে অকণা? তুমি পাগল হৈছানেকি? কোৱা কি হৈছে।”

“বুলুৰ ককায়েকৰ হাতৰপৰা কথমপি সন্ধান বন্ধা কৰিছোঁ। ইমানতে তোমালোক আহি নোপোৱা হ’লে মোৰ সকলো কিজানি হাইত পৰিণত হ’লহেঁতেন।”

“কি কৈছা?” আচৰিত হৈ অনিমাই সুবিলে।

“বেহিঁকৈ কবব দবকাব নাই।” অকণাই ক’লে। “যই বোৱ
বেমাৰলৈ কাণ নকৰি তোমালোকৰ লগত গুচি যোৱা হ’লেই বোৱ
হ’ব ভাল আছিল।”

“ঈশ্বৰে যি কৰে ভালৈই কৰে। কিজানি আক বেছি বিপদ
হ’ব লগা আছিল।”

পিছদিনা বাতিপুৱা সোনকালে উঠি অকণা অনিমা ছয়ো গাঁও-
খনত উপস্থিত হৈ সকলোকে ভালকৈ থাকিবৰ কাৰণে উপদেশ দি
বিদায় লৈ গুচি আহিল। ভাল ছটামান খাই ডেওলোক আকো
বাহুত উঠিল। অকণাই একেবাৰে ডেঙ্গপুৰলৈকে যাব খুজিছিল ;
কিন্তু অনিমাই বিহপুৰত ছদিনমান কটাই বাবৰ ইচ্ছা কৰাত ভয়ে
ভয়ে মান্তি হ’ল। সেইদিনা ডেওলোক গৈ বিহপুৰত আশ্ৰয় গ্ৰহণ
কৰিলে।

॥ সোতৰ ॥

মিকিৰ পাহাৰৰপৰা আহি মিঃ দাসে ক’লৈ যাব একো ঠিক
কৰিব নোৱাৰা হ’ল। যেনিয়ে-ডেনিয়ে ডেওৰ চকুৱে বিপদকেহে
দেখিবলৈ ধৰিলে। উপাই নাপাই ডেও ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ সিপাৰ হ’বলৈকে
যত্ন কৰিলে। সেইকালেদি অহা লবি মটৰ এখনত উঠি নেপালী
এটাৰ দৰেই ডেও ধনশিবিৰ মুখত উপস্থিত হ’লগৈ। ডেও গৈ
পান্নগৈ মানে কেৰি গ’লগৈয়ে। পাব হ’বৰ উপাই নাপাই দাস
বিবুন্ধি হ’ল। চোৰাংচোৱাৰ বিটুৰিটনিড ডেও সিহঁতৰ আগবপৰা
সাৰিব পৰাটো টান যেন পালে। অতি লৰালবিকৈ সিপাৰ হ’বৰ
উপাই বিচাৰি ডেও এটা যাজিৰ গুচলৈ গৈ ক’লে—

“বন্ধু যোক সিপাৰ কৰি দিয়া।”

“বিশ টকা কপ দিয়া, লৈ যাম।” মাজিটোৱে ক’লে।

দাসে দাম কমাৰৰ যত্ন কৰি তাৰ লগত নানা কথা পাড়িলে। তথাপি দৰ নকমিল। আন উপাই নাপাই দাসে যোৰহাটলৈ বুলি খোজ ল’লে। অসংখ্য মিলিটেৰিৰ মটৰবোৰ অহা-যোৱা কৰিছে। তাৰেই এখনত উঠি ল’ব পাৰিলে বেগেতে যোৰহাট পোৱাৰ আশা কৰি হাত দাঙিলে। মটৰখন ব’ল। “কাহা যায়েগা” ড্ৰাইভাৰটোৱে সুধিলে।

“যোৰহাট।” দাসে ক’লে।

“উঠও জলদি” ড্ৰাইভাৰটোৰ লগতে আগচিটে দাস বহি পৰিল। ঘণ্টাত পঞ্চাচ মাইল বেগেৰে অহা গাড়ীখনৰ আগত হঠাৎ এটা মাহুহ পৰি গ’ল। ড্ৰাইভাৰে ব্ৰেক্ টিপিলে। গাড়ী লুটি খাই পৰিল। ড্ৰাইভাৰটো আৰু দাস সংজ্ঞাহীন হৈ পৰিল। বহুত দেৰিৰ পিছত চেতনা পাই দাসে দেখে যে এটা হস্পিডেলত ডেওঁ শুই আছে। ডেওঁৰ আকাশে জীৱ গ’ল। ক’ববাত ধৰা পৰিব লাগিলে বিপদ। কাপোৰৰ ওপৰতেই পিডিকি পিন্ধলটো আছে নে নাই চালে। মূলতকৈ কঁকালত বান্ধি থোৱা পিন্ধল আৰু গুলি তেতিয়াও কঁকালতেই আছে।

বাতি আন্ধাৰ হ’ল। নাৰ্ছবোৰ নিজৰ কামত লাগিল। দাসে ভাবিলে এই সুযোগতে জীৱনৰ সামৰণি পেলাওঁ। খুব লাহে লাহে পিন্ধলটো উলিয়াই গুলি খাজিলে। বিছনাখনৰ ওপৰত বহি নিজৰ-কালে টোৱাই ব’ল।

“মোৰ মৃত্যু হোৱাটো উচিত নহয়।” দাসৰ অন্তৰত খেলালে। আকৌ পলাওঁ। খুব লাহে লাহে ডেওঁ খোৱা পাটিবপৰা উঠিল। হাতটো দি চালে মূৰত বান্ধ, আঁঠুৰ ওপৰত বান্ধ। লাহে লাহে ডেওঁ বান্ধিবোৰ খুলি পেলালে। খুউৰ সন্তৰ্পনে হস্পিডেলৰ চাকিব পোহৰবপৰা আঁতৰ হৈ অচিন বাটত খোজ দিলে। নানা ঠাইত উজুটি খাই নথ চিগি গ’ল। কেইদৰে ডেওঁ প্ৰায় ছমাইল বাট

অতিক্রম কবিলে। মূৰটো আচম্বাই কৰা যেন লাগিল। খবীখটোও
যেন সৰি পৰিব। ধলংপলংকৈয়ে মিঃ দাস আৰু এমাইল আগ-
বাঢ়ি গ'ল। আৰু খোজ দিব নোৱাৰি একোপা গছৰ ডলড ডেওঁ
বহি পৰিল।

বাঘৰ গোজৰণি শুনি দাসৰ অন্তৰ ছুক ছুককৈ কঁপি উঠিল।
গছজোপাত কেইবাবাৰো উঠিবলৈ চেষ্টা কৰিলে; কিন্তু থিয় হবলৈও
যেন ডেওঁৰ গাড শক্তি নাই। জীৱনৰ যমতা ত্যাগ কৰি গছজোপাৰ
ডলডেই দাস বহি ব'ল।

প্ৰায় এশ গজ আঁতৰত হুটা উজ্জল চকুত দাসৰ চকু পৰিল।
নিশ্চয় বাঘ। ডেওঁ ভাবিলে। কোনো সাৰ-দুৰ নোহোৱাকৈ ডেওঁ
চাই থাকিল। লাহে লাহে বাঘটো আগবাঢ়ি আহিল। ডেওঁ
থিয় হৈ লাহেকৈ গছজোপাৰ আঁৰ ললে। প্ৰায় কুৰি গজ থাকোডেই
পাঁচজাই গুলি দাসে এৰি দিলে। বাঘে ভয় খাই জাপমাৰি হাবিত
সোমাল। দাসৰ গাটো ঠক্ ঠক্ কৰি কঁপিবলৈ ধৰিলে। সেইবাৰলৈ
জীৱন বন্ধা হোৱা বাবে ডেওঁ স্নেহৰক ধন্যবাদ জনালে।

লাহে লাহে বাতিপুৱাল। বাতিপুৱা কিছু দূৰৈত দেখিলে বগা
কিবা এটা। নৈ নে কি! ডেওঁ মনতে ভাবিলে। ব্ৰহ্মপুত্ৰ। আনন্দত
ডেওঁ অধীৰ হৈ উঠিল। জাহাজ খাট। লাহে লাহে ডেওঁ আগ-
বাঢ়িল। “এইটো কি খাট?” এজন বাটকৰাক ডেওঁ প্ৰশ্ন কৰিলে।

“নিমাত্তি” কোনোবা এজনে পাতি বোৱা কথাৰ মাজতে দাসৰ
কথাৰাবৰ উত্তৰ দিলে।

কেবিনন্দ মানুহবোৰ উঠা-নমা কৰিছে। বহল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুৰ
পৰা বলা বতাহজাকে ডেওঁৰ অন্তৰখন জুৰ পেলাই গ'ল। দুখখন
খুই কেই আজলীমান পানী খাই কাষতে থকা হোটেল এখনলৈ
ডেওঁ সোমাই গ'ল। বাৰ অনা পইচা খবছ কৰি একাপ চাহ আৰু
এটা কটি কিনি আনিলে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বালিত বহি খাঙতে দাসে
ভাবিলে, এই খোৱাতোত যেন বেলেগ ভূক্তি আছে।

বেলি উঠি আহিল। দূৰৈত বৈ ভেওঁ মানুহবোৰৰ 'গতিবিধি' লক্ষ্য কৰিবলৈ ধৰিলে। ভগত কামত ব্যস্ত। ভেওঁ দেখিলে কামত ব্যস্ত হৈ থকা মানুহবোৰৰ কোনেও ভেওঁলৈ কটাক্ষপাত কৰা নাই। দীঘল উকি এটা মাৰি পানীবোৰ ফালি ফালি জাহাজ এখন উজাই আহিল আৰু এটা দীঘল উকি মাৰি কেৰিখন লাহে লাহে পাবৰ পৰা আঁতৰি গ'ল। বহুত পৰলৈকে ভেওঁ কেৰিখন চাই থাকিল।

ভেওঁৰপৰা অলপ আঁতৰত এখন নারত সিপাৰপৰা অহা মানুহ নামিছে। ঘাট্টে কেইটাই চিঞৰিছে “কোন বাবা আহি যোৱা। বাব এতিয়া, বাব এতিয়া।”

দাসে আগবাঢ়ি আহি নুখিলে—“ক'লৈ বাব?”

“আউনি আটি” নারবীয়াটোৱে কলে।

মাজুলীত কিবা নুবিধা হব ভাবি দাস নাওখনত উঠিল। ভেওঁৰ লগতে আৰু কেইটামান মানুহ আহি নারত উঠিল।

“ঐ দাজু ক'লৈ যাব?” তাৰে এটাই নুখিলে।

“মাজুলী যাব।” দাসে এটা নেপালীৰ দৰে উত্তৰ দিলে।

“ভাতে পাল আছে নে কি ডোমাৰ?” আন এটা মানুহ নুখিলে। “কি ম'হৰ পাল নে গৰুৰ পাল?”

“ছুই বিধ আছে।” দাসে কলে।

“গাখীৰ কিমান খিবোৱা?” এটাই আকৌ নুখিলে।

“ছুই মোন মান হয়।”

“নেপালীৰ কোব চোৱা। আমাৰ অসমীয়া কেইটাই কিমান গাখীৰ খিৰাই। সকলো নাওখন ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ মাজ পালে। কোবাল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ আচল সোতটো পাব হৈ গ'ল। সিটো পাবত নাও যোৱাত সকলো মানুহ নামি গ'ল।

“দাজু কেনি বাবা আহাঁ। একেলগে যাওঁ। এজনে লগ ধৰিলে।

“আপোনালোক যক। মোৰ আৰু এটা মানুহ আহিব, বৈহোঁ।”

মানুহবোৰ গুটি গ'ল। দাসে উপাই বিচাৰিলে। জীৱনক

কেইটামান দিন কটোৱাব উপায়। জনহীন চাপৰিটোত দাস বৈ থাকিল বহুত পৰ।

ছপৰীয়াটো লাহে লাহে পাব হ'ল। দাসে এটি সৰু লুঙলুঙীয়া বাট ধৰি যাবলৈ ধৰিলে। নাজানে সেই বাটটোৰ শেষ কোন-খিনিড। তথাপি ভাবে সন্ধানত কিবাকিবিবোৰ ভাবি দাস আগ-বাঢ়িল। সৰুডাঙৰ অসংখ্য বগৰী গছবোৰ, উলুৱনি হাবিবোৰ, মাজে মাজে ঝাউবনৰ নিচিনা গছবোৰ আভিৰূপ কৰি দাস আগুৱাই গ'ল। মেতুৰা-মেতুৰি বাটটোৱেদি দালি আগুৱাই কিমান দূৰ গ'ল তেওঁ নিজেই কব নোৱাৰে। এখন সৰু হাবি পাব হোৱাৰ পিছত দাসে দেখিলে দীঘল দীঘল চাংঘৰবোৰ। ডাক লক্ষ্য কৰিয়েই তেওঁ আগুৱাই গ'ল। কেইবাটাও ঘৰ পাব হ'ল। সুল্লৰ সুল্লৰ মিৰি ছোৱালীবোৰে উড়ালত ধানবনা চাই দাসৰ ভাল লাগিল। খন্তেক পৰ বৈ তেওঁ একান্ত মনেৰে ধানবনা চালে। ছোৱালী-কেইজনীয়ে সিহঁতৰ দোৱানৰে কেইটামান কথা কৈ হাঁহিলে। দাসে অলপ লাজ বেন অনুমান কৰিলে। তেওঁ আকৌ যাবলৈ ধৰিলে। ইমান সুল্লবকৈ তাঁত ঘৰ জানে মিৰিয়নী ছোৱালীবোৰে। সিহঁতৰ মাকোৰ খট খট শব্দই তেওঁৰ কাণত মৌ বৰহিলে।

সন্ধ্যা লাগিল। বাতি গৈ থাকিবলৈ অলপ ডুৱ লগাত দাস এবাৰ মিৰিৰ ঘৰত সোমাল। মিৰিটোৱে প্ৰথমে তেওঁক নেপালী বুলিয়েই ভাবিছিল; কিন্তু অলপ কথা-বাৰ্তা পতাৰ পিছতেই দাস অসমীয়া মানুহ বুলি তেওঁৰ ধাৰণা হ'ল। মিৰিটোৱে খুউব সুল্লৰ ভাবে তাত থাকিবৰ ব্যৱস্থা কৰি দিলে। গধূলি বাই-বৈ উঠি মিৰিটোৱে দাসৰ লগত কথা আৰম্ভ কৰি শুনিলে—

“ভাৱৈ ভই যদিওবা নেপালী সাজ পিন্ধিছ, তথাপি তোক হ'লে অসমীয়া মানুহ বেনেহে লাগিছে। তোৰনো বাক ঘৰ ক'ত কটোন।”

“সোৰ ঘৰ ছুৰি তিনি নোপোৱা। ইয়াবপৰা সোৰ ঘৰলৈ এখ মাইলবো ওপৰ।” দাসে ক'লে।

“উজাই নে বাক ভটিয়াই?”

“ভটিয়াই।”

“আও! তইনো আকৌ কেনেকৈ ইমান কষ্ট কৰি আহিলি? যাৰিনো কলৈ কচোন। তোৰ লগত মোৰ কথা ছোৱাই নাই নহয়।”

“মোৰ খুউব সকতে আই-বোপাই মৰিল” দাসে ক’লে। আমাৰ ঘৰৰ ওচৰতে এটা নেপালী আছিল, সিয়েই মোক তুলি-তালি ডাঙৰ কৰি ললে। সিদিনা অলপতে নেপালীটোও মৰি থাকিল। মোৰ থাকিবলৈকে ঠাই নাইকিয়া হ’ল। এতিয়া আক বাকী-কেইটা দিন হালোৱা-চালোৱা সোমাই কটাও বুলি ঘূৰি ফুৰিছোঁ।”

“তই জানো হাল বাব জান?”

“বোৱা নাই, শিকিলে পাৰিম নহয়।”

“বুজিছ, তই যদি আমি মিৰি মাতুহ বুলি ঘিণ নকৰ তেনেহলে মোৰ গৰুবোৰকে চবাই থাকিব আৰু, হালচাল বাব নালাগে।

“মই বাক কেইদিনমান থাকি চাওঁ। যদি কাম কৰি ভাল পাওঁ, থাকিম। নহলে গুচি যাম। বেয়া নাপাব।”

“কেতিয়াও নাপাওঁ।” মিৰিটোৱে ক’লে।

মিৰিটোৰ চাৰি-পাঁচটা ল’ৰা-ছোৱালীৰ লগত মিঃ দাসেও মিলি জুলি থাকি কেইটামান দিন কটাবৰ যত্ন কৰিলে। মিৰিটোৱেও দাসৰ সন্দৰ্ভৰ চেষ্টাটো দেখি ডেওঁক খুউব আদৰত বাখিবৰ যত্ন কৰিলে।

লাহে লাহে কেইটামান দিন বাগৰি পৰিল সময়ৰ বুকুৰপৰা।

॥ ওঠৰ ॥

বিমলে ককিৰৰ ভাও ধৰিয়েই অনিমাৰ্হতৰ লগতে পাব হৈ
ডেকাপুৰৰ গণেশঘাটত নামি অকণাৰ্হতৰপৰা বিদায় লৈ লাহে লাহে

ভাবপৰা আঁতৰ হ'ল। অকণাহঁতে তেওঁক লগ পাবৰ কাৰণে এখন ঠাইৰ কথা কৈছিল। অকণাহঁত তেজপুৰ পোৱাৰ ৪১৫ দিন মানৰ পিছত বিমলৰ কথামতে সেই ঠাইত উপস্থিত হ'লগৈ। কিন্তু সময়মতে গৈ নোপোৱাত লগ নাপালে। কেইবাবিধো ধৰি বিমলক লগ কৰিব নোৱাৰাত তেওঁলোকে বিমলৰ আশা ত্যাগ কৰি নিজৰ কামেকাজে লাগি গ'ল।

তেজপুৰ নগৰত কেইদিনমান থাকি বিমলে বুজিব পাবিলে যে তেওঁ ভাত থকাটো বৰ সুবিধাজনক নহব। তথাপিহে অকণঠাইত থাকিবলৈ ঠাই বিচাৰি নাপাই তেজপুৰৰপৰা ডেবমাইলমান আঁতৰৰ এখন গাঁৱৰ এজোপা বৰগছৰ তলতে বিমলে আচল ককিৰৰ দৰে থাকিবলৈ ললে। তেওঁৰ গাত জ্যোতিষৰ একো গুণ আছিল। তাৰ বলতেই কেইজনমান মানুহৰ দশা গণিগণি কোৱা কথা কেইবাৰ সত্যত পৰিণত হোৱাত তেওঁক সকলো মানুহে মান কৰিবলৈ ধৰিলে। যেয়েসেয়ে বাবাজীৰ কাৰণে হাতত নানা কলমূলকে আদি কৰি যিহকে পাই তাকেই আনি বাবাজীৰ আগত দিবলৈ ধৰিলে। গতিকে বাবাজীয়ে ক'তো মাগিবলৈ নোখোৱাকে নিজৰ বোজগাৰটো দৰতে পাই থকা হ'ল। এই দৰেই কিছুদিন যোৱাৰ পিছত এদিন আক এজন ককিৰ গৈ তেওঁৰ ওচৰত উপস্থিত হৈ ক'লে “বাবাজী নমস্কাৰ।”

“নমস্কাৰ।” বিমল ককিৰে গহীনাই প্ৰতিদিনসকলো জনালে।

“বাবাজী মই কথা এৰাব জনাব খোজো।” নতুন ককিৰে ক'লে।

“জনাব পাবে।”

“ময়ো এজন ককিৰ ; কিন্তু থাকিবৰ কাৰণে আশ্ৰয় নাই। আনি চুৱো একে ঠাইৰৰ সন্ততি আক তেওঁৰ নামতেই এই ককিৰ হৈ জীৱন কটাবলৈ আগবাঢ়িছো। যদি দয়া কৰি বাবাজীয়ে হুকুম দিয়ে, তেন্তেহলে ময়ো এখেতৰ লগতে লা-খু কৰি সময় কটাব পাৰো।”

বিমলে ককিৰজনৰ কথা শুনি দীঘলীয়া নিশ্বাস পেলাই কিবা ভাবিলে।

“আপোনাৰ ঘৰ ক’ত ?” বিমলে ককিৰক সুধিলে।

“মোৰ ঘৰনো ক’ত আছে বুলি কম ! ঘৰ থকা হ’লে এইদৰে সন্ধ্যাস ধৰ্ম ধৰি জীৱন নিৰ্বাহ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি নাহিলোহেঁতেন।”

এনেতে কেইজনমান বুঢ়া গাঁৱলীয়া মানুহে কিবাকিবি ফলাহাৰ অলপ লৈ বিমল ককিৰৰ ওচৰতে থৈ ডেওঁক নমস্কাৰ জনাই সুধিলে—

“বাবাজী এইজন বাবাজীনো ক’বপৰা আহিছে ?”

“ডেওঁ মোৰ নিচিনা ঘৰ-বাৰী হীন, মোৰ দৰেই ডেওঁ জীৱন নিৰ্বাহ কৰিছে। ডেওঁৰ বোলে আশ্ৰয় নাই। গতিকে মোৰ লগতে থাকিবলৈ আহিছে। কথাটো বাক আপোনালৈকে কেনে দেখে ?” বিমলে মানুহকেইজনক সুধিলে।

“বাবাজী, এইজনো অসমীয়া নে ?” মানুহ কেইজনে ক’লে।

“ও, ময়ো অসমীয়া। মই কায়স্থ আছিলো।” নতুন ককিৰে ক’লে।

বিমলে অলপ সময় আকৌ কিবাকিবি ভাবিলে। ডাবপিছত ক’লে—“অনাশ্ৰয়ক আশ্ৰয় দিব পাবিলে জ্ঞানেই। বাক আপুনি মোৰ লগতে থক। মোৰ নিয়ম-সংযম ঘৰ কঠোৰ, সেইমতে চলিব পাবিব লাগিব।”

“একেই বাবাজী বেতিয়া নিশ্চয় পাবিম।” নতুন ককিৰজনে ক’লে।

গাঁৱৰপৰা অহা মানুহকেইজনে বাবাজীক কেইটামান প্ৰশ্ন কৰিলে। বিমল বাবাজীয়েও ডাব বখাৰখ উত্তৰ দি গ’ল। ডেওঁ-লোকৰ কাৰ্ঘ্যসিদ্ধি হোৱাত বাবাজীৰ প্ৰতি নমস্কাৰ জনাই ডেওঁলোক গুটি গ’ল।

এদিন-ছদিন কৰি আক এটা মাহ বছৰৰ বুকুৰপৰা বহি পৰিল।

তাব ভিতৰত বিমল আৰু নতুন ককিবৰ মাজত ভাল বহুত পৰি
উঠিল।

ছপবীয়া। বাবাজীৰ ওচৰলৈ কোনো মানুহ অহা নাছিল।
ছইজন ককিবৰ ভিতৰত নানা ধৰ্মৰ কথা আলোচনা হৈ থাকোঁতে
নতুন ককিবজনে ক'লে—“বাবাজী মানুহ নিৰুপমতে বিলাসী, কানুৰু,
সুখপ্ৰিয়। কিন্তু তাৰ ভিতৰতে কিছুমানে সেই সকলোবোৰ ত্যাগ কৰি
সন্ন্যাস ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰি ভগৱানৰ সহায় বিচাৰে, তাৰ কাৰণ কি বাক?”

বিমল ককিৰে উত্তৰ দিলে—“সকলো মানব জন যেনেকৈ একে
নহয়, ঠিক সেইদৰেই সকলো মানুহৰ মনবোৰো একে নহয়।
মানুহৰ আত্মা একেজন পৰমেশ্বৰৰ সৃষ্টি হ'লেও তেওঁলোকৰ ভাব
বেলেগ বেলেগ আৰু ঈশ্বৰকো লগ পাই বেলেগ বেলেগ ভাবেৰে।
নাৰদে ভগৱানক পাইছিল, বীণথনি হাতত লৈ টেকীটোৰ ওপৰত
উঠি ফুৰিয়েই। বাগ্নিকীয়ে পাইছিল, হেজাৰ হেজাৰ বছৰ উপস্তাৰ
শেষত যেতিয়া তেওঁৰ শৰীৰত উই হাকলু বাজিছিল আৰু চকচোন
কৃষ্ণক অজুনে পাইছিল ঘৰত থাকিয়েই অৰ্থাৎ সকলো মানুহে একে
দৰে পূজা কৰি ভগৱানক পাব নোৱাৰে। যি যি উপায়েৰে ভগৱানক
একান্তমনেৰে সেৱা কৰিব পাৰে তেওঁ সেই ৰূপেৰেই পৰমেশ্বৰক লাভ
কৰে। সেই কাৰণেই বহুত সংসাবী মানুহেও ঈশ্বৰক বিচাৰি সন্ন্যাস
ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰে।”

নতুন ককিৰে ক'লে—“সংসাৰত থাকি থাকি যেতিয়া মানুহে
যেতিয়া কোনো এক বিপদবপৰা হাত সাবিব নোৱাৰা হয় মোৰ
মনে ভেনেকুৱা অৱস্থাতো মানুহে সন্ন্যাস ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰে। তাৰ
উদাহৰণ এটা দিওঁ শুনক। মই প্ৰায় এবছৰৰ আগতে এজন
ককিবৰ লগত প্ৰায় হমাহ কাল কটাইছিলোঁ। মই তাৰে-ভক্তিয়ে,
কথা-বাৰ্তাই সেই ককিবজনক খুব ভাল পাইছিলোঁ আৰু অনেক
ভক্তি কৰিছিলোঁ। তেওঁ মোক কৈছিল যে তেওঁৰ ঘৰ যেনো
সদিয়াৰ ফালে কোনোবা এঠাইত। এদিন বাতি যেনো তেওঁ

সপোন দেখিলে যে ডেও হেনো ককিৰ হৈ বববপবা ওলাই গ'ল।
তাৰ পিছদিনাবপবাই ডেও সন্মাসধৰ্ম গ্ৰহণ কৰিলে। মই ডেওৰ
কথাত বিশ্বাস কৰিলোঁ। এইদৰে আমি কিছুদিন কটালোঁ। এদিন
দেখিলোঁ আমাৰ ওচৰলৈ আক এজন নতুন ককিৰ আহিছে।
ডেও আমাৰ আশ্ৰমত ঠাই বিচৰাত সেই ককিৰজনে অনুমতি
দিলে। ডেও আমাৰ লগত প্ৰায় তিনি মাহমান থকাৰ পিছত
এদিন কথাই কথাই ওলাল যে নতুনকৈ অহা ককিৰজনে হেনো
চাৰিটা মানুহ কাটি পুলিচৰ হাতৰপৰা পলাই আহি সেইদৰে কাল
কটাইছে আৰু পুলিচৰ হাতত ধৰা পৰে বুলি বৰ ভয় খাইছে।
ডেউয়া সেই বাবাজীয়ে ক'লে—“তুমি ভয় নকৰিবা। চাৰিটা
মানুহ কাটিছে তুমি এনেকৈ ফুৰিছোঁ, মই আঠাটা কাটি আজি
সাত বছৰে এনেকৈ ফুৰিছোঁ।” এই কথা শুনি ইজন ককিৰে সাহ
পাই কেইদিনমান থাকিল। এনেতে কেইজনমান পুলিচ আহি
এদিন আমাৰ সুবকীজনক ধৰিলে, লগতে মোকো ধৰিলে। আমাৰ
নতুন ককিৰজন ওতালিকে পুলিচৰ সাজ পিন্ধি হাকিম হৈ পৰিল।
আমি অবাৰ। মই যেনিবা দোষী নহয় বাবে সাৰি আছিলোঁ।”

“কিছুমানে কৰে ; কিন্তু সেইবুলি সকলোৱেই ডেনে কৰিব নে ?”

“কৰে যেন পাওঁ। এতিয়া ময়েই নিয়মমতে দোষী আছিলোঁ।
এতিয়া কংগ্ৰেছৰ গণ্ডগোলত ময়েই বেললাইন খুলি দিছিলোঁ,
বহুত ডাকঘৰ, ষ্টেচন আদি জুই লগাই পুৰি দিলোঁ। ভাগ্যে
সিহঁতে মোক ধৰিব পৰা নাই। নহলে মোক নি কাঁচী দিলেহেঁতেন।”

কেইবাটাও দিন পাৰ হৈ গ'ল। বিমলে মনে মনে নতুন
ককিৰে কোৱা কথাবোৰ ভাবিবলৈ ধৰিলে। ডেও এদিন আবেলি
আকো সুবিলে—

“আপুনি কংগ্ৰেছৰ গণ্ডগোলত ক'ত ক'ত কি জগৰ লগালে ?”

ইজন ককিৰে কেইবাখনো ঠাইৰ নাম কৈ কিবাকিবি পোবা, নষ্ট
কৰা বুলি বিয়লক ক'লে “মই এই বৈশেষে কৰিবলগাখিনি কৰি যাম

বুলি দ্বিৰ কবি ককিবৰ দৰে কাল কটাইছে। আৰু কেতিয়া
শুবিধা আহে তাৰ কাৰণে বাট চাই বৈ আহে। এতিদিনে মই
কাণ থিৰ কৰি বৈ আহোঁ, কেতিয়া হুহুৰ আহে বুলি। কিন্তু মোৰ
অন্তৰত এতিয়া ভয়ৰ সন্ধাৰ হৈছে। এনেকুৱা লাগিছে, মই যেন
সোনকালেই ধৰা পৰি যাম।”

“আপুনি মই ছয়ো একে কংগ্ৰেছী মানুহ। গতিকে আমাৰ
ভয়ৰ কোনো আৱশ্যক নাই। আপুনি নিশ্চিন্ত হৈ বহি থক। মই
নগৰলৈ মাজে মাজে গৈ আমাৰ বৰমুখীয়া সকলক লগধৰি আমাৰ
কৰ্তব্যৰ বিষয়ে শুধি আহিম।”

কেইটামান দিন পাৰ হৈ গ'ল।

নতুন ককিৰে এদিন বাৰ্ডা আনিবৰ কাৰণে নগৰলৈ যাত্ৰা
কৰিলে। গধূলি ডেওঁ শুবি আহিল। তাৰ অলপ পৰ পিছতেই
আছিল কেইজনমান চিপাহীসহ দাৰোগা। সোধপোচ নোহোৱাকৈ
বিমলক হাত কেৰেয়া লগালে। নতুন ককিবজনে পুলিচৰ পোছাকটো
পিন্ধি ক'লে—“বুজিছা বাবাজী! তুমি বেলৰপৰা পলোৱাৰপৰাই মই
শুবিছোঁ। আজি মোৰ চেটী সকল হৈছে। মই পুলিচৰ চোবাংচোৱা।”

পুলিচে বিমলক ধৰি ডেকাপুৰ থানালৈ লৈ গ'ল।

বৰ গছজোপাৰ তলৰ কাঠ-বীহবোৰ, নানা ফল-ফুলবোৰ বাতিৰ
আন্ধাৰৰ মাজত পৰি থাকিল। বাতিপুৱা গাঁৱত থবৰ ওলাল ককিৰ
পলাল।

॥ উনৈশ ॥

মিৰিটোৰ দৰত সদায় থকাটো মিঃ দাসে পছন্দ নকৰিলে। ডেওঁ
এদিন কামৰপৰা শুবি আহি মিৰিটোক ক'লে—“ভাৱে মই আৰু
তোমাৰ দৰত থাকিবলৈ বৰ টান পাইছোঁ। যদিও তুমি মোক খুব

মৰম চেনেহ কৰিছা। মই আজি বাঙিটো থাকি কাইলৈ বাঙিপুৱা যাবলৈ ইচ্ছা কৰিছো।”

“ভই যদি যাবলৈ ওলাইছ মইনো আক ভোক কেনেকৈ ৰাখিম ! ভই আকৌ মোক বেয়া নাপাবি দেই ভাৱে।”

“কেতিয়াও নাপাওঁ।” দাসে ক’লে।

বাঙি পুৱাল। দাসে আগবদৰেই নেপালীটো হৈ মিৰিগাঁওখনি অতিক্ৰম কৰি যাবলৈ ধৰিলে। হাবিভলৰ সক সক লুংলুঙীয়া বাট-বিলাক। কেতিয়াবা ডেওঁৰ ভয় লাগে। হাবিৰ মাজে মাজে অ’ত ভ’ত বাস কৰা মানুহবোৰ পাই ডেওঁ ভাবে—এই মানুহবোৰনো ইমান হাবিৰ মাজত কেনেকৈ থাকে ? তাৰ উত্তৰ ডেওঁ এজ্জা নাপায়। আকৌ যাবলৈ ধৰে, এটা ওখবাট ডেওঁ দেখে। তাৰ কাষত কলি এখনত লিখা আছে ‘নৰ্থ লক্ষীমপুৰলৈ’। উপযুক্ত ঠাই ভাবি ডেওঁ বাটে বাটে যাবলৈ ধৰিলে। সক সক দলংবোৰ, অকোৱা-পকোৱা নানা ধৰণৰ বাটবোৰ ডেওঁ অতিক্ৰম কৰে।

সন্ধ্যা লাগিল। সক নগৰখনত ডেওঁ উপস্থিত হ’ল।

মানুহ এঘৰলৈ গৈ ডেওঁ পদূলি মুখত থিয় হ’ল। এগৰাকী ছোৱালী গধূলি এনেয়ে ইফাল-সিকাল কৰি আছিল বাহিৰতে। ছোৱালী গৰাকী দাসৰ চিনাকি যেন লাগিল। কলেজত যেন পঢ়িছিল ছোৱালীজনীয়ে ! দাসে জপনাখন খুলি ভিতৰ সোমাই গ’ল। বাহিৰত কুৰি কুৰা ছোৱালীজনীৰ ওচৰ চাপিল। সঁচাকৈয়ে ডেওঁৰ চিনাকি ছোৱালী মীৰা। গুৱাহাটীত পঢ়িছিল।

“আইদেউ !” দাসে মাতিলে।

“কি লগে ভোক ?”

“মই আজি বাঙিটো আপোনালোকৰ এই আলহী ঘৰটোৰ মুখতে পৰি থাকিব পাবিম নে ?” দাসে সুধিলে। দাসৰ মাঙটো মীৰাৰ পৰিচিত যেন লাগিল। নেপালী বেশটো দেখি সন্দেহ হ’ল।

“ক’বপৰা আহিছা তুমি ?” মীৰাই সুধিলে।

“মোৰ ঘৰ নগীৰত ।”

“কিয় আহিলা ইয়ালৈ ?”

“মোৰ ভাই এটা পলাই আহিছে। তাকে বিচাৰিবৰ কাৰণে আজি এইখিনি পালোঁহি। শুনিছোঁ ইয়াতে আছে ক’ববাত ।”

“তুমি খুব ভাল অসমীয়া কৈছা। অসমত কিমান দিন আছা তুমি ?”

“মোৰ জন্ম অসমতে ।”

কথাসোধৰ লগে লগে মীৰাই লক্ষ্য কৰিছে মিঃ দাসৰ মুখৰ চেহেৰাটিলৈ। ডেওঁ যেন মুখটো কিবা এটা চিন পাইছে।

“বাক থাকিবা আজি। আমাৰ দেউতাপু নাই। একালে গৈছে। তুমি ইয়াতে বহ।” মুঢ়া এটা দেখুৱাই মীৰাই ক’লে।

দাসে মুঢ়াটো চানমাৰি আলহীঘৰটোৰ বাৰান্দাতে বহিল। মীৰাই ভিডবলৈ গৈ মাতিিলে—“অ’ বো !”

“কি অ’” মাকে পাকঘৰবপৰা সুধিলে।

“এজন আলহী আহিছে। চাউল হুটামান সবহকৈ বহাৰি অ’ ।”

“ক’ব আলহী ?”

“বাক তোক পিছত কম। মই চাহ এটোপা দি লওঁ ।”

অলপ পিছতে মীৰাই বাটীতে চাহ এটোপা নি দাসক দিলেগৈ। তোকত আঁতুৰ হৈ যোৱা দাসে বৰ হেঁপাহেৰে চাহকন খালে।

“সান্ধ হুটামান দিম নে ?”

“আইদেউৱে কষ্ট নাপালে খাব পাৰোঁ ।”

“কষ্ট কিহৰ” বুলি মীৰাই অলপ শুক সান্ধ আনি দাসৰ আগত দিলে। দাসে জলপান খাবলৈ ধৰিলে। মীৰাই ক’লে—

“সত্য পৰিচয় নাপালে আলখবাত ক্ৰুটি হ’লে আমি জনবীৰা নহয় ।”

কথাৰাৰ শুনি দাসৰ অন্তৰবপৰা খুব জোৰেৰে এটা হাঁহি ওলাই আহিব খুজিছিল। কিন্তু ধৰা পৰাৰ তয়ত কথাবোৰ দুখুজাৰ তাত ধৰি মনে মনে থাকিল।

“সত্য পৰিচয় পালে ভাল পাওঁ। ভয়বো কাৰণ নাই।” মীৰাই দাসক আকৌ ক’লে।

“মই এটা নেপালী। গাখীৰৰ কাৰবাৰ কৰি জীৱন নিৰ্বাহ কৰোঁ। ঘৰ নগাঁৱত। নাম গোপাল সিং।”

দাসে একেবাহে কৈ যোৱা কথাবোৰ শুনি মীৰাই হাঁহি বাখিব নোৱাৰি ঢেক্‌ঢেক্‌কৈ হাঁহি দিলে।

“আইদেউ কি হ’ল? দিগদাৰ পালে যাওঁগৈ।” দাসে ক’লে।

“নাই পোৱা, কেতিয়াও নাপাওঁ। থাকক! কিন্তু আলহীঘৰৰ বাৰান্দাত নহয়, ঘৰৰ ভিতৰতহে।”

“মাফ্ কৰিব। ইয়াতে এমুঠি ভাত দিয়ক যদি পাবে নহলেও নাই। কাইলৈ পুৱা ইয়াৰপৰা যাম।”

“চেহেৰাত, কথাবাৰ্তাত, মাতত আপুনি যেন মোৰ পৰিচিত।” মীৰাই ক’লে।

“আপুনি নগাঁৱত দেখিছিল চাগে, ক’ববাত গাখীৰ দিওঁতে।” দাসে ক’লে।

আপুনি পুলিচৰ ইন্সপেক্টৰ হৈছিল নহয় দাস? মীৰাই ক’লে।

দাসৰ মূৰত স্বৰগ ভাগি পৰিল। ভেনেতে মীৰাই আকৌ ক’লে—

“ভয় নকৰিব দাস। আপোনাক ধৰাই দি পাঁচখন টকালৈ চৰকাৰক ছখীয়া কৰিবৰ ইচ্ছা নাই। আপোনাৰ কোনো ভয় নাই। আপুনি দেশপ্ৰেমিক। আপোনাক বন্ধা কৰিবৰ কাৰণে প্ৰাণ দিবলৈকো কুণ্ঠিত নহওঁ। আপুনি যে দয়া কৰি ছখীয়াৰ দৰত ভৰি দিলে তাৰবাবে ধন্যবাদ।”

“মিছ্ বকৱা! এই মুহূৰ্ত্তত মোৰ জীৱন আপোনাৰ হাতত। ধৰা পৰিলে শাস্তি হ’ব প্ৰাণদণ্ড। সেইকাৰণে আজি ইমান দিন, ইমান কষ্ট কৰিও জীৱন ধৰি আছোঁ। কেতিয়া কংগ্ৰেছ গৱৰ্ণমেণ্ট প্ৰতিষ্ঠা হয় তাক লক্ষ্য কৰি। আপুনি যেন মোৰ পৰিচয় জানকি আপোনাৰ মাককো জানিবলৈ নিদিব।”

“ভয় নকৰিব। ভাবি লব এইখন আপোনাৰ নিজা ঘৰ। অগুনি মোক কলেজত কৰা উপকাৰৰ কথা জীৱনত নাপাহৰোঁ।”

“সেইবোৰ অভীত কাহিনী। এতিয়া সেইবোৰ কথা ভাবিবৰ আৱশ্যক নাই। মোৰ জীৱন বিপদাপন্ন। যদি ভাঙ হ’ল ছটামান খাই খন্তেক শুই আকোঁ যাওঁগৈ।”

দাসৰ কথামতে মীৰাই কথাটো কাকো জানিবলৈ নিদি খাবৰ কাৰণে আৰু শুবৰ কাৰণে শূৰিধা কৰি দিলে। বাতিটো পাৰ হওক বুলি দাসে ঈশ্বৰক খাটি পৰি থাকিল। বাতি পুৱাল। মীৰাই আনি চাহ দিলে। চাহ তাহ খাই দাস আহি মটৰ স্টেচন পালেহি। মটকত উঠি গহপুৰলৈকে যোৱাৰ সিদ্ধান্ত কৰি ডেওঁ টিকট এটা কিনিিলে। নথত্ৰিক বোডেদি মটৰ চলি গ’ল।

সেইদিনাৰ বাতিটো গহপুৰত কটাই পিছদিনা দাসে খোজ কাঢ়িয়েই বাওনা হ’ল। গধূলি পৰত ডেওঁ বিহপুৰ পালেগৈ। বিহপুৰৰ গাঁৱৰ মাজত এনেয়ে ইকাল সিকাল কৰি খুৰি ফুৰোঁতে ডেওঁৰ কাণত ‘বন্দে মাতৰম্’ এটা জনি পৰিল। ডেওঁ এনেয়ে সেইকালে আগবাঢ়ি গ’ল। ছজনী ছোৱালীৰ পিছে পিছে এটা সমদল নামঘৰটোৰ কালে আগবাঢ়ি আহিছে। দাসে নামঘৰৰ কালে অলপ আগবাঢ়ি গ’ল। নামঘৰত থকা জনতাক লক্ষ্য কৰি ডেওঁ নামঘৰৰ দুৱাৰ মুখত থিয় হৈ ব’ল। ছোৱালী ছজনীয়ে কিবা কিবি কথা কোৱা দাসে শুনিিলে।

হঠাৎ অনিমাৰ বাহিৰত বৈ থকা নেপালীটোলৈ চকু পৰিল।

“অকণা” অনিৰাই ক’লে “চোৱাঁচোন সেই নেপালীটোৱে আমাৰ কালে কেনেকৈ একেথৰে চাই আছে।”

“কি লাগে সোধাচোন।”

এজনী সকছোৱালী আগবাঢ়ি গৈ শূৰিলে “কি লাগে তোমাক?”

“একো নালগে। তোমালোকৰ কথা শুনিছোঁ।” কথাবাবৰ

লগে লগে দাসৰ চকুৰপৰা ছোটোপালমান চকুলো ওলাই আহিল। সক ছোৱালীজনীয়ে কথাটো লক্ষ্য কৰিলে। তাই গৈ ক'লে—

“সি দেখোন কথা শুধিলত কান্দিছে।”

“কোনোবা পগলা হ'ব পায়। বৰা, মই যাওঁ বাক।” অনিমা আগবাঢ়ি আহিল। মুখখন যেন চিনাকি। মিঃ দাসে একেধৰে অনিমাৰ মুখলৈ চাই থাকিল।

“অকণা এইকালে আহা।” অনিমাই মাতিলে।

“অ-ক-ণা” দাসৰ মুখৰপৰা ওলাই পৰিল। অকণা আহি ওচৰ চাপিল। দাসে অকণাৰ ফালে চাই ব'ল। দাসৰ মুখখন অকণাৰ চিনো চিনো লাগিল। আকৌ দাসৰ চকুৰপৰা কেইটোপালমান চকুপানী সৰি পৰিল।

“আজিলৈ সভা ভঙ্গ।” অকণাই ক'লে। সমদলটো লাহে লাহে নামঘৰৰপৰা ওলাই গ'ল।

“আপুনি দাস?” অকণা অলপ ওচৰ চাপি গৈ শুধিলে।

“ভোমালোক ইয়াত কিয়? ভোমালোক কোন?” খুউৰ ধীৰে ধীৰে অচিনাকি ভাবেৰে শুধিলে দাসে।

“মই অকণা।” ভলমুৰ কৰি অকণাই ক'লে।

“অকণা তুমি ইয়াত।” অকণাৰ বাহুহঁতাত ধৰি লাহেকৈ জোকাৰি শুধিলে দাসে।

“ইয়াত। আমি বহিছুত।” অনিমাই ক'লে।

“উস্ ভাগা!” দাস বহি পৰিল।

দাসে অকণাহঁতৰ অভূৰোধত নামঘৰৰ ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল। গধূলি খাই উঠি অকণাহঁত আটাইবোৰ বহিল বাহিৰতে।

“আপুনি ইমান কষ্টত কালযাপন কৰিছে।” অকণাই ক'লে।

“কেৱল ভোমাৰ নিমিত্তে অকণা। নহলে পাপাত্মা পুলিচক ধৰাই দি যোব জীৱন কেতিয়াবাই শেষ কৰিবৰ ইচ্ছা আছিল।”

“আপুনি যে হঠাতে ইয়াত আহি ওলাবহি সেয়া আমাৰ স্বপ্নবো

অগোচর। আপোনাৰ বাবে কিমান চিন্তা কৰি আছে। কিন্তু বিপদৰ সম্মুখীন হৈছে। তথাপিও আপোনাৰ চৰণ চিন্তি অপেক্ষা কৰি আছে আৰুো লগ পোৱাৰ বুলি।”

অনিয়া ভিতৰলৈ উঠি গ'ল আৰু অকণাই মাথোন এবাৰ দাসৰ চকুলৈ চালে।

“এয়ে হয়তো আমাৰ শেষ বাতি।”

“কিয় ?”

“কেনেবাকৈ ধৰা পৰিলে মোৰ জীৱন নাথাকে। মৰাৰ আগতে যে ডোমাক এবাৰ দেখা পালোঁ, তাৰ বাবে ভগৱানক শতকোটি ধন্যবাদ।”

“ডেনেকৈ কিয় কয় ?”

“মই জানো মিছা কৈছোঁ ?”

“নহয় যদিও হয়।”

“কেনেকৈ ?” দাসে সুধিলে।

“যদি আকৌ কংগ্ৰেছ গৱৰ্ণমেণ্ট প্ৰতিষ্ঠা হয়, তেন্তে আপুনি নিশ্চয় মুক্তি পাব বুলি বিশ্বাস।”

“পাবই। মই ডাঠি কওঁ।”

“সোঁটো কোন ?” হঠাৎ দাসে দূৰত মানুহ এটা দেখি অকণাক দেখুৱাই।

“সেইজন মানুহক আপুনি চিনি নাপায়।” অকণাই জোনাক বাতি মানুহজনক চিনি পাই কৈ উঠে। “মই আজি বিপদত পৰিছিলোঁ। তাপে ভগৱানে আপোনাক মোৰ ওচৰলৈ আনি দিলে।”

“ক'ব মানুহ ?”

“সেইজনক মই এদিন অপমান কৰিছিলোঁ। বাক বাক ভিতৰলৈ বাওঁ।”

অকণা গৈ নিজৰ বিছনাত শুই পৰে। দাসে খন্তেক বহি কটাই।

বাতি পুৱাল। দাসে সেই নেপালী বেলেবে যাবলৈ ওলোৱা দেখি অনিমাই ক'লে—“অকণা! আমাৰ বিপদ দিনে দিনে ওচৰ চাপিহে আহিছে। মই আৰু ইয়াত থাকিবলৈ ইচ্ছা কৰা নাই। তুমি কালি কোৱা কথাটো যদি সত্য হয় তেনেহলে তেওঁ আমাৰ কিবা এটা অপকাৰ কৰিম বুলিয়েই আহিছে। দাসক দেখা নোপোৱা হলে হয়তো দিগ্‌দাৰ লগালেহেঁতেন।”

“এখেতৰ সহায় লৈয়েই আমি বাহুত উঠি ডেজপুৰলৈ যাওঁগৈ।” অকণাই ক'লে। “আপুনি আমাক লৈ যাব লাগিব।”

“মই ভোমালোকক লগত নিলে কিজানি বিপদত পৰিব লগা হয়।” দাসে ক'লে।

“নপৰে। ঈশ্বৰে ৰক্ষা কৰিব।”

মটৰত উঠি অকণাহঁত আহি ডেজপুৰত নামিলহি। এটা যুটীয়াৰ দৰেই দাসে তেওঁলোকৰ চুটকেচ ছটা যুৰত তুলিলে অকণাহঁতৰ মোমায়েকৰ ঘৰত উপস্থিত হ'ল।

মি: দাস অকণাহঁতৰ নেপালী গেট চকিদাৰ।

এটা বছৰ পাৰ হৈ গ'ল।

॥ বিশ ॥

গোটেই ভাৰততে হোৱা গণআন্দোলন দমন কৰা বৃটিছৰ অসম্ভৱ হৈ উঠে। বিপ্লৱীসকলক হোৱাই নোহোৱাই জেলত ভৰোৱাৰ বাহিৰে তেওঁলোকৰ আন উপায় নাছিল। বিপ্লৱক ডেজপুৰত ধৰা হ'ল। তাতেই তেওঁৰ বিচাৰ আৰম্ভ হ'ল। বিচাৰত বাৰ দিনে অনিৰ্দিষ্ট কাললৈ সজ্জা কৰাবও। আঠদিন ডেজপুৰ

ভেলত বখা হ'ল। হঠাৎ ভেওঁ এদিন গম পালে ডাবপৰা ভেওঁক বদলি কৰা হৈছে। এজন দাবোগা, কেইজনমান চিপাহী সোমাই গ'ল। এটা খুন কৰা দাবীৰ দৰে ভেওঁক ব'হা লগোৱা হ'ল।

“মই পলাই যোৱাৰ ভয় কৰিব নালাগে দাবোগা চাহাব।”

“নালাগে—মইনা মাতেৰে লৈ যাব লাগে নহয়? ইমান দিন পলাই থাকি থকা পৰিহা, এতিয়া আকৌ গুচি যোৱা, আমি মৰ্বো।” দাবোগাই ক'লে। বিমলে একো নামাভিলে। আগে আগে অহা চিপাহীটোৰ তত্ত্বাৱধানত ভেওঁ আহি আকৌ গণেশঘাটত নাৱত উঠিল। নাৱবিয়াৰ বঠাৰ কোবত নাও উজাই আহিল।

“যোৰহাট নগৰ” বিমলে শুনিলে। আগেয়ে ভেওঁ যোৰহাট দেখা নাছিল। নগৰখন বাটে বাটে ষাওঁতে চাই গ'ল।

“বৰভেটা জেইল।” প্ৰকাণ্ড লোহাৰ দুৱাৰখন মেলি ভেওক সুমুৱাই দিলে। অসংখ্য দেশনেড়া যোৰহাটত আটক হৈ আছে। ভেওঁৰ বেচ ভাল লাগিল। ভেজপুৰতকৈ যোৰহাটত অলপ সুখ যেন অনুমান কৰিলে।

“মই এনেকুৱা অনুৰক্ত এইবোৰ ভাত নাখাওঁ।” এজন বিপ্লৱীয়ে বান্ধনীটোক ক'লে। সি গৈ জনালে জেইলাবটোক। ভাত থকা কংগ্ৰেছ কৰ্মীবোৰে গুজৰি উঠিল—“অনুৰীয়াক ভাল অহাৰ দিব লাগে।” গোটেই যোৰহাট জেলৰ তিতবত হলহুলৰ নৃটি হৈ পৰিল। জেইলাবে হুকুম চলাই দিলে—“লাঠি চলাই দে।” তেতিয়া বন্দী হৈ থকা কংগ্ৰেছ কৰ্মীবোৰৰ কোনোৱে ভাত খাই আছিল, কোনোৱে শুই মেলি আছিল, কোনোৱে আকৌ নানান ধৰণৰ আলোচনা কৰি আছিল। সোধ নাই, পোচ নাই এদল গোৰ্খা পুলিচে যাকে ব'লে পালে একালবৰষা গক নবিয়া দিলে। কোনোৰ হাত ভাগিল, কোনোৰ মূৰ কাটিল।

বিচাৰ আৰম্ভ হ'ল। জেইলাবে বিবৃতি দিলে ইহঁতে জেইলৰ ধৰবোৰত জুই লগাবলৈ বদ্ধ কৰিছিল। বিচাৰ দিচ্ছিল।

জেলাত হোৱা ঘটনাই গোটেই দেশত ডোলপাৰ লগালে। উমি উমি জ্বলি থকা বিদ্ৰোহৰ কুইকুৰা হঠাৎ আকৌ দপ্‌দপ্‌ কৰি জ্বলি উঠিল। জেলৰ ঘটনাৰ বিবৃতি পাই দাসৰ হিয়া ধৌকি বাৰ্ধো হ'ল। তাহাঁনিৰ পুলিচৰ জীৱনৰ কথাবিলাক তেওঁৰ মনলৈ আহিবলৈ ধৰিলে।

তেওঁ বাতৰি কাকতত মনে মনে চকু ফুৰালে। ইংৰাজী, অসমীয়া আৰু আন আন সকলো কাকততে। তাত থকা ছবি, তাত থকা বাতৰিয়ে তেওঁৰ মনলৈ এটা বিদ্ৰোহী ভাব আনি দিলে। পুলিচক ধ্বংস কৰিম, বৃটিছক ধ্বংস কৰিম, দেশ স্বাধীন কৰিম বুলি তেওঁ আকৌ প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে।

লাহে লাহে বাতি হৈ আহিল। দাসে খাবৰ কাৰণে অৰুণাই আনকালৰ দৰেই খোৱাবলৈ লৈ আহিল। অৰুণা আহি দাসৰ ওচৰ পোৱাত তেওঁৰ বিদ্ৰোহী মনটো আৰু বিদ্ৰোহী হৈ উঠিল। দাসে ক'লে—“অৰুণা! মোৰ অসহ্য হৈ আহিছে। মোৰ যেন জীৱনৰো বেছি দিন বাকী নাই! চোৱাচোন এই কুলাঙ্গাৰহঁতে হাজোতত থকা কংগ্ৰেছী লোকসকলক কেনেদৰে নিৰ্মম ব্যৱহাৰ কৰিছে। মোক তুমি কমা কৰিবা অৰুণা মই আৰু ইয়াত নাথাকোঁ। আজিয়ে যোবহাটলৈ যাম। তাত হোৱা ঘটনাবোৰৰ আভি-গুৰি সকলো লম। তাৰ পিছত মোৰ কবিবলগীয়া কামবিলাকৰ তাতে কি হয় কৰিম।

“আপুনি কিন্তু এই সময়ত আঁতৰি যোৱা বৰ ঠিক নহব যেন পাইছোঁ! কাৰণ আপোনাৰ পিছত চোৰাংচোৱা সুবিধাই লাগিছে। গতিকে মই যাবলৈ মানাহে কৰিব খুজিছোঁ।”

“নহয় অৰুণা মোক আৰু বাধা নিদিবা। মই আজি বাতি ইয়াৰপৰা যাম। ডোমালোক সাবধানে থাকিবা। যদি ঈশ্বৰে নাশাৰি জীৱাই ৰাখে তেন্তে আকৌ দেখা হ'ব।”

দাসে তাত-পানী খালে। অৰুণা আৰু অজ্ঞাত সকলৰপৰা বিদায়

লৈ পিছদিনা বাতি ক'ত পুৱাল, ক'ত হুপুৱালতে উঠি ভাৰ্পা
আঁতৰি গ'ল।

দাস আহি যোবহাট পালেহি। ক'টল বাব কি কবিল ভাবি
কাছাৰিৰ আগতে ইকাল সিকাল কৰি অলপৰ পিছতে এখন চাহৰ
দোকানত সোমাল। যোবহাটৰ ঘটনাৰ বিষয়ে জানিবলৈ তেওঁ
চুই-চাৰিজন ভদ্ৰলোকৰ লগত কথাও পুঠিলে। এইদৰে অলপ
দেৰি থকাৰ পিছত কেইজনমান সশস্ত্ৰ পুলিচ আৰু এজন দাবোগা
দোকানখনলৈ সোমাই আহি দাসৰ হাতখনত ধৰি ক'লে—“ধন্যবাদ
দাস। আজি ইমান দিনৰ মুৰত আপুনি ধৰা দিলে। আপুনি
হয়তো জনা নাছিল যে আপুনি থকা ভেজপুৰৰ সেই মালুহৰবত
ময়ো চাকৰ কৰি থকা ডিনিমাহ হ'ল।”

দাসৰ বুকুখন চিৰিং কৰি গ'ল। তেওঁ দাবোগাজনৰ মুখৰকালে
চাই চিনি পালে যে তেওঁৰেই অকণাৰ মোমায়েকৰ ঘৰৰ নতুন চাকৰ
কপেশ্বৰ।

“ধন্যবাদ।” দাস ক'লে। “মোৰ বাবে তেন্তে আপুনি লোকৰ
ঘৰত মেখেলা ছেপা কামো কৰিব লগা হ'ল। নিশ্চয়—বিদেশীৰ
গোলাম কৰে যেতিয়া দেশী মালুহৰ ঘৰত গোলাম কৰাটো কোনো
বেয়া নহয়! নহয় জানো?”

“আৰু বেছি কথা ক'লে ভাল নহ'ব।” দাবোগাজনে ক'লে।

“বেছিনো কি ক'ব লাগিছে দাবোগা চাহাব! মোৰতো শেষ
পৰিণতি কি জানিছেই থৈছোঁ। গতিকে জীৱনলৈ আৰু মমতা নাই।
ভাগ্যে মোৰ হাতত আজি কোনো মাৰণাত্ৰ নাই; থকা হ'লে...”

“এই ইয়াক ততালিকে ইয়াৰপৰা লৈ যা।” দাবোগাৰ হুকুম
মানি ততালিকে দাসক ভাবপৰা লৈ যোৱা হ'ল। কাছাৰীৰ ভিতৰত
থকা গৰালটোলৈ। নিজৰ ভাগ্যক দিৱাই দাস বহি থাকিল, সেই
গৰালটোতে।

॥ একৈশ ॥

পিছদিনাৰ কাগজত ডাঙৰ ডাঙৰ আখৰেৰে ছপা হ’ল—“পলাতক আচামী গ্ৰেপ্তাৰ।” তাৰ ডলত দিলে দাসক ধৰা বিৱৰণটো। বৃটিছ চৰকাৰৰ দানা-পানী খাই জীয়াই থকা কাগজবোৰে কথাটো বৰ উৎসন্ন যেন পালে। লগে লগে গোটেই অসমত এই বাতৰি বজ্জন-জনাই গ’ল। বাতৰি কাগজখন পাই অকণাৰ চকুপানী হো হো কৈ পৰিল। কোনেও নেদেখাকৈ যিমান পাৰে কান্দিিলে। তাৰ পিছত তেওঁ বৰ আগ্ৰহেৰে বাট চাই ব’ল বিচাৰৰ শেষ তাৰিখলৈ।

বিচাৰ হ’ল। অকণাৰ বুকুত এচটা শিলে মৰাবদৰে আঘাত কৰি বাতৰি কাগজখনে খবৰ দিলে—দাসৰ কাঁচীৰ হুকুম দাসে নিজমুখে স্বীকাৰ কৰিছে সকলো কথা। তেওঁ কৈছে—মই কানুকষ নহয়, ভীক নহয় যে মোৰ জীৱনৰ বাবে মমতা দেখুৱাম। আজিও মই এপাট ভাল অস্ত্ৰ পালে……। “অহা ১৭ তাৰিখে কাঁচীৰ দিন ধাৰ্য কৰা হৈছে।”

১৭ তাৰিখে গোটেই বোৰহাট জেলত ডল ওপৰ। তাত থকা কংগ্ৰেছকৰ্মী সকলৰ মনমৰা। কাৰো মুখত এয়াৰ মাত নাই, কাৰো মুখলৈ পানী এটোপা যোৱা নাই। চৰকাৰী মহলত কিন্তু আনন্দৰ পাব নাই। যেন এটা ঐকান্ত বাঘছে তেওঁলোকে গুলিয়াই মাৰিব খুজিছে! দিন পাব হৈ গ’ল। লাহে লাহে বাতি হ’ল। এঘণ্টা, দুঘণ্টাকৈ সময় পাব হৈ গৈ বাতি বাৰটা বাজিল। জেইলাৰ আক জজন সখন্ত পুলিচ দাস থকা গৰালটোৱলৈ সোৱাই গ’ল। লাহে লাহে দাসক মাত দিলে। দাস সাৰ পাই আছিল জীৱনৰ শেষ সময়কণৰ কথা ভাবি। ঈশ্বৰক চিন্তা কৰি।

ডেওঁ উঠি বহিল। ডেওঁক হাতত ধৰি লৈ অহা হ'ল এটা বেলেগ কোঠালৈ। তাত জেইলাব, প্রধান চিকিৎসক আৰু জজ চাহাব বহি আছিল। দাস আহি পোৱাৰ লগে লগে জজে ক'লে—
“মিঃ দাস ! আপুনি দেশজোহী অপৰীক্ষিত দোষী নাবাস্ত হৈছে আৰু আপুনি নিজৰ দোষ নিজে স্বীকাৰো কৰিছে। গতিকে আজি এটা বজাত আপোনাক প্ৰাণদণ্ড দিয়া হ'ব। এতিয়া চাবে বাৰ বাজিছে। আৰু মাথোন আধাঘণ্টা বাকী।

আপোনাক বন্ধা কবিবৰ কাৰণে আমাৰ দয়ালু চৰকাৰে অনেক যত্ন কৰিলে ; কিন্তু কৃতকাৰ্য্য নহ'ল। এতিয়া আপোনাৰ শেষ কথা কিবা কবলগা থাকিলে কব পাৰে।”

জজ চাহাবৰ কথাকেইয়াৰ শুনি মৰণৰ ভৱাৰ মুখত বৈ থকা দাসৰ হাঁহি উঠিছিল। “দয়ালু চৰকাৰ”, “বাখিব নোৱাৰিলে”, “দেশজোহী” এই কথাকেইয়াৰ দাসৰ বুকুত বাককৈয়ে বাজি গ'ল। আন সময়ত হোৱা হ'লে ডেওঁলোকক দাসে বাককৈয়ে এবাৰ শুনাই দিলেহেঁতেন ; কিন্তু যুহু্যৰ আধাঘণ্টাৰ আগত কোকো কাজিয়াৰ সৃষ্টি কৰাতকৈ ঈশ্বৰৰ নাম লোৱাই ভাল হ'ব বুলি দাসে ভাবি ল'লে।

তাৰ পিছত দাসক এটা কোঠালৈ লৈ যোৱা হ'ল। দাসে দেখিলে এটা দ গাঁত। তাৰ ওপৰত এচটা কাঠ। ওপৰত এটা বাটি আৰু তাৰপৰা ওলমি আছে এডাল খোৰোছা গাঠি দিয়া বহি। দাসে শুনিছে সেইডাল হেনো যম ধৰি 'সেজুন' যেন পিহল কৰি বাখে। দাসে ভাবিলে এডাল বহি, এটা গাঁত আৰু এচটা কাঠ। কিমান জীৱন যে শেষ কৰিছে ই !

দাসৰ কালে এটা মানুহ আগবাঢ়ি আহিল। এটা কলা সোনা মূৰৰ ফালৰপৰা দাসৰ গাত শুকুৱাই দিলে। কাঁচীকাঁঠখন বোৱা দাসৰ চকুৰপৰা ওতালিকে লুকাই পৰিল !

কাঠচটাৰ ওপৰত দাসক থিয় কৰোৱা হ'ল। পিছল বহি ভাল

দাসৰ ডিঙিত লগাই দি চিপটো অলপ টানি দিয়া হ'ল। তাৰ পিছত এক মিনিট অপেক্ষা কৰা হ'ল।

বাতি এটা বজাৰ বণ্টা পৰিল। তাৰ লগে লগে দাসৰ ভবিৰ তলত থকা কাঠচটা আঁতৰ হৈ গ'ল। এটা ডাঙৰ জোকাৰ মাৰি হৈ গাঁতটোলৈ দাস খহি পৰিল।

পাহাৰিনা বাতিপুৱা খবৰটো পাই অৰুণা অচেতন হৈ পৰি গ'ল। দুবগীত কোনোবাই যেন বিজিয়াই গাই গৈছে—“ভেজ্জেবে বলিআল যামে বোলাই...”। সেই বেদনাময় ছন্দৰ গানত তাৰতৰ্থ কঁপি উঠিল। হিমালয়ত শুনা গ'ল গিৰিবিং...গিৰিবিং শব্দ, তাৰত মহাসাগৰত দেখা গ'ল প্ৰলয়ঙ্কৰ উৰ্মিমালাৰ তাত্ত্ব্য।

